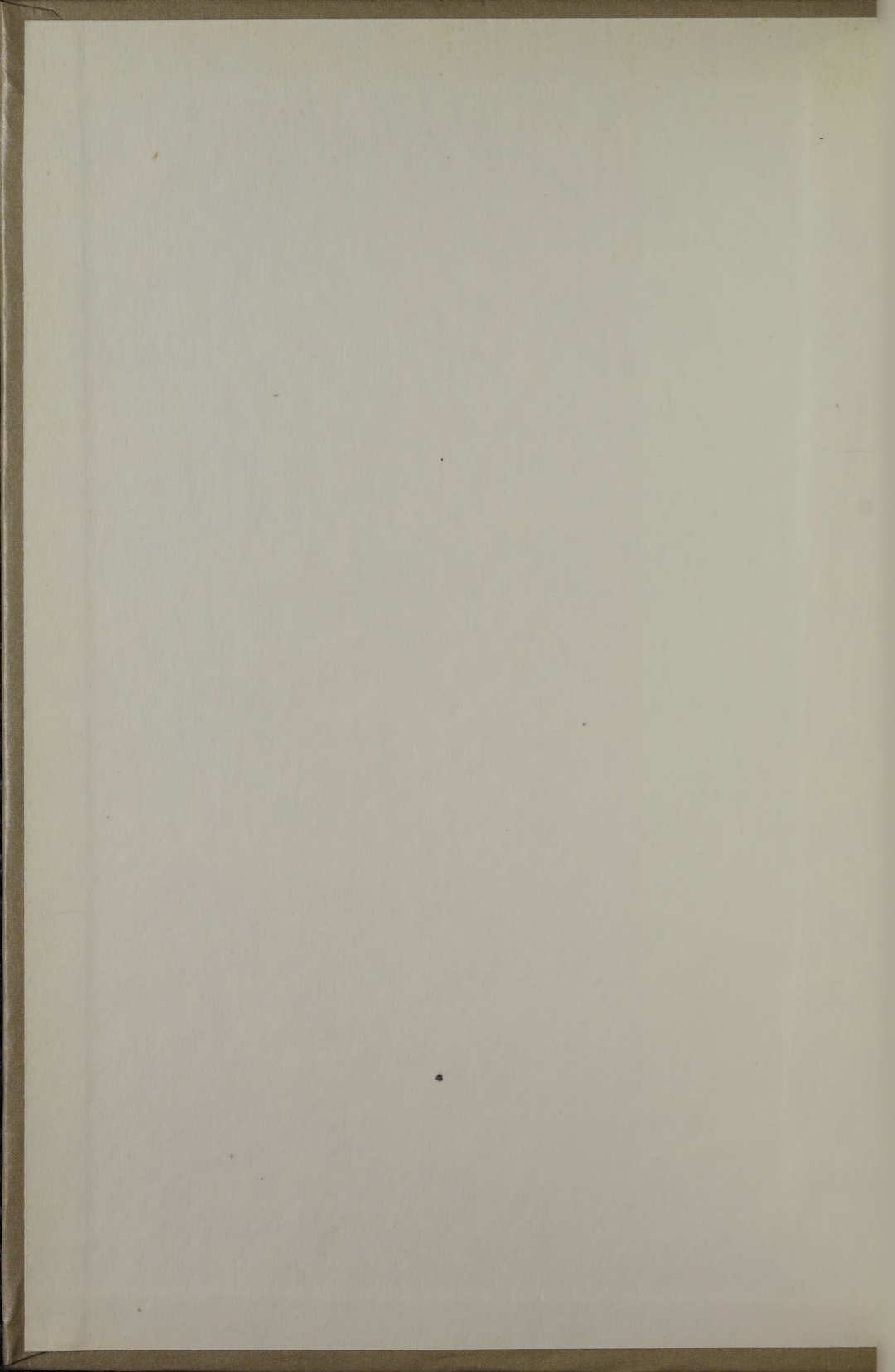


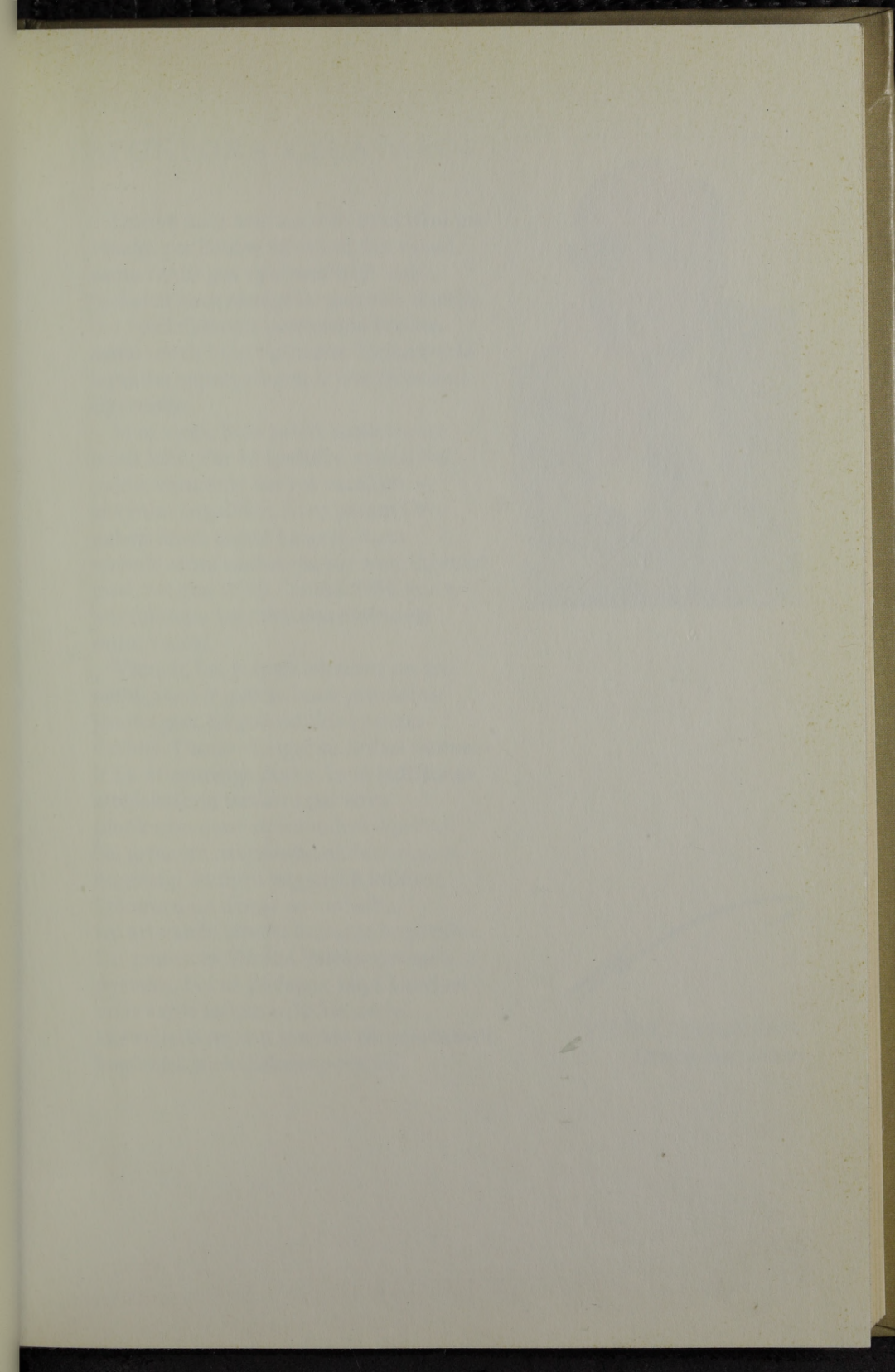
Vitolds Valeinis

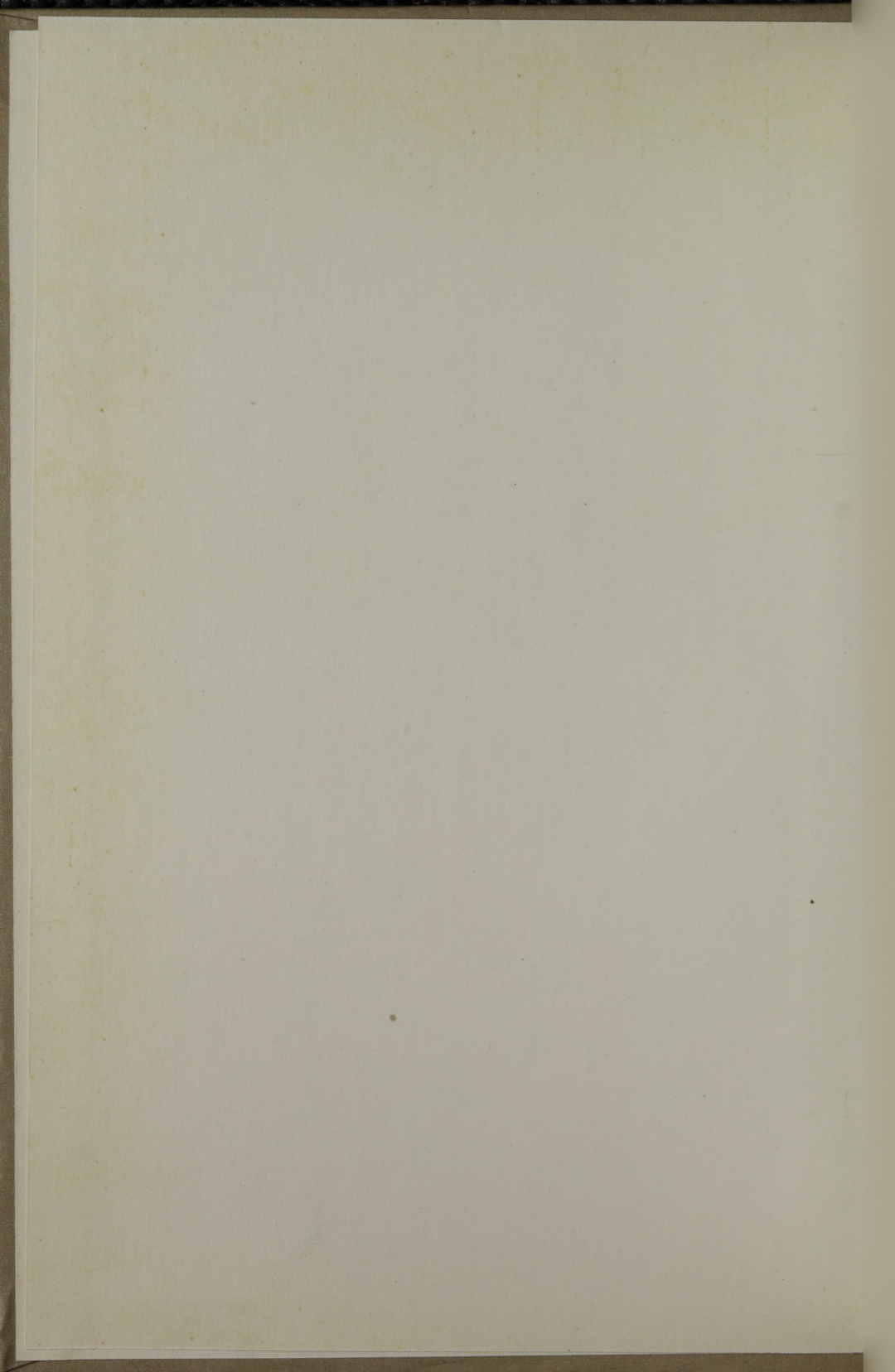
LATGALIEŠU LIRIKAS VĒSTURE



JUMAVA







## SPONSORA CEĻAVĀRDI

Dzeivē maņ nav izadevīs byut tikai un vīneigi par laimes lutekleiti, bet vysod asmu centīs pat vystymsōkajā nakti saskateit kaut nīceigōku gaismas stareņu. Pat vysdziļōkojūs pesimisma breižūs asmu centīs byut optimists. Lirika muna izpratnē napōrprūtami ir pozitīvūs emociju nesēja.

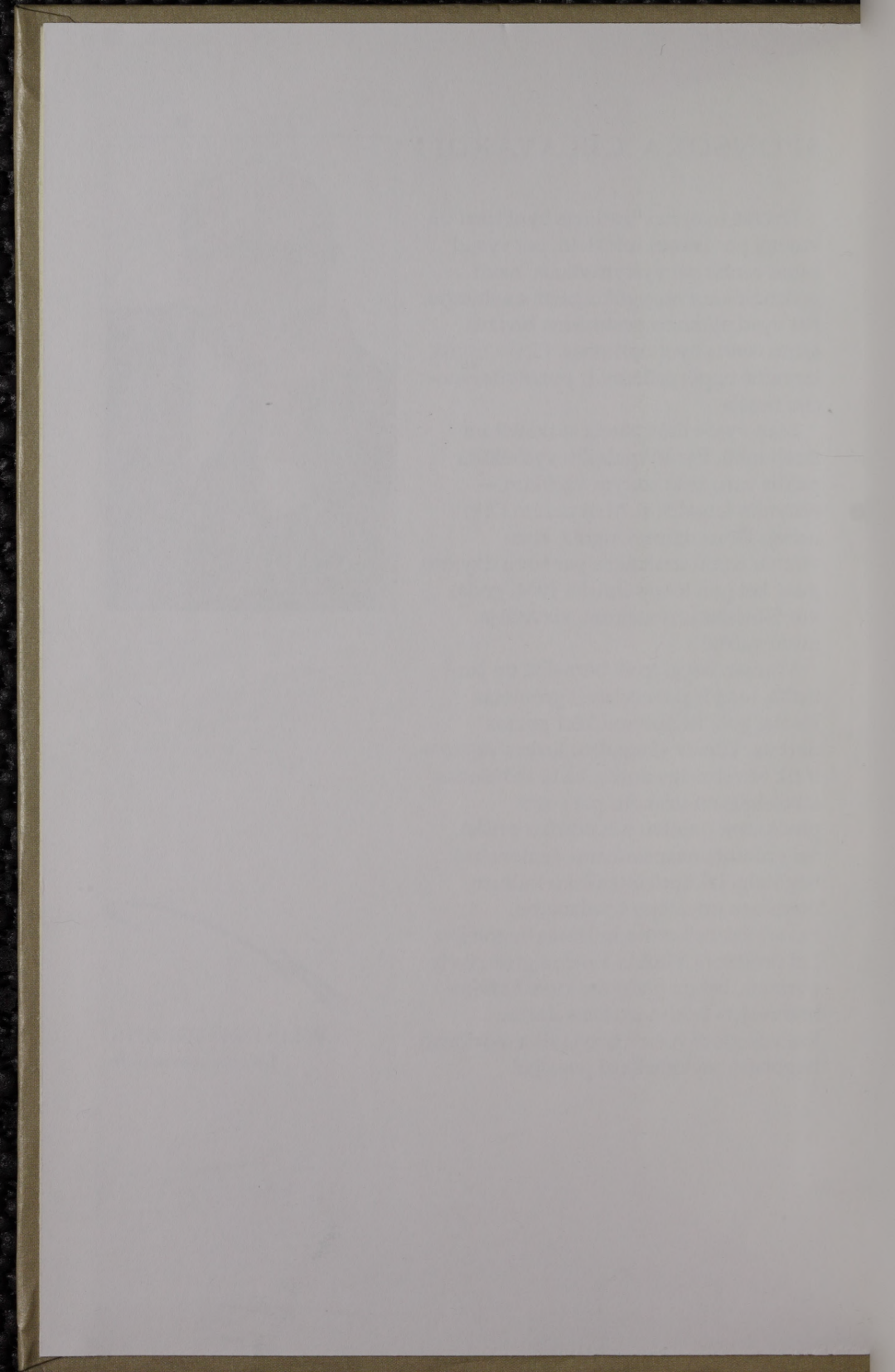
Maņ vysōs lītōs pateik saskateit un izceļt lobū. Par šū īpašību vysleilōkū paļdis varu teikt sovym vacōkim — eistynim latgališim. Maņ pašam Dīvs nabeja lēmis dzimt Latgolā, kuru vīnmār asmu uzskatejis par sovu dzyntū pusi, bet gon tōlajā Omskā 1954. godā, kur Sibirejas izsyutejumu aizvadeja muni vacōki.

Vīnmār, bet jo īpaši bērneibā un jau-neibā, maņ ir paticis laseit grōmotas. Jōsoka gon, ka golvonūkōrt prozas dorbus. Tūmār «Latgališu lirikas vēsture» ir tik nūzeimeigs dorbs, ka tō izdūšonas atbolsteišanu uzskotu par sovu pīnōkumu daudzū nūvodniku pīškā. Šei grōmota naapšaubami demonstrēs bogōteigi izkūptū latgaliskū kulturu, literaturu un dzejas sovdabeibu, kai arī vairōs latvīšu kulturas bogōteibu. Lai profesora Vitolda Valeiņa grōmota ir pyrmais, bet na pādejaiss, kūpš Latvijas breivvaļsts laikim izdūtais dorbs, kas veļteits myusu nūvoda tik emocionali bogōtajai, melodiskajai poezijai!

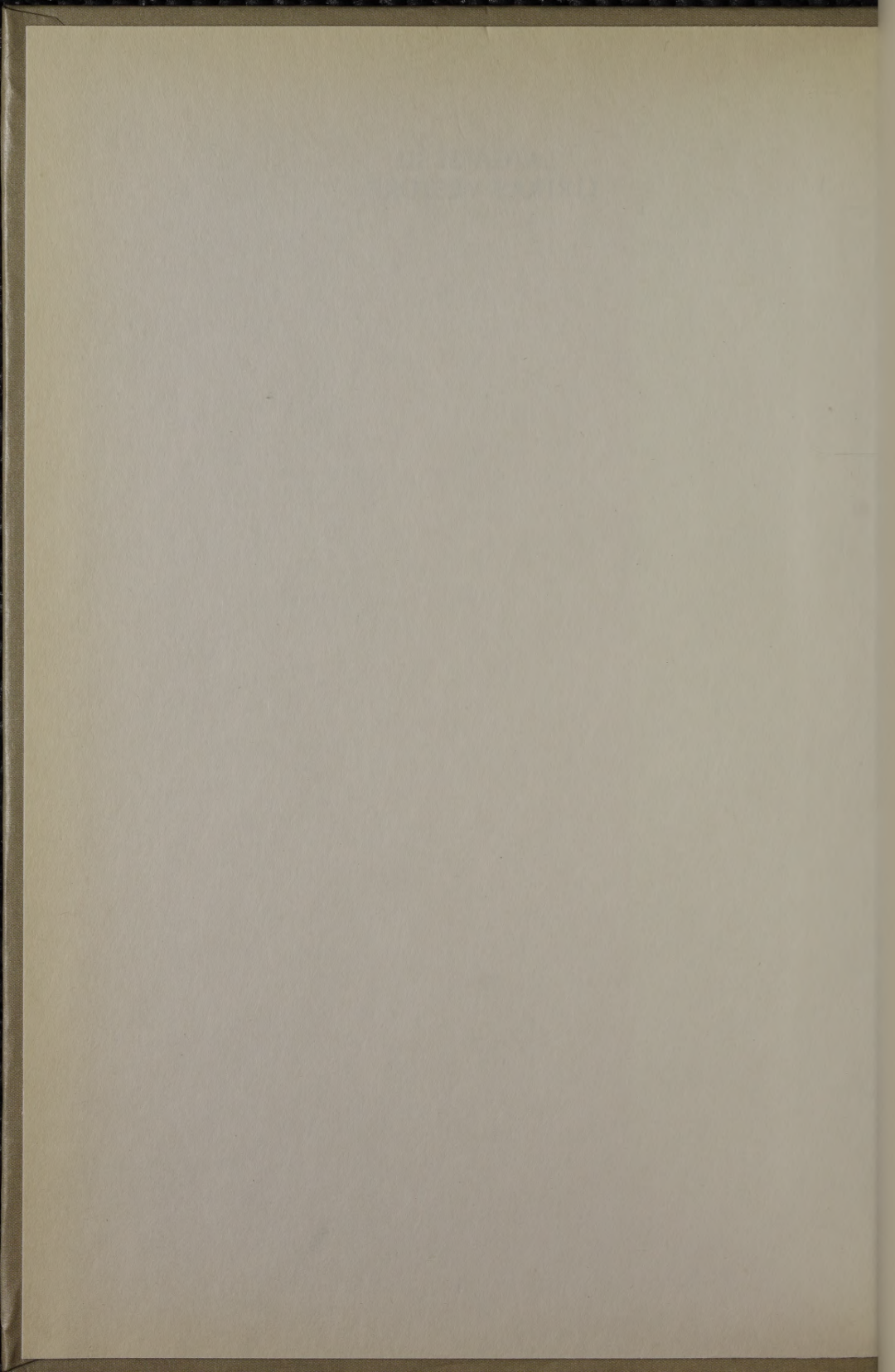


A stylized, handwritten signature in black ink, consisting of several fluid, connected strokes.

VILIS KRIŠTOPANS,  
LR satiksmes ministrs



LATGALIEŠU  
LIRIKAS VĒSTURE



98-4  
L 204

L  
810.09

Vitolds Valeinis

LATGALIEŠU  
LIRIKAS VĒSTURE

JUMAVA

UDK 821.174'282 - 1(09)  
Va 283

Latvijas Nacionālā  
BIBLIOTĒKA

~~98-21.223~~

0304045635

Mākslinieks *Valdis Villerušs*

ISBN 9984 - 05 - 179 - X

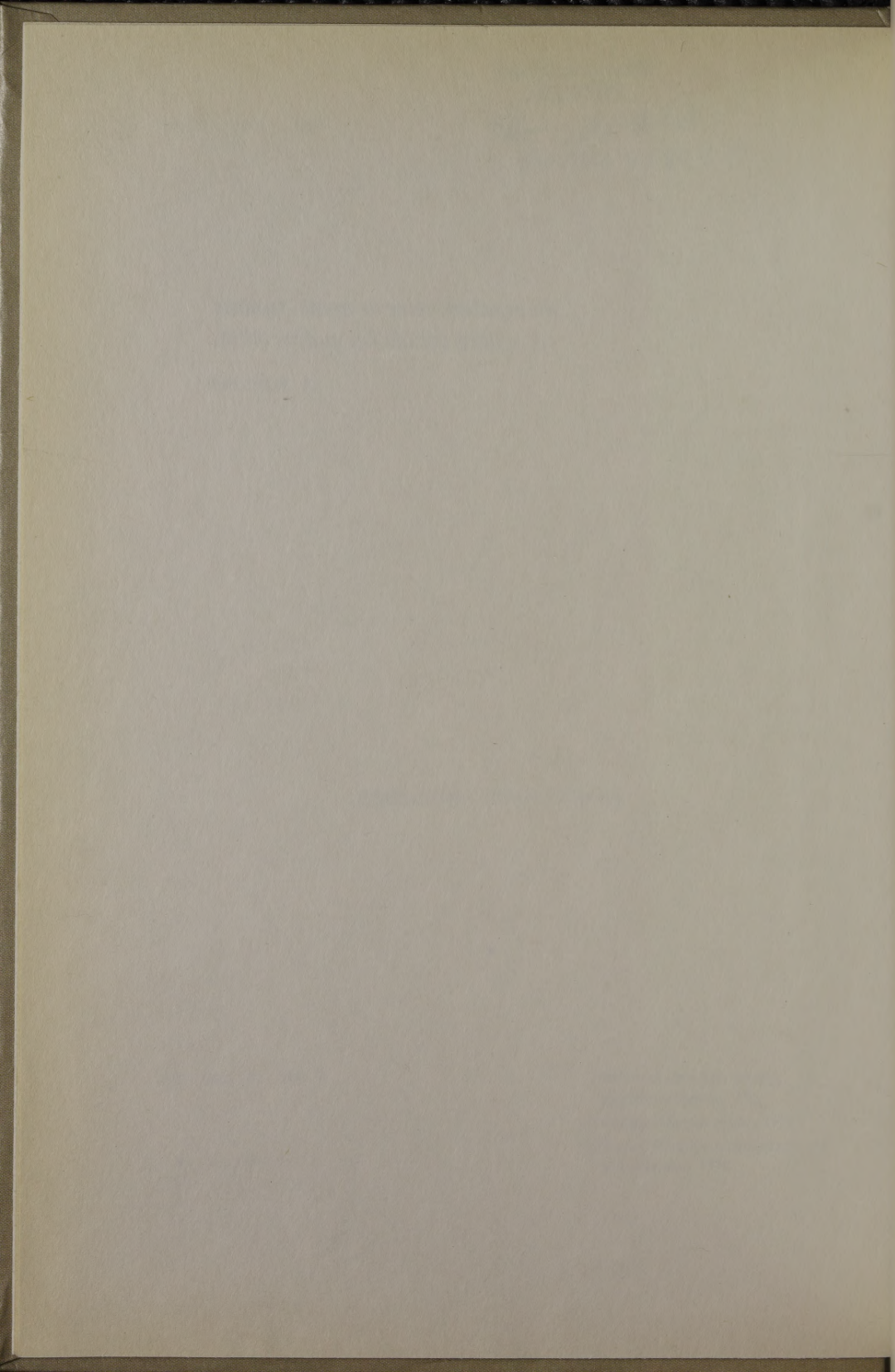
© Izdevums latviešu valodā,  
apgāds «Jumava», 1998

© Vitolds Valeinis, teksts, 1998

© Valdis Villerušs, mākslinieciskais  
noformējums, 1998

*.. un myužam zeme ar mums runāsīs  
tik spūdrā volūdā kai yudiņš olūtā.*

*A. Rancāne*



## PRIEKŠVārds

Lirika latgaliešu literatūrā ieņem nozīmīgu vietu. Tās sākumā, tautas pirmās atmodas laikā, lirika izvirzās par dominējošo starp literatūras veidiem. Tas tiek apliecināts arī ar antoloģijas parādīšanos jau 1914. gadā.

Lirikas interpretācijas un attīstības procesa pētījumi parādījās tikai Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. Recenzijās, apskatos, kā arī pirmajās apcerēs par novada literatūras attīstību sava vieta bija arī lirikas evolūcijai, piemēram, S. Belkovska apcerē «Latgaliešu rakstniecība un avižniecība 20 gados» (1926), tāpat M. Apeļa darbā «Latgališu literatūras vēsture» (1935).

Taču tieši lirikas vēsturei uzmanība pirmo reizi tika pievērsta tikai M. Apeļa apcerēs 30. gadu beigās, kad tika publicēta vesela virkne rakstu ar nosaukumu «Latgališu lirika vēsturiskā perspektīvē». Tas atgādina T. Zeiferta brošūru «Latviešu lirikas attīstība» (1897).

Tālākajā tās vēsturiskā procesa izpētē nozīmīga ir N. Trepšas apcere par rakstniecību Latgalē no 1919. līdz 1940. gadam — «Divdesmit pīci godi», bet vēl tālākajā — apcere M. Bukša «Latgaļu literatūras vēsturē» (1957). Protams, divos pēdējos no minētajiem darbiem nav lirikas attīstības specifiskas izpētes; te ir hronoloģiski izkārtots materiāls.

No jaunākajiem darbiem nozīmīgākās grāmatas, kurās daļēji apcerēta arī lirika, ir J. Kursītes un A. Stafeckas «Latgaliešu literatūra» (1995) un A. Vējāna «Latgales rakstu gaisma» (1996).

Šajā «Latgaliešu lirikas vēsturē» pēc tautas dziesmu raksturojuma seko lirikas apceres pa laikmetiem, kurās vispirms sniegts tā laika lirikas vispārīgs raksturojums, pēc tam — atsevišķu autoru portreti. Autoru atlasī un izkārtojumu nosaka jau iedibinātās tradī-

cijas, sevišķi attiecībā uz pagātnes dzejniekiem. Tādos gadījumos, kur par kāda dzejnieka devumu un vietu procesā bijuši atšķirīgi viedokļi, bija vajadzīga subjektīva izvēle. Jācer, ka tā nav gluži neobjektīva. Īpaši tas attiecas uz mūsdienām. Te var rasties domstarpības. Taču ir jau arī tā, ka vēsture nevar atptvert ne visu bijušo, ne visu esošo.

Portretos ieturēta tāda secība, ka pēc sākumā sniegtā afišējuma vienā teikumā parasti seko biogrāfiskas ziņas, nozīmīgāko darbu uzrādījums vai arī plašāks to paraksturojums un stila savdabības skicējums; beigās — literatūra par dzejnieku, kur uzrādīti tikai atsevišķi svarīgākie, galvenokārt jaunākie darbi.

## IEVADAM

Uz Latgales mīligiem kalniem  
Trīs Kristus puķes zied,  
Tur, ceļiniek, no manis  
Labvakaru aiznesiet.

Tur zilā cerību puķe  
Un sarkans ciešanu zieds,  
Un pazemība baltā  
Pie zemes galvu liec.

*(K.Skalbe «Latgalei»)*

Latgaliešu jauno rakstnieku vakarā 1930. gadā K. Skalbe līdzīgu attieksmi prozas valodā izteica tādos vārdos (pēc J. Trimdas pārstāsta laikrakstā «Jaunākās Ziņas»): «Tāpat kā viņas tautasdziesmas, Latgale ir reizē gaiša un sēra. Skaista un gaiša daba. Sēra un pelēka dzīve. Viņas dievnami, kas no ārpuses gaiši un viegli, glabā gleznas un tēlus, kas izteic smagas, mocekliģas sāpes. Tas tāpēc, ka Latgales liktenis bijis mocekliģis. Bet latgaliešu dvēsele ir latviska un gaiša. Šo zemi aizvien vairāk sāk apstarot saule. Latgale būs kultūras zeme. Tāpat kā franču literatūru atsvaidzina provinču temati, mūsu rakstniecību padarīs bagātāku tā literatūra, kas aug no Latgales.»<sup>1</sup> Ar visu šo savu savdabību tā augusi gadsimtu gaitā.

K. Skalbe atsaucas uz franču literatūras reģionalitāti kā sava veida kultūras bagātinātāju faktoru. To uzsver arī pašu franču lite-

---

<sup>1</sup> Trimda J. Jaunā Latgale ienāk Latvijas literatūrā//Jaunākās Ziņas. — 1931. — Nr.92 (27. apr.); pārdruk. Zemturis. — 1996. — Nr. 6. (16. febr.)

ratūrzinātnieks Rolāns Barts, norādot uz literārās valodas atšķirību iespējamību: «Rakstniekiem, intelektuāļiem nereti pārmet par to, ka viņi neraksta valodā, ko lieto «visi pārējie cilvēki». Taču tieši tas arī labi, ka vienas un tās pašas dabiskās valodas robežās.. cilvēkiem ir it kā dažādas izloksnes.. Dante visā nopietnībā apspriež jautājumu, kādā valodā — latīņu vai toskaņu — viņam jāraksta «Dzīres». Un viņš izvēlas tautas valodu ne aiz politiskiem vai polemiskiem apsvērumiem, bet no katras valodas atbilstības savam priekšmetam; viņš jūt, ka abas valodas.. veido sava veida dārgumu krātuvi, no kuras viņš var brīvi smelt atkarā no savas vēlmes. ..Valodām jābūt tik daudzām, cik ir dažādu vēlmju.., lai neviena valoda — kāda tā arī būtu — neapspiestu citu valodu..»<sup>2</sup>

Ir bijušas dažādas nostājas pret latgaliešu valodu un literatūru, to pastāvēšanu un izkopšanu. Profesors J.A. Jansons latgaliešu rakstnieku sarīkojumā Rēzeknē 1938. gada 11. decembrī teicis šādus cieņas un atzinības vārdus: «Jūs skatieties uz savu zemi mīlestības pilnām acīm, nemeklējiet tematus un ierosmi citur, bet gan tepat, paši savā zemē. Tad jūs būsiet oriģināli un īsti. To mēs no jums gaidām. Ar to jūs ieiesiet latviešu literatūrā kā skaists zieds ar savu dabīgumu, savām īpatnībām un oriģinalitāti kā valodas, tā stila ziņā. Lūdzu, dariet to!»<sup>3</sup>

Latgaliešu valodas un literatūras kopšana neapdraud ne kopnacionālo valodu, ne literatūru, ne arī Latvijas vienotību. Latgaliešu literatūras attīstība bagātina visu latviešu literatūru. Tie, kuri iedomājas latgaliešu valodas nīdēšanu un atmešanu kā vienotās Latvijas stiprināšanu, gaužām maldās, jo patiesībā ir tieši otrādi — ar to Latvija kļūst vājāka, nabadīgāka un pierobežā arī rusifikācijai vieglāk pieejama, sākumā sadzīves līmenī, tad arī virs tā.

Tātad latgaliešu valodai jādzīvo. Pirmkārt, tā kalpo dzimtā sakņotas tradicionālītes stabilizācijai, otrkārt, tā kalpo līdzšinējā

---

<sup>2</sup> Ролан Барт. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. Переводы с французского. — Москва, 1986 с. — 555, 556.

<sup>3</sup> Citēts no: Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995.—360. lpp.

kultūras un literārā mantojuma pārņemšanai un to vērtību funkcionālītai mūsdienās, un, treškārt, neapšaubāma, visu atzīta ir dzimtās valodas loma daiļrades procesā, jo — «vienīgais veids, kā cilvēks vispilnīgāk var atklāt smalkākās izjūtas, ir tie vārdi, ko māte katram iedevusi.» (F. Trasuns).

Latgales literatūrai kā katrai literatūrai ir gan tādi rakstnieki un darbi, kuri pieder vairāk tikai savam novadam (F. Kemps, F. Trasuns, J. Pabērzs), gan arī tādi, kuri ne mazāk iekļaujas arī kopnacionālajā literatūrā (A. Sprūdžs, J. Klīdzējs, M. Andžāne, A. Vējāns, P. Jurciņš, A. Rancāne u.c.). Bet J. Klīdzēja daiļrade, blakus tam, katrā ziņā var pretendēt arī uz vēl augstāku līmeni. It sevišķi tas sakāms par romānu «Cilvēka bērns», kas J. Streiča ekranizējumā guvis ievēribu arī starptautiskā mērogā.<sup>4</sup>

Tātad, bagāta, izkopta latgaliskās kultūras, literatūras, dzejas savdabība vairo visas latviešu kultūras bagātību.

Tāpēc, lai apziņa par veicamā darba vajadzību pavada mūs latgaliešu lirikas vēsturiskās attīstības gaitas izsekojumos.

---

<sup>4</sup> Līdzībai par piederību nacionālo un vispārcilvēcisko vērtību pasaulei kā piemēri no latviešu literatūras var noderēt, starp citu, arī «Mērcnieku laiki» salīdzinājumā ar Raiņa «Jāzepu un viņa brāļiem». Ja romāns vairāk nozīmīgs nacionālo vērtību lokā, tad luga jūtāmāk paceļas arī vispārcilvēciskā līmenī.

## LATGALIEŠU LIRIKAS AVOTI UN PIRMSĀKUMI

Tāpat kā vispār latviešu literatūras sākumā ir tāda literatūra, ko var dēvēt par cittautiešu rakstīto literatūru un kuru paši cittautieši, šai gadījumā vācieši, sauca par «*undeutsche*» (nevācu) literatūru — arī Latgalē literatūras, šai gadījumā dzejas, sākumi ir cittautiešu, šeit — poļu ziņā — viņu darinātā literatūra tiek uzlūkota kā «inflantu» literatūra. Vārds «Inflantija» bija polisks darinājums no vācu «Livland» un apzīmēja Latgali un latgaliešus. «Inflantiem» domātas literatūras raksturīgākais piemineklis ir literārais materiāls G. Manteifeļa «Inflantu zemes laikagrōmotā» (kalendārs, 1862—1871). Taču paralēli šai literatūrai jau bija radusies literatūra bez šā «inflantu» zīmoga. Tā gāja tautā kā «latvišu» literatūra rokrakstu veidā un to darīja «neprasot atļauju» (A. Apinis).

Bet pirms «inflantu» un rokrakstu literatūras tautā jau bija gājuši jezuitu sacerētā garīgā literatūra, garīgā dzeja — «Dīva dzīsmes».

Taču pirms visāda veida rakstiem un literatūrām kā pirmsākums un avots, protams, pastāvēja tautas mutvārdu daiļrade — folklorā ar tās bagātāko daļu — tautasdziesmām.

Tātad, latgaliešu lirikas, resp. dzejas sākuma avoti ir četrējādi: 1) tautasdziesmas, 2) garīgo dziesmu rašanās sākums, 3) drukātās laicīgās dzejas sākums (galvenokārt G. Manteifeļa kalendāros) un 4) rokrakstu dzeja (A. Jūrdžs, P. Migliniķs u.c.).

### TAUTASDZIESMAS

Katras nacionālās dzejas pirmavots, pamatavots ir nerakstītā, mutvārdu tautas dzeja. Latviešu rakstītā nacionālā dzeja tikai tad īsti

uzsāka savu patstāvīgo attīstības gaitu, kad tā nostājās uz tautas dzejas pamata. Tas notika pirmās tautas atmodas laikā un visspilgtāk izpaudās tautisko romantiķu Ausekļa un A. Pumpura daiļradē.

Latgalē ceļš uz rakstīto, t.s. mākslas dzeju bija garāks un grūtāks. Tādu to padarīja 40 gadu ilgais drukas aizlieguma laiks no 1865. līdz 1904. gadam.

Tāpat kā kopnacionālajā, arī latgaliešu folklorā tās bagātākā nozare ir tautasdziesmas. Tās ir sava veida tautas atziņu, centienu un ideālu enciklopēdija. Tēlainā un kodolīgā veidā tās sniedz dzīves pieredzē kristalizētas atziņas, kas kalpo par orientieri morālo un estētisko vērtību pasaulē.

Protams, nav ne iespējams, ne arī vajadzīgs kopumā stingri nošķirt tautasdziesmas, kas būtu dēvējamas vienīgi par latgaliskām, jo tautasdziesmas ir tautas kopēja manta. Arī Latgalē krātās tautasdziesmas dabiski ir ieplūdušas gan Kr. Barona, gan P. Šmita sakārtotajos sējumos. Un galvenokārt tikai norāde uz vietu vai latgaliskais teksts liecina, no kurienes tās nākušas, norāda to aptuveno piederību kādam noteiktam novadam vai pagastam. Tautasdziesmas ceļo un ir kopnacionāla bagātība.

Taču neapšaubāmi, ka katram novadam ir arī savas biežāk lietotas dziesmas, tāpat kā suitiem, tāpat kā sēļiem, arī latgaļiem. Pēdējo dziesmām ir virkne kopīgu iezīmju ne tikai ar visu latviešu, bet arī ar leišu tautasdziesmām; pat vairāk nekā šā kopīguma ar leišu dziesmām ir pārējiem latviešu novadiem. To nosaka ģeogrāfiskā un etniskā tuvība.

Latgalē tautasdziesmas iepretī garīgajām dziesmām, resp. «Dieva dziesmām» 19. gadsimtā bieži tika sauktas par kārklenīcām, ar to pasvītrotot atšķirību starp augstā stila svinīga garīga satura dziesmām un ikdienas aprītē, darba pasaulē funkcionējošām (Vecais Stenders tautasdziesmas, vismaz daļu no tām, dēvēja par blēņu dziesmām).

Latgaliešu tautas dzejas pūrā ir gan kopnacionālas tautasdziesmas, gan arī savas, īpatnējas. Kā piemērus te varētu minēt tādas no garajām tautasdziesmām kā «Tōli dzeivoj muna mei-lō», «Aiz azara augsti kolni», «Ceiruļs olu dora», «Zīdi, zīdi, rudzu

vōrpa», «Aiz azara bolti bārzi», «Nadūd, Dīvs, veitulam», «Eima, eima mōsenis gar upeites molu», «Moza, moza meitineite lelu puisi pīmōnēja», «Gōju pa mežu Rubynu saudeitu» u.c.

Pirmie nozīmīgākie latgaliešu tautasdziesmu publicējumi<sup>5</sup> ir Gustava Manteifeļa «Inflantu zemes laikagrōmotā» (1861—1871), kur publicētas astoņas garās tautasdziesmas. Īpaši atzīmējamas G. Manteifeļa un Celinas Plāteres publicētās latgaliešu tautasdziesmas Latviešu draugu biedrības rakstu krājumā «Magasin» 1869. gadā (2. sēj.). Ed. Voltera sakārtotais latgaliešu tautasdziesmu krājums iznāca 1890. gadā. No pašu latgaliešu vidus kā tautasdziesmu krājēji darbojušies: Pīters Smelters (krāj. «Tautas dzīsmu, posoku, meikļu un parunu voceleite», 1899), Felikss Laizāns, Antons Skrinda (krāj. «Dzīsmu voceleite», 1908), Eduards Kozlovskis (krāj. «Tautas dzīsmas», 1915). Sakrātās tautasdziesmas tika iesūtītas arī Krišjāņa Barona «Latvju Dainu» sējumiem, kuros tās ietvertas, sākot jau ar pirmo sējumu. Īpaša nozīme latgaliešu tautasdziesmu apzināšanā un publicēšanā ir P.Šmitam ar viņa rediģētajām «Tautas dziesmām» (1—4, 1936—1939), kas ir Kr. Barona «Latvju Dainu» papildinājums. Latgaliešu tautasdziesmas te sniegtas latgaliešu valodā un respektējot izrunu («uo» u.c.).

Skatot no attieksmes pret dzīvi jeb no dziesmu saturiski tematiskās puses, latgaliešiem tāpat kā latviešiem vispār un arī leišiem raksturīgs optimisms, bēdas likšana zem akmeņa, grūtību panešana bez činkstēšanas, slavējot priecīgā prāta tikumu un vislielāko cieņu paužot pret dzīves eksistenciālajiem pamatiem: pret darbu, maizi, ģimeni, dabu («ne zariņa nenolauzu»), pret tikumīgiem savu pienākumu apzinošiem raksturiem gan rados, gan sabiedrībā («tautās»). Bet, ja jautājam, kas tad īsti specifisks tieši latgaliskām tautasdziesmām, tad, protams, vispirmā kārtā minama latgaliskā rakstura savdabība un valoda kā apziņas, mentalitātes reālā paudēja, etniskā rakstura atklājēja.

Tautasdziesmās izpaužas latgaliskā vitalitāte, labsirdība, kas vienojas ar vaļsirdību un sirsniību, atklātība, kas vienota ar mazaiz-

---

<sup>5</sup> Par to plaši informē J. Kursīte savā un A. Stafeckas grāmatā «Latgaliešu literatūra» — Rīga, 1995. — 9.—12. lpp.

sargātību. Sirsnība bieži vienota ar jautrību un humoru, dažkārt paskarbu, bet bez ļauniem zemtekstiem.

Ironiju izpelnās tie cilvēki, kuri nav īsti dabīgi savās attiecībās ar citiem, kuri grib izrādīties labāki, pārāki («nasās iz lela»<sup>6</sup>).

Atbilstoši sadzīviskai tuvībai izmanāma arī dziesmu nosliece uz izvērstāku sadzīves situāciju sižetisku atveidi, kas žanriskā izpaušmē bieži iegūst garo dziesmu formu.

No formas puses vērojot sasaukšanos ar leišu tautasdziesmām, var atzīmēt to, ka te samērā bieži tiek lietoti refrēni.<sup>7</sup>

Starp iemīļotiem augu valsts tēliem pie latviešiem vairāk figurē roze, kamēr pie leišiem — rūta, bet pie latgaliešiem — kā viena, tā otra.<sup>8</sup>

Īpašs latgalisks kolorīts piemīt tām tautasdziesmām, kurās ir savi specifiski ar lingvopsihi saistīti valodas elementi. Veikdami savu lomu sadzīvē, tie patur to arī tautas jaunradē. Jūtu izteikšanai vajadzīgs vārds, kas saaudzis ar to noskaņu un priekšstatiem, kas pavada cilvēku dzīvē no pirmās saskares ar valodu kā artikulētu sevis izpaušmi.

Attiecībā uz tautasdziesmu šodienīgo situāciju jāteic, ka Latgalē etniskās tradicionalitātes sakņojums šodien ir stiprāks nekā pārējā Latvijā. Par to liecina daudzie folkloras ansambļi, pašdarbības kori, kas sniedz autentisku tautas mākslu. Latgalē tā vēl ir dzīvīga.

*Lit. Latgaliešu pasakas (sak. P. Šmits). — Rīga. — 1937.; Tihovskis H. Kāzu paražas Latgalē. — Rīga, — 1939.; 1993.; Trepša N. Vakarēšona Latgolā//Jaunais Vārds. — 1940. — 14. martā; Vonogs V. Folkloras krojēji Latgolā//Olūts. Nr. 1 — 1943. — 227.—243. lpp.; Vonogs V. Aizlīguma laika folkloras krājēji//Rokstu krājums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 gadu atcerei. — D-pils. — 1944. — 205.—222. lpp.; Bukšs M. Senču pasaule. — Traunšteina. — 1950; Latgaļu folklorā (sak. J. Trūps). — Minhene. — 1968; Zariņš P. Latgaļu tradīcijas. —*

<sup>6</sup> Sk.: Mīlts A. Latgaliešu raksturs.//LM — 1992. — 3. sept. — 7. lpp.

<sup>8</sup> Turpat, 179. lpp.

<sup>7</sup> Sk.: Zeme cēla zāli. Leišu tautasdziesmas. Sast. un no leišu val. atdz. Kn.Skujenieks. — Rīga, 1987. — 181.; 185. lpp.

*Minhene*. — 1973; *Spogis A. Par myusu tautas dzīsmem*//*Olūts*. — Nr. 8. — 1992. — 204.—213. lpp.; *Milts A. Latgaliešu raksturs*//*Zemturis*. — 1995. — 11. aug.; *Kursīte J., Stafecka A. Latgaliešu literatūra*. — Rīga. 1995. — 12.—22. lpp.; *Zeile P. Latgales kultūras vēsture*. — *Rēzekne* — 1996. — 112. lpp.

## GARĪGĀS DZEJAS SĀKUMS

Attiecībā uz garīgās literatūras un dzejas<sup>9</sup> lomu tautas vēsturē ir pastāvējuši atšķirīgi viedokļi. Kreisie ideologi to mēdza uzskatīt kā tautai svešu, uztiptu veidojumu, kā samierinātāju ar ekspluatāciju, kā padevības gara uzturētāju tautā. Bet tie, kuru pieeja vēsturiskāka un objektīvāka, atzinuši, ka šī literatūra un garīgās dziesmas palīdzēja dzīvot saskaņā ar vispārcilvēciskās morāles prasībām un tādējādi humanizēja savstarpējās attiecības, harmonizēja atsevišķa cilvēka iekšējo pasauli. Latgalē turklāt katoļu baznīcas ietekme palīdzēja saglabāt nacionālo pašapziņu, saglabāt savu valodu, pretojoties rusifikācijai, ko cariskā vara centās realizēt ar skolu un valsts iestāžu palīdzību.

Īpašu nozīmi garīgās dziesmas ieguva drukas aizlieguma laikā, kad arī visa lasītmācīšanās notika galvenokārt no lūgšanu grāmatām.

Latgaliešu rakstītā (un līdz ar to arī publicētā) dzeja aizsākusies ar garīgajām dziesmām. To rašanos saista jau ar 17. gadsimtu, taču no šī laika saglabājušos pieminekļu trūkst. Nav saglabājusies arī pirmā par īsti latgalisku grāmatu atzītā jezuitu mūka Johana Lukaševiča tulkotā un 1730. gadā izdotā «Katoliška dzīsmu grōmota Dīvam vysuvareigam par gūdu un latvīšim par izmōceišonu».

Pirmais latgaliešu garīgās dzejas krājums, kas saglabājies, ir «Dzīsmas svātas uz gūda Dīva kunga..». Tas iznāca 1801. gadā un

---

<sup>9</sup> Plašu apcerējumu par latgaliešu garīgo dzeju devis M. Apeļš žurnālā «Zidūnis» 1938. gada 3. un 4. numurā.

līdz drukas aizliegumam atkārtoti izdots vairāk nekā desmit reizes. 1820. gadā iznāca «Grōmota lyugšonu uz gūda Dīva kunga .. ». Tajā ietvertas dziesmas un evaņģeliji. Grāmata papildinātā un pārstrādātā veidā iznākusi 14 reizes. Te blakus garīgajām dziesmām atrodam arī tautasdziesmas. Grāmatā ietvertās dziesmas sagrupētas dažādos gada laiku un svētku ciklos. Atsevišķi nodalītas te gan Ziemassvētku, gan gavēņa un Lieldienu dziesmas. Tām bija sava nozīme latgaliskās dzīves un pasaules uztveres un izjūtas formēšanā. M. Apeļš savā apcerējumā par garīgajām dziesmām mēģinājis pie vairākiem no dziesmu cikliem dot tēlainu priekšstatu par to situacionālo funkcionēšanu Latgales lauku sētā. Piemēram, par Ziemassvētku cikla dziesmām teikts: «Zīmas svātķu burveiba, agrīns braucīņš ar vacōkim uz bazneicu, kura ļaužu pōrpylna un gaiša. Svātsvineigas vacōķu sejas, bārna sirds pukst sajuusmā, acīs priķa un svātlaimeibas myrdza. Un pōri par vysu majestatiskas vargaņķu skaņķas saplyust ar bazneicoņķu vāsmu:

«Atgōķa kungs pats lelais,  
Dzymba ķēneņš pats augstais.»<sup>10</sup>

Piezīmējams, ka deviņas garīgās dziesmas ir ievietotas arī G.Manteifeļa «Inflantu zemes laikagrōmotā».

Attiecībā uz garīgo dziesmu autoriem jākonstatē, ka lielākā daļa no dziesmām ir anonīmas, jo, tā kā šīs dziesmas veltītas Dievam, tad tika uzskatīti, ka sacerētāja vārdu likt tām klāt būtu pat nepiedienīgi. Starp uzzinātajiem garīgo dziesmu autoriem par vienu no spilgtākajiem tiek uzskatīts Stiglavas draudzes prāvests Stefans Baginskis.<sup>11</sup> Viņa sacerētās dziesmas ievietotas tā laika dziesmu grāmatās, arī grāmatā «Kavēķlis pesteigs aba pesteiga mōceiba» (1808). Tēlainības konkrētība te kalpo filosofiski reliģisku

<sup>10</sup> Apeļš M. Latgališu goreigō dzeķķa//Zidūnis. — 1938. — Nr. 3. — 68. lpp.

<sup>11</sup> Sk.: Vonogs V. Latgalk rakstnīceibas sāķķums//R.kr. Latgalk drukas aizķķiguma atķķeķķonas 40 gadu atķķerei, D-pīķķ, 1944. — 45. lpp.; Kalvāne S. Latgaliēķķu literatūras sāķķumi. Garīgā literatūra 18. un 19. gadsimtā. Disert. kopsav. — Rīķķa, 1997. — 19. lpp.

pārdomu izpausmei. Dzejoļi, atbilstoši tā laika dzejas tradīcijai, ieturēti sillabiskā vārsmojumā, kas raksturīgs poļu dzejas ietekmē sacerētajai tā laika latgaliešu rakstītajai dzejai. Bez tam, par autorību runājot, varētu domāt, ka Manteifeļa kalendāros no iespējamām autoriem nav izslēdzams pats sastādītājs, arī A. Jūrdžs, J. Seiļš, V. Leika. Tikai 20. gadsimtā, kad reliģiskā dzeja vairāk tuvojās individuālajam pārdzīvojumam, izvirzījās arī autori.

Ievērojot garīgo dziesmu rašanās laiku un funkcionēšanas apstākļus, tās pēc savas lomas pielīdzināmas vēlāko laiku literāriem darbiem. Tāpēc tās, tāpat kā t.s. veco literatūru, nevar vērtēt ar mūsdienu kritērijiem. Jāievēro, ka šī literatūra veica īpatnējus sava laika uzdevumus.

Ielūkojoties garīgo dziesmu teksta veidojumā, atrodam savam laikam, tā laika uztvērējam atbilstošu poētiku. Slavas dziesmām tā ir sava un bēdu dziesmām — sava. Bet abu pamatā bija romāņu tautu dzejas versifikācija, kurā vienojās antīkās un viduslaiku latīņu dzejas elementi, nereti saistoties ar folklorisko metriku un stilistiku. Tuvība tautas valodai un tautas dziesmu stilistikai rosināja emocionālus priekšstatus un dievlūdžējos spēja radīt reliģisku pārdzīvojumu.

Latgaliešu garīgās dzejas metrikā, atšķirībā no latviešu garīgajā dzejā valdošās sillabatonikas (sākot no G. Firekera), poļu dzejas ietekmē savu izpausmi rada sillabiskās vārsmas.<sup>12</sup>

Garīgās dziesmas vēl neveido latgaliešu literatūras sākumu, jo, pirmkārt, tās tulkoja un sacerēja cittautieši, otrkārt, tās kalpoja praktiskiem didaktiskiem nolūkiem, tajās tikpat kā neatspoguļojās cilvēka individuālā iekšējā pasaule. Garīgām dziesmām ir kultūrvēsturiska nozīme.

---

<sup>12</sup> Par to: Kursīte J. Ieskats latgaliešu literatūrā//Kursīte J., Stafecka A. Latgaliešu literatūra. — Rīga. 1995. — 24. lpp.

## LAICĪGĀS DZEJAS SĀKUMS

### Pirmais laicīga satura dzejolis

Pastāv atzinums, ka pirmais latgaliski sacerētais laicīga satura dzejolis un tautā līdz ar garīgajām un tautasdziesmām saglabātais viena autora dzejolis ir tā sauktā Dagdas apustuļa<sup>13</sup> (juzuitu priekšnieka) Miķeļa (Mihaela) Rota — «Putneņ, laikā soltas zīmas...». Tā teksta pirmpublicējumu sniedzis G. Manteifelis, vispirms laikrakstā «Przegład Powszechny» («Vispārīgs Apskats») 1897. gadā, bet tad arī 1912. gadā — rakstu krājumā «Z okolic Dzwiny» («No Daugavas novada»).

Dzejoļa teksts skan šādi:

Putneņ, laikā soltas zīmas  
Kur ir tovs pereklis?  
Zam dabasim, zam dabasim!  
Ir gon vēļ kaidis kakteņš,  
Kaida sylta vīteņa  
Ikš grumbom,  
Ikš škērbom!  
Tur taisu perekleni,  
Vyslobōkū vīteni  
Zam dabasim.

Putneņ, kod jau plyks ir teirums,  
Kur tod ir tovs barūklis?  
Ikš Dīva rūkas, ikš Dīva rūkas  
Ir gon vēļ kaidis gryudeņš,  
Kaida moza ūdzeņa  
Pi celenim,  
Pi stidzeņom.  
Tur atrūnu tai vai šai,  
Bet atrūnu sev barūkli  
Ikš Dīva rūkas.

---

<sup>13</sup> Šai sakarā sk. arī A. Vējāna dzejoli — veltījumu «Dagdas apostols»//Mōras Zeme. — 1992. — 8. febr.

Putneņ, kod jau sausi zori,  
 Kur tod tova dzīsmēņa?  
 Ikš sirds dziļuma, ikš sirds dziļuma,  
 Guļ tur daudz vēļ dzīsmēņu,  
 Daudz naizplaukušu zīdeņu  
 Sirds klusā izbrīnā.  
 Atnok dreiž pavasareņa,  
 Atsadzeivynoj dzīsmēņa  
 Dīvu teic nu sirds dziļuma,  
 Dīvam dzīd nu sirds dybyna.

Dzejoļa stils rāda, ka tas ir it kā uz robežas starp tautasdziesmu, garīgo dzeju un mākslas dzeju. Ir izteiktas domas, ka M. Rotam rokrakstā varētu būt bijuši vēl arī citi dzejoļi, taču tie nav saglabājušies.

Dzejolis bijis folklorizējies un uzrakstīts, kā saka, no tautas mutes. Tajā uz bībeles alegoriskās gleznas pamata par putniem, kas ne sēj, ne plauj, bet iztiek no tā, ko debesu tēvs tiem dod — sirsnīgā naivā intonācijā sniegta vesela gleznu virkne, izteikta ar deminutīviem, kas pauž līdzcietīgu attieksmi.

Neraugoties uz to, ka dzejolis balstās sludinošā evaņģēlijā, tas nav uzmācīgi didaktisks. Kompozicionāli tas izkārtots trīs daļās, trīs ainās. Valoda tuva tautasdziesmām, ir brīva no svešvārdiem. Ir gan atsevišķi negludumi, arī sintaksē ir pa slavismam, piemēram, jau pat pirmajās rindās: «Putneņ, laikā soltas zīmas Kur ir tovs pereklis?» Bet, ņemot salīdzinoši 18.gs. valodu, tā ir samērā gluda un dzejolis ritmā raitis. Daudzie atkārtojumi to dara muzikālu.

Tekstam tā grafisko izkārtojumu, domājams, piešķīris G. Mantefelis, to uzrakstot no dzirdētā un publicējot.

*Lit. Apeļs M. Latgališu goreigō dzeja//Zīdūnis. — 1938. — Nr. 3. — 67.—70. lpp.; Nr. 4. — 103.—107. lpp.; Kempis F. Latgales likteņi. — 1938, 1991. Vonogs V. Latgaļu rakstnīceibas sōkumi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils, 1944. — 18.—53. lpp.; Škutāns S. Par jezuitu darbeibu Latgolā//Acta Latgalica. — Minhene, 1976. — Nr. 6.; Apinis A. Jauni fakti par senāko latgaliešu*

grāmatniecību//Acta Latgalica. — Nr. 8. — 68.—71. lpp.; Kursīte J. Ieskats latgaliešu literatūrā. 1. Garīgā literatūra//Kursīte J., Stafecka A. Latgaliešu literatūra. — Rīga, 1995. — 22.—24. lpp.

## Laicīgās dzejas procesa sākums

GUSTAVS MANTEIFELIS

Laicīgās literatūras sākumu daži pētnieki saista ar pirmajām praktiska rakstura grāmatām (ābecēm, gramatikām, pamācību grāmatām) ap 19. gadsimta vidu.

Daiļliteratūras sākums tas īsti nav, arī Jezupa Akeleviča un Jezupa Macileviča prozā rakstītās grāmatas (J. Akeleviča grāmata par bišu audzēšanu un gramatika, J. Macileviča «Pavuiceišona..»).

Īsti par laicīgās literatūras sākumu uzskatāmi daiļliteratūras darbi, kas ietverti G.Manteifeļa kalendāros «Inflantu zemes laika-grōmota» (1862—1871), īpaši te minams kalendāra divu pirmo gadu literārās daļas atsevišķs izdevums 1863. gadā. Literatūrvēsturnieks Meikuls Apeļs uzskata, ka tieši «ar G. Manteifeļa kalendaru [...] latgališu pasauleigai dzejai teik lykti eisti pamati.»<sup>14</sup> Katrā no desmit kalendāriem bija publicēti vairāki dzejoļi. Desmit gadu laikā kalendārā tika nodrukātas arī astoņas garās tautasdziesmas (kopā ap 50 četrindes), deviņas garīgas dziesmas un piecdesmit divi laicīga satūra dzejoļi. Šie pussimts dzejoļi patiesībā jau veidotu vidēja apjoma krājumu. Svarīgi atzīmēt, ka šie dzejoļi tāpat kā visa pārējā kalendāra literārā daļa iznāca arī atsevišķos izdevumos. Tas vēl jo vairāk dod pamatu uzskatīt G. Manteifeli par latgaliešu dzejas krusttēvu.

Galvenie motīvi šajos pussimta dzejoļos ir tādi kā: 1) lauku dzīves poetizācija (Vecā Stendera garā); 2) morālfilozofiska didaktika; 3) humoristiski motīvi.

Lielāko daļu no šiem pussimts dzejoļiem veido panti par zemnieku dzīves idilli. Uz jauka dabas fona tēlota zemnieka sēta ar tās

---

<sup>14</sup> Apeļs M. Latgališu dzeja vēsturiskā perspektīvā//Zidūnis. — 1938. — Nr. 5. — 142. lpp.

darbiem un sadzīvi, kas rit, liksmu dziesmu pavadīta. Jautri rit labības novākšana:

    Tod tī vīns pret ūtru steidzās,  
    Nas kūpā gubeņas, stota.  
    Un kod palīks jau pļaut beidzās,  
    Nūdzīd meitas jautrā prūtā:  
    Kraunam pylnu te vazumu  
    Kū spēj bāri vilkt zirdzeni ..

    («Pļōves laiks»)

    Gluži vai vecstenderiski pausts prieks par zemnieka dzīvi, piemēram, pat arī jau dzejoļa nosaukumā: «Asmu zemņiks laimeigs» (Vecajam Stenderam: «Mēs kalposim jums lustīgi»).

    Šādas ievirzes dzejoļi, kas bija atšķirīgi no svinīgās, padrūmās garīgās dzejas, atrada atsaucību tautā. Daļa no tiem folklorizējās un bieži arī vienojās ar melodiju un veidojās kā paralēle garīgajām dziesmām.

    Otru no galvenajiem motīviem pārstāv dzeja ar moralizējošu un filosofisku ievirzi. Te ir apcerēta dzīves jēga un uzdevums. Daļa no šiem dzejoļiem tuva garīgām dziesmām. Tā, piemēram, dzejoļi «Nabadzeņš» tēlotāis ubags mirst badā, mierinot sevi, ka galu galā visiem cilvēkiem dzīves ceļa gals ir vienāds — kapsēta.

    Dzejoļi ar ironiski humoristisku saturu galvenokārt veltīti dzeršanas netikuma nosodījumam. Arī šai ziņā ir līdzība ar Veco Stenderu.

    Kas attiecas uz šo 52 dzejoļu autoriem, tad jāteic, ka nav noteiktāku ziņu par vairumu no viņiem. Viens no autoriem varētu būt pats G. Manteifelis. Vienīgais kā dažu dzejoļu autors minēts kāds «Stērnīnes bazneickungs» un arī Andrivs Jūrdžs.

    Šo «Laikagrōmotas» dzejoļu nozīme bija tā, ka tie, iedami tautā līdz ar t.s. zemnieku brīvīlaišanu (1861), pavēra dzīvāku un brīvāku skatu uz pasauli, jāva vairāk izjust zemnieka dzīves gaišo pusi (sava veida apgaisme), kas saistīta ar darba dzīvi savā sētā un ar dzimtās zemes un dabas krāšņumu. Tādējādi šī dzeja stabilizēja zemniecisko dzīves vērtību izjūtu, sekmēja domu par zemnieka patstāvību ceļā uz nodrošinātāku dzīvi.

Pēc Manteifeļa kalendāriem, t.i. pēc 1871. gada, iestājās pilnīgs drukātā vārda zudums. Dzeja varēja parādīties tikai rokrakstos — «neprasot atļauju» (A. Apinis). Turpmākajos vairākos gadu desmitos radās rakstītāji no tautas. Viņi gan pārrakstīja jau drukātos darbus, tāpat tulkoja un sacerēja arī oriģināldzeju, pie tam — gan laicīgu, gan garīgu. Ražīgākais un nozīmīgākais šajā laukā bija A. Jūrdžs.

Iestājās rakstītās, bet ne publicētās dzejas posms latgaliešu literatūras vēsturē. Tas ilga līdz 1904. gadam, līdz drukas aizlieguma atcelšanai.

To aplūkosim pa autoriem.

## TAUTAS DZIESMINIEKU DZEJA ROKRAKSTOS

### Vispārīgs raksturojums

Drukas aizlieguma apstākļos sevišķu lomu tautas dzīvē ieguva rokraksta literatūra. Tās aizsākumi gan ir bijuši jau līdz drukas aizliegumam (piemēram, Jōņa Seiļa dziesmas), taču tikai drukas aizlieguma apstākļos rokraksta literatūra kļuva par praktiski nepieciešamu vajadzību arī tādā ziņā, ka trūka drukāta vārda ne tikai lasīšanai vispār, bet arī lasītmācīšanai.

Līdz ar rokrakstu apriti radās vajadzība tos arī apkopot, iesiet. Tādā sakarā radās cilvēki, kas rokrakstus ne tikai radīja, bet arī noformēja, kā rezultātā tie kļuva arī par precī. Radās tā sauktie «grōmotnīki». Izcilākais no tiem bija Andriivs Jūrdžs.

Rokraksta literatūrai ir cieša saistība gan ar folkloru, gan arī ar garīgajām dziesmām. Vērojama arī tāda parādība, ka dažs labs rokrakstā tapis darbs laika gaitā folklorizējās. Garīgo dziesmu teksti, tos pārrakstot, bieži modificējās un kļuva par rokraksta literatūras sastāvdaļu.

Rokraksta literatūras stilam raksturīgs vispārīgums bez izteiktāka individuāla tonējuma.

Rokrakstu literatūras izplatība galvenokārt norisa Latgales centrālajā daļā (Dricānu, Bērzpils, Varakļānu, Bikavas, Viļakas,

Makašānu u.c. apkaimēs). Kā pazīstamākie starp autoriem tiek minēti Jōns Seīls, Vincents Leika, Francis Škesters u.c. Bet izcilākie no tiem ir Andrivs Jūrdžs un Pīters Migliniks.

Lit. Baško P. *Īzeimējumi latgališu rakstnīceibas vēsturē*//R.krāj. «Sējējs», II sēj. — 1928. — 23.—39. lpp.; Apeļs M. *Latgališu dzeja vēsturiskā perspektīvā*//Zīdūnis. — 1938. — Nr. 5., 6., 7.; Vonogs V. *Latgaļu rakstnīceibas sākumi*//R. krājums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 gadu atcerei. — D-pils. — 1944. — 18.—52. lpp.; Rupaiņš O. *Tautas rakstnīki un grōmotu pōrraksteitōji drukas aizlīguma laikā*//Turpat, 190.—205. lpp.; Bukšs M. *Tautas dzīsminīku anonimo dzeja*//Kultūr vēsturiski materiali. — Minhene, 1955. — 144.—161. lpp.; Latkovskis L. *Tautas dzejnīki*//Turpat, 135.—143. lpp.; Leikuma L. *Gustavam Manteifeļam* —160//Tāvu zemes kalendars 1992. godam. — 168.—173. lpp.; Apinis A. *Lappuse senās latgaliešu literatūras vēsturei*//Grāmata. — 1992. — Nr. 2. — 92.—94. lpp.; Broks J. *Līdz iespiesta vārda aizliegumam*//Broks J. *Latgales kultūras darba entuziasti*. — Rīga, 1995. — 3.—15. lpp.; Kursīte J., StafECKa A. *Latgaliešu literatūra*. — Rīga, 1995. — 25.—28. lpp.; Zeile P. *Latgales kultūras vēsture*. — Rīga, 1996. — 112. lpp. — Rīga, 1996. — 112. lpp.

ANDRIVS JŪRDŽS  
(1845—1925)

A. Jūrdžs kā tautas dziesminieks žanriskā ziņā ieņem vidusstāvokli starp tautasdziesmu, agrīno garīgo dzeju un oriģināldzeju. A. Jūrdžs ir izcilākais un ražīgākais latgaliešu rokraksta literatūras pārstāvis, kura aktīvākā darbība iekrita tieši visos drukas aizlieguma 40 gados.

A. Jūrdžs dzimis 1845. gada 30. novembrī Ludzas apriņķa Rogovkas draudzes Kōrklīniku sādžā (Zaļenieku pagastā). Visu mūžu bijis vienkāršs zemnieks, kas nevienas dienas nav gājis skolā. Prasmi lasīt un rakstīt apguvis pašmācības ceļā. Viņa blakusnodarbošanās bija grāmatsiešana. Grāmatas viņš ne tikai iesēja, bet arī

pārrakstija. Izvilkumus no tām viņš pārrakstija, pārceļot latgaliešu valodā (piemēram, no Vecā Stendera darbiem). Daudz tekstu viņš pārrakstija no G. Manteifeļa kalendāriem. Tā pārrakstot un pats sacerot, A. Jūrdžs sagādājis 22 sējumus, katru ap 1000 lappušu biezu. Lielākā daļa no tiem gājusi bojā ugunsgrēkā Rēzeknes muzejā.

A. Jūrdžs pierakstījis daudz folkloras materiālu, īpaši tautasdziesmas. No paša sacerētajiem dzejoļiem labāk padevušies tie, kas rakstīti tautasdziesmu garā. Daudz pārdomu, prātulu, kas bieži ietvertas kodolīgā aforistiskā formā. Tā kā šie rakstu darbi tika veikti pa naktīm, skalu gaismā, mūža beigās zaudējis redzi. Miris 1925. gada 22. aprīlī.

Ilgajai A. Jūrdža dzīves un darbības gaitai uzlikti divu laikmetu zīmogi. Jaunības gadi sakrita ar drukas aizlieguma sākumu. Drukas brīvības atgūšanas laikā, kad viņam bija jau 60 gadu, sākās otrs posms viņa dzīvē — tautas atmodas laiks. Bet tagad galvenā loma jau piederēja jaunajai, Pēterpilī augstāko izglītību ieguvušajai inteliģencei un viņu organizētajai biedrībai un presei. Dzīvodams savā lauku sētā, A. Jūrdžs jaunajā kustībā nebija tieši iesaistīts, lai arī dzīvoja tai līdzī un atsevišķi viņa darbi no rokkrakstiem aizvien vairāk sāka pārcelties uz drukāta vārda pasauli. Paša autora dzīves laikā, patiesībā tikai mūža beigās, pirmā plašākā dzejoļu kopa — četri dzejoļi — «Bōrineite», «Laksteigola», «Atraits» un «Pasaules pamesšona» publicēta žurnālā «Zīdūnis» 1922. gada 5. un 6. numurā.

Skatot A. Jūrdža dzeju no tematikas viedokļa, vispirms atrodam bagātīgi risinātus, sava laika garam atbilstošus reliģiskus motīvus, bieži saistībā ar pieredzi no personīgās dzīves un ietvertus folkloristiskā tēlainībā un ritmikā. Dzeju caurstrāvo didaktiski uz mudinājumi. Reālījām piesātināti dabas apdziedājumi, kas mijas ar lauku darbu tēlojumiem. Asprātību netrūkst sadzīves apjukumos, īpaši precību un kāzu dziesmās. Bieži sastopam vēršanos pret žūpību. Izjusti izskan ģimenes attiecību tēlojumi. Skumju un līdzjūtības izpausmēs jau iezīmējas individuālo pārdzīvojumu klātesamība, lai arī to nereti vēl pārslāņo vispārīgais, pieņemtais izteiksmes veids ar savu pasentimentālo pieskaņu.

Laimīgas zemnieku dzīves tēlojumos un grāmatu lasīšanas slavējumos samanāma Vecā Stendera un viņa pēcteču ietekme («Dzīsmēņa sātas laimes», «Zemnikam ir jauka dzeive», «Par myusu grōmotom» u.c.). Taču ir arī asi, no pašas sūrās dzīves izaugušie pret kungiem vērstie panti, kuros dzēlīgi izsmieti tie, kam vara ļauj iztikt bez prāta. Par tādiem A. Jūrdžs saka:

Myus ar kungim nairedzeitīs,  
Kotry trokoj un lepnejās.

(«Niknums pasaulā»)

Pie labākajiem A. Jūrdža dzejoļiem pieder «Zīdu meita», «Bite moza, bite mundra», «Putneņš», «Bōrineite un mōtes meita» u.c.

*Lit. Rakstu krāj. «Andryvs Jūrdžs (sast. VI.Lōcis). — Minhene. — 1984. — 543. lpp.; Apinis A., Klekere I., Leimane L. Rakstītājs no Nautrēniem. Andriņa Jūrdža dzīve un veikums. — Rīga. — 1989. — 136 lpp.; Rancāne A. Andriņam Jūrdžam 150// Rakstu krāj. «Varavīksne» — Rīga, 1995, 151.—158. lpp.//Broks J. Andrievs Jurdžs//Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 19.—24. lpp.*

PĪTERS MIGLINĪKS

(1850—1883)

Starp tautas dziesminiekiem kā izcila personība Latgales vēsturē vienmēr tiek pieminēts dedzīgais cīnītājs par tautas taisnību un tiesībām — Pīters Miglinīks.

P. Miglinīks dzimis 1850. gada 12. decembrī Ludzas apriņķa Rogovkas draudzes Zaļmuižā — muižas desmitnieka ģimenē. Mācījies Rēzeknes pilsētas skolā (1865—1867), kuru beidzis ar zelta medaļu. Tā kā par skolotāju toreizējā Vitebskas gubernā strādāt viņš nevarēja tāpēc, ka bija katolis un latvietis, tad viņš sāka strādāt par pagasta darbveža palīgu un vēlāk arī par darbvedi Zaļmuižā, Viļakā u.c. Veicot šo darbu, P. Miglinīks palīdzēja zemniekiem rakstīt lūgumus un sūdzības, tādā veidā nostājoties pret muižnieku patvaļībām un mudinot arī citus to darīt.

1874. gadā Zaļmuižā izcēlās zemnieku nemieri tā saukto servitūtu dēļ. P. Miglinīks ieteica zemniekiem noraidīt muižnieku priekšlikumus, kā arī izskaidroja šo lietu, publicējot rakstu presē. Muižnieki panāca P. Miglinīka apcietināšanu. Pēc cietumā pavadītiem vienpadsmit mēnešiem saslimis ar tuberkulozi, P. Miglinīks mira 1883. gada 1. martā. Apglabāts dzimtenē, kur viņam uzcelts piemineklis (tēlnieks B. Buļs).

P. Miglinīka literārais mantojums nav liels. Saglabājies tikai kāds pusducis dzejoļu, kas savā laikā bijuši sevišķi populāri. Darbu lielākā daļa gāja bojā ar A. Jūrdža darbu sējumiem ugunsgrēkā Rēzeknē.

Dzejas rindās skan neparasti metaliski asi cirtieni pret kundzisko netaisnību, kā, piemēram, arī šajās rindās:

Na brovī durit nataisneibai,  
A taišni pošā acī!

Cauri cīņas asumiem optimisma pilns strāvo tautas brīvās nākotnes iztēlojums:

..bādu un nalaimu tauta mes asam.  
Bet reizi par vysom mums atmirdzēs laime —  
Mes byusim še kungi tod dzymtajā zemē.  
Ar taisneibas spōrnim mes ceļsimēs gaisā  
Un vaļdeisim poši par sevi un zemi;  
Mes byusim tod varoni, cāli un stypri  
Kai jyumolā stōvušo myužeigō kliņts!

Daži pētnieki P. Miglinīka dzejas patosam saskata tuvību ar Ausekli,<sup>15</sup> citi atkal saklausa ieskaņas no E. Veidenbaumam raksturīgām intonācijām.<sup>16</sup> Varbūt zināma sasaukšanās ir gan ar vienu, gan ar otru.

*Lit. Rupaiņš O. Pīters Miglinīks. — Minhene, 1953; Bukšs M. Latgaļu atmūda. — Minhene, 1976; Vējāns A. Pītera Miglinīka myužs//*

<sup>15</sup> Jansons J.A. Pīters Miglinīks//Latviešu dzejas antoloģija. — I sēj. — Rīga, 1970. — 201. lpp.

<sup>16</sup> Apinis A. Neprasot atļauju. — Rīga, 1987. — 178. lpp.

Karogs. — 1980. — Nr. 12. — 108., 109. lpp.; Apinis A. Neprasot at-  
ļauju. — Rīga, 1987. — 161.—179. lpp.; Broks J. Pīters Miglinīks//Broks J.  
Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 25.—28. lpp.; Tro-  
janovskis V. Laicīgās literatūras sākums//Zemturis. — 1996. —  
Nr. 15., 2. apr.; Vējāns A. Lai kārklenīcas Dainu kalnā skan//Vējāns A.  
Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 48.—57. lpp.

## PIRMĀS ATMODAS LAIKĀ

PIRMIE SOĻI CEĻĀ UZ BRĪVO VĀRDU  
UN PIRMIE BRĪVĀS PRESES IZDEVUMI.  
ATMODAS TĀLĀKĀ GAITA

Tāpat kā drukas aizlieguma sākumā — 19. gs. 60. gados aizliegumu apgāja G. Manteifelis ar savām ārpus Latgales izdotajām «Inflantu zemes laikgrāmatām» (1862—1871), arī tā beigu posmā to aizvien vairāk sāka apiet ar publikācijām kopnacionālajā periodikā, kas iznāca Jelgavā un Rīgā. No sadarbības ar «baltiešiem» izauga interese par folkloras vākšanu un publicēšanu. Te minams Pīters Smeļters, kas jau pirmajam Kr. Barona «Latvju Dainu» sējumam devis latgaliešu tautasdziesmas. Arī paša sacerētos dzejoļus viņš publicēja «baltiešu» periodikā. Pirmais viņa dzejolis «Calmōjs» publicēts žurnālā «Austrums» 1896. gada 9. numurā, turpmākie — J. Šteinberga Jelgavā izdotajos «Katoļu māju kalendāros» (1887—1912). Jau pirms drukas aizlieguma atcelšanas 1892. gadā P. Smeļters cauri cenzūrai izdabāja arī latgaliešu folkloras krājuma «Tautas dzīsmu, posoku, meikļu un parunu voceleite» izdošanu Rīgā. Tas ir otrs tāds izdevums pēc E. Voltera 1890. gadā izdotajām 750 latgaliešu tautasdziesmām (izdošanas nepieciešamību E. Volters nopamatoja ar dziesmu noderību etnogrāfiskiem pētījumiem).

Tādējādi, īpaši ar «Katoļu māju kalendāra» palīdzību latgaliešu literārie sacerējumi, apejot drukas aizliegumu, sāka parādīties presē. Blakus P. Smeļteram te savus darbus publicēja arī Francis Trasuns (kas J. Šteinbergam pazīstams no kopīgajiem skolas gadiem

Jelgavā), Felikss Laizāns, kā arī pirmo latgalisko stāstu autors Mikejs Dukaļskis<sup>17</sup>.

Drukas aizlieguma apiešanā savi nopelni ir arī Franča Trasuna izdotajam (pēc nesaskaņām ar J. Šteinbergu) «Daugavas katoļu kalendāram» (1900—1905), kas pamatos iznāca kopnacionālajā valodā un ar savu nepopularitāti pārliecināja izdevēju, ka Latgalei tomēr nepieciešams latgalisks kalendārs, tāpēc avīzi «Auseklis» F. Trasuns nākošajā gadā pēc kalendāra apstāšanās izdeva latgaliešu valodā (1906—1907).

1903. gadā, nodibinoties «Pīterburgas latvīšu muzikaliskajai biedrībai» (F. Trasuns) un nelegālajai biedrībai «Gunkurs» (F. Kemps) un nākot klajā hektografētām «Gunkura» izdevumam, latgaliešu rosme kultūras laukā aktivizējas. Ar to tika ievadīta latgaliešu nacionālā atmoda.

Tādējādi, kad 1904. gadā cara valdība atcēla drukas aizliegumu, gan kopnacionālajā, gan latgaliskajā presē jau pirms tam bija sperti pirmie soļi tālākajam straujam žurnalistikas un literatūras attīstības gājienam brīvās drukas apstākļos.

Legālas preses laukā nozīmīgākais no pirmajiem pasākumiem bija pirmā latgaliešu laikraksta «Gaisma» izdošana. Tas F. Kempa vadībā sāka iznākt 1905. gada novembrī kā nedēļas izdevums. «Gaisma» bija nacionālās atmodas un vienkāršās tautas sociālo interešu paudēja. («Gaisma» vispirmāk aizstāvēs darbaļaudis, apgaismos viņu smago dzīvi [..]). Avīze atbalstīja zemnieku nostāšanos pret muižniekiem, puda protestu pret soda ekspedīcijas vardarbībām.

«Gaisma» vai ik numurā ievietoja arī pa kādam dzejolim vai stāstam. Starp to autoriem bija pats F. Kemps, O. Skrinda, E. Krustāns. Te publicēts arī Raiņa dzejolis «Labdaris» un Apsīšu Jēkaba stāsts «Krogā».

1906. gadā F. Trasuns sāka izdot savu avīzi «Auseklis», kas nepiedzīvoja ilgāku mūžu par «Gaismu». F. Trasunam preses laukā

---

<sup>17</sup> Viņa stāsti: «Dāla skolāna sajimšona» (1898) un «Myusu Mikeļs» (1903).

nepalīdzēja viņa labējā ievirze. 1907. gadā avīzes izdošana apstājās. Vēl isāks mūžs bija N. Rancāna avīzei «Sākla» — tikai 10 numuri (1906).

Kā jau minēts, pie pirmajiem drukātajiem pašu latgaliešu daiļdarbiem pieder 1896. gadā publicētais dzejolis «Calmōjs» un tā autors ir Pīters Smeļters (1868—1949). Viņš ir redzamākais latgaliešu folkloras krājējs gadsimtu mijā.

Dzejolis «Calmōjs» pieder pie tā sauktajiem tautisku uzmodinājumu dzejoļiem, kur autors, tēlojot līdumnieka smago darbu, jūt viņam līdzī un aicina:

Cik vīn vari, strōdoj spari,  
Tovu dorbu otzeis bārni,  
Izteiks tevi tovi sābri, —  
Cik vīn vari, pyulīs spari!

Celmlauža tēls te pārtop par alegoriju. Tas pūlas visas tautas druvā, tāpēc izskaņā —

Lauz, ak lauz,  
Calmu lauz!

plašā vispārinājumā aptver tautas atmodas noskaņu un cēnienus.

Padsmīto gadu sākumā iezīmējās otrais vilnis latgaliešu atmodas kustībā. Šai laikā regulāri iznāca divi laikraksti — «Dryva» (1908—1918, red. K. Skrinda) un «Jaunas Ziņas» (1912—1914). «Dryva» ap sevi pulcēja redzamākos kultūras, zinātnes, mākslas un literatūras darbiniekus. Te nodrukāti ap 20 J. Pabērza dzejoļi, kā arī A. Jūrdža dzeja.

Risinājās doma par Latgales vienotību ar pārējo Latviju, par latgaliešu valodas jautājumiem, par pašvaldību juridiskiem un lauksaimniecības jautājumiem. Izvērsās, sakuploja pašdarbība. Iznāca tautasdziesmu krājumiņi un arī dziesmu izdevumi koru vajadzībām (O. Skrindas sakārtotā «Dzīsmu vōceleite», 1908).

Pieauga literāru darbu publikāciju skaits. Iznāca pirmais latgaliešu dzejoļu krājums (J. Pabērza «Pavasara skaņas», 1913) un jau

arī pirmā latgaliešu dzejas antoloģija («Kūkle», 1914). Tās 84 lappusēs ietverti 89 dzejoļi. Tie ir no periodikas salasīti apmēram 25 autoru darbi (precīzu skaitu grūti noteikt, jo dažkārt viens autors ir lietojis arī divus pseidonīmus). Redzamākie autori: F. Kemps (pseud. Latgalis, arī Skoborga), J. Pabērzs, O. Skrinda (pseud. I. Leidumņiks), E. Krustāns (pseud. Mozeņais), S. Putāns, S. Cunskis, A. Jūrdžs u.c.

Šī atmodas straume kultūras dzīvē netika gluži aprauta vēl arī pirmajos kara gados. «Jaunu Ziņu» iznākšana gan apstājās, bet «Dryva» turpināja savu gaitu līdz pat 1918. gadam un, lai arī vairs ne tik intensīvi, publicēja arī literārus darbus.

Kara beigu posmam, revolūciju gadam bija izšķiroša nozīme Latgales vēsturē. 1917. gada maijā notika Latgales pārstāvju kongress, kas Latgales likteņus savienoja ar pārējās Latvijas likteni ceļā uz brīvo Latviju. Šajos izšķirošajos notikumos ar jaunu spēku uzviļņoja atmodas kustība un tās centrā tāpat kā atmodas sākumā — bija divas populārākās personības Latgales sabiedriskajā un kultūras dzīvē — F. Trasuns un F. Kemps. Lai gan bija atšķirības viņu uzskatos par apvienošanās praktisko pusi, tomēr viņus abus, tāpat kā visus Latgales latviešus, spārnoja doma par iekļaušanos vienotā saimē.

Pie redzamākajiem pirmskara un kara gadu literatūras darbiniekiem blakus jau minētajiem F. Kempam un F. Trasunam (F. Trasuna literārā darbība atsākās tikai 20. gadu sākumā) minami: Ontons Skrinda, Jurs Pabērzs, Eduards Krustāns, Konstance Daugule, Staņislavs Cunskis. Aizsākās Saimaņa Putāna dzejoļu publikācijas.

*Lit. Seile V. Atmūdas laikmata raksturējums//Rokstu krājums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. D-pils. — 1944. — 231.—237. lpp.; Bukšs M. Latgaļu atmūda. — Minhene. — 1976.*

F. Trasuns ir ne tikai latgaliešu tautas atmodas aizsācējs, bet arī izcils latgaliešu fabulists. Viņš darbojies arī lirikā, drāmā un stāstniecībā.<sup>18</sup>

F. Trasuns dzimis 1864. gada 16. oktobrī Rēzeknes apriņķa Sakstagala Kalnasētā, kur vecākiem piederēja saimniecība. Ģimenē viņš bija septītais dēls. Kalnasētā valdīja katoļticības gars un stingri zemnieka darba dzīves tikumi.

Pēc ganu gaitām un vietējās skolas beigšanas, Ciskadu draudzes baznīckunga D. Andrekusa iespaidoti, vecāki 1875. gadā sūtīja dēlu mācīties uz Jelgavas reālgimnāziju. Te F. Trasuns iepazinās ar tiem strāvojumiem un centieniem kultūras dzīvē, kas bija raksturīgi Latvijas centrā — Jelgavā, Rīgā. Šeit gūtie iespaidi asi kontrastēja ar apstākļiem Latgalē.

Beidzis ģimnāziju, F. Trasuns iestājās Pēterpils garīgajā seminārā, kur mācījās no 1883. līdz 1887. gadam, bet pēc tam vēl četrus gadus garīgajā akadēmijā (1887—1891).

Seminārā mācību valoda bija krievu (teoloģiskajos priekšmetos — arī latīņu). Bet semināristi, apzinoties to, ka viņiem, strādājot draudzēs, būs vajadzīga vietējo iedzīvotāju valoda, mācījās arī poļu, leišu, latgaliešu valodu. Šīs valodas varēja apgūt tikai privātā veidā. Tādā sakarā F. Trasuns semināra audzēkņiem mācīja latgaliešu valodu.

Pēc garīgās akadēmijas beigšanas F. Trasuns strādāja par kapelānu Daugavpils skolās. Te viņš nostājās pret skolēnu polonizāciju, kāpēc krita nežēlastībā un 1892. gadā tika pārcelts par vikaru uz Rīgu. Te viņš nodibināja sakarus ar Rīgas latviešu biedrības darbiniekiem. Bet arī šo ievirzi F. Trasuna darbībā krievu administrācija atzina par nevēlamu, un viņš tika pārcelts par vikaru uz

---

<sup>18</sup> Tā kā lielākā daļa no F. Trasuna daiļrades iekrīt viņa mūža pēdējā posmā, tad apcere par viņu tikpat labi varēja būt iekārtota arī 20. gadu sākumā. Dzejas antoloģijā tas tā arī darīts.

Pēterpili. Taču, arī ar to neapmierinoties, Iekšlietu ministrija viņu uz aizdomu pamata izsūtīja uz Vladimiru. Bet pēc diviem gadiem sakarā ar cara Nikolaja II kronēšanu tika amnestēts un atgriezās Pēterpili. 1901. gadā viņš tika pārcelts uz Rīgu. Te strādājot, viņš presē un RLB Zinību komisijas sēdēs aizstāvēja savu pārliecību par Latgales piederību Latvijai.

1902. gadā F. Trasuns kļuva par latviešu valodas pasniedzēju Pēterpils garīgajā seminārā, 1906. gadā tika ievēlēts Krievijas I Valsts domē kā vienīgais pārstāvis no Latgales latviešiem. Pēc Valsts domes atlaišanas viņš strādāja dažādās skolās un draudzēs Pēterpili un Latgalē, arī Tallinā, un presē izvērsa aktivitātes pret polonizāciju, par latviešu valodas aizstāvību skolās.

1910. gadā F. Trasuns izdeva pirmo latgaliešu lasāmo grāmatu «Školas dōrzs». Rakstos presē viņš centās pārliecināt valodniekus, ka novadu tuvināšanas nolūkā ir jāatmet gotu burti, jāpāriet uz latīņu rakstību.

1917. gada maijā vēsturiskajā Latgales kongresā F. Trasuns konsekventi aizstāvēja Latgales pievienošanas pārejai Latvijai. Neatkarīgajā Latvijā viņš bija Saeimas deputāts. Poliski orientētā garīdzniecība ar denunciācijām Romā panāca F. Trasuna izslēgšanu no baznīcas. Tas bija liels trieciens viņam, kam visa mūža darbība bija saistīta ar baznīcu.

1926. gadā 62 gadu vecumā F. Trasuns mira ar sirdstrieku. Ne-raugoties uz pret darbību no baznīcas administrācijas, viņš ar plašu tautas līdzdalību tika apglabāts Rēzeknes kapos.

Franča Trasuna literārā darbība papildina viņa kā sabiedriska darbinieka un publicista darbu. Gadsimta sākumā viņš sacerējis nedaudzus īsās prozas darbus, bet īsti literāro darbību izvērsis 20. gadu pirmajā pusē, kad uzrakstījis vairākus desmitus dzejoļu, vienu lugu, bet visvairāk un visveiksmīgāk — fabulas. To ir vairāk nekā pussimts. Taču, kā F. Trasuns pats atzīst, daiļrade viņam ir tikai pielikums pie visa pārējā darba. Lugas «Nūgrimušō pile» ievadā viņš raksta: «Es nikod nedūmōju palikt ni par dzīsminīku, ni par dramatikī .. muns vīneigais nūdūms beja tys, lai byutu

latgališim kas nakas nu dailas literaturas.»<sup>19</sup> Arī ievadvārdos savai fabulu grāmatai F. Trasuns līdzīgi apstiprina: «Es saceišu atklōti, ka nikad nav bejis muns nūdūms nūsodorbōt ar dailū literaturu un sevišķi ar poeziju un fabulom. Vysu munu laiku, kas man atlyka nu omota dareišonom, man aizjēme seiki populari raksteni, žurnalistika un sobīdriski dorbi.»<sup>20</sup>

Par tiešajām ierosmēm fabulu sacerēšanai autors min iekšēju protestu pret tukšiem oriģinalizējumiem, ko pavada nevēriba pret dzejas formu un valodu, otrkārt — «baltiešu» ironiskais jautājums: «Kur tad jūsu literatūra?» Tas viņu pamudinājis «kertīs pi fabulom, lai parōdeitu, ka, jo tik latgališim byus laiks un gryba, tod ari jī mōceis izlaist pasauli na slyktōkas «ziņģes un peršas». Tod es gribēju vēl pīrōdeit, ka myusu volūda ir dīzgon bogota.»<sup>21</sup> Šie vārdi, kā redzams, stipri atgādina tos nodomus, ar kādiem J. Alunāns savā laikā stājās pie «Dziesmiņu» sacerēšanas.

Šai sakarā piezīmējams, ka F. Trasuna daiļrade noder pat kā sava veida «uzskates līdzeklis», kā piemērs tam, kā latgaliskais vienojas ar vispār nacionālo, latvisko: viņš bija par apvienošanas un lielu daļu rakstu publicēja kopnacionālajā valodā, bet daiļdarbus rakstīja latgaliski (luga «Nūgrimušō pile», stāsti, fabulas, dzejoļi).

Ierosmi savai daiļradei smeldams no sabiedriska darbinieka pieredzes, Trasuns rakstīja mazāk jūtu, vairāk intelekta vadīts un pāri visam paturēdams savas tautas apgaismotāja pienākumu, izejot drosmīgā cīņā par nācijas stiprināšanas, par tās vienotības un patstāvības idejām. Kā zīmīgs jau ar savu nosaukumu šai sakarā minams Latgales dzejnieka J. Cakula veltījums F. Trasunam — «Kas dzeives viļņūs ceinūtīs...»:

---

<sup>19</sup> Trasuns F. Īvoda vārds//Francis Trasuns. Nūgrimušō pile. — Rīga, 1928. — 3. lpp.

<sup>21</sup> Trasuns F. Īvoda vārds//Francis Trasuns. Fabulas. — Rīga, 1924. — 4. lpp.

<sup>20</sup> Trasuns F. Īvoda vārds//Francis Trasuns. Fabulas. — Rīga, 1924. — 3. lpp.

Kas tautas dryvā strūdōs čakli,  
Tai zīdos sirdi, prōtu, spāku, —  
Tam ceļā tauta zīdus kaisēs,  
To tauta myužam naaizmierss.

Vērtīgākā daļa no F. Trasuna literārā devuma, kā jau teikts, ir fabulas. Pēc intensīvas fabulu publicēšanas periodikā no 1921. līdz 1924. gadam tās tūlīt parādās arī atsevišķā grāmatā ar nosaukumu «Fabulas» (1924). Pirmizdevumā ietvertas 47 fabulas. Izdevumā, ko sakārtojis Augusts Eglājs, pievienotas vairāk nekā desmit vēlāk tapušās fabulas, kas ņemtas no 1925. gada periodikas.

Kas raksturīgs fabulu tematikā?

Pirmkārt, tas, ka to piesaiste aktualitātēm parasti vienojas ar vispārcilvēcisko morāli. Daļai no fabulām ir pat gluži tiešs politisks noadresējums, piemēram, pie fabulas «Bites un lapsenes» piezīme — «darynots, kod izdeve lykumu par dorba laiku».

Ciešā saistība starp aktuālo un vispārcilvēcisko bija par pamatu tam, ka daži politikāņi uztraucās, atpazīdami fabulu personnāžā sevi. Tiem autors paskaidroja: «Latgolas Vārds» dusmojās par munom fabulom. Nivīnā nu munom fabulom es naasmu minējis ni personas, ni vārda. Personas un jūs pryvata dzeive mani nainterešej .. mani interesej tik tipi. Un jo «Latgolas Vārds» un jo leidzstrōdniki ir sevi īraudzējuši un pazynuši munos fabulos kai sovu vaigu spīgeli, tys jau nav muna, bet jūs pošu vaina. Kas sevi munōs fabulōs pazeis, byus vēl daudz i nōkūtnē, i tagad, lai gon es jūs personeigi varbyut napazeistu un nepazeišu».<sup>22</sup>

Trasuna fabulu iespaidīguma pamatā, pirmkārt, ir autora prasme izvēlēties jocīgas sadzīviskas situācijas, tādas, kurās ar efektu var paspīlgtināt cilvēku īpašību un izdarību komiku («Zeps un peipe», «Ūzuls un baka» u.c.). Otrkārt, tā ir spēja lietā likt komisku frāzi. Parasti tā no tautas valodas pasmelta, apaļos pateicienos ietverta un ar negaidītām «paprastām» atskaņām pastiprināta.

---

<sup>22</sup> Trasuns F. Atbiļde Latgolas Vōrdam//Zemņika Bolss. — 1929. — 4. martā.

Runājot par fabulu kompozīciju, jāteic, ka savdabīgi ir daudzu fabulu aizsākumi. Tajos bieži vien sniegta tāda kā ieskaņa, kā tēmas pieteikums, kur dažkārt piesaukta pati fabula, kas var palīdzēt izšķirt kādu morāles jautājumu («Dēļ skaidreibas es sōkšu lobōk fabulu jums darynōt.»; «Jo natycat, tod paklausit, kŭ stōsta fabula.» u.tml.).

Arī fabulu nobeigumos tā sauktajā morāles daļā bieži tiek apspēlēts pats fabulas jēdziens un iespējas («Kŭ stosta fabula, tys ir storp ļaudim tai» vai arī: «Jo ŗytŭ fabulu kam paskaidrot ir vajadzēigs» un tad seko morāles formulējums).

Kas attiecas uz frāzes komiku, tad pie iepriekš teiktā jāpiebilst, ka tie vienkāršās sarunu valodas elementi, uz ko balstās fabula, padara to grūti pārceļamu citā valodā. Arī pārceļšana no dialekta uz kopnacionālo valodu nenotiek bez zudumiem. Tāpēc, lai pilnīgāk paturētu sadzīves runu tās intonāciju daudzveidībā, F. Trasuna fabulas parasti tiek atstātas dialektā.

Ne tikai personāža sarunās, bet arī autora pašā valodā dzirkst dzīva, asprātībām piebārstīta runa, kas tekstu padara mākslinieciski tik iespaidīgu, ka fabulas piedzīvo gan atkārtotus izdevumus, gan pārdrūkājumus hrestomātijās, gan to deklamējumus sarīkojumos. Līdz šim no F. Trasuna daiļrades vairāk apcerētas fabulas un isā proza, sava vieta ierādīta arī lugai, bet maz ievērota viņa lirika. Te bieži vien iztikts ar atsevišķu pantu pacitējumiem, raksturojot Trasuna personību un viņa ētisko pozīciju (Vispazīstamākās rindas ir: «Breivs es dzymu, breivs grybu mērt», arī: «Tu navaicoj manis, kaidas asu» u.c.).

F. Trasuna spalvai pieder 34 dzejoļi. Lielāko daļu no tiem viņš uzraksta pēc fabulu krājumu izdošanas (1924), tātad divu gadu laikā. To var izskaidrot dažādi. Pirmkārt, ar sava jaundibinātā laikraksta vajadzību pēc īsformas daiļdarbiem, otrkārt, psiholoģiski: pēc fabulu izdošanas atsevišķā grāmatā, apziņā vairāk sevi sāk pieteikt iekšējā dzīve, kas līdz tam nespēja rast pietiekamu izpausmi. Un līdz ar to, treškārt, savas pozīcijas izteikšanas vajadzība sakarā ar viņa kā pilsoņa un baznīckunga darbības vērtējumiem.

Tādējādi, neraugoties uz 60 mūža gadiem, izvērtās intensīvs darbs dzejā — gan jūtu, gan domu lirikā.

Ja mēģinātu žanriski un stila ziņā sadalīt Trasuna 34 dzejoļus, tad varētu būt šādas grupas:

- 1) tautisko uzmudinājumu pēdējā izskaņa (oratoriskā dzeja — daži dzejoļi);
- 2) dabas dzeja (ap 15 dzejoļu);
- 3) sadzīves un darba motīvu dzeja (vairāki dzejoļi);
- 4) dzeja ar reliģiskiem motīviem (daži dzejoļi);
- 5) folkloriski stilizējumi (vairāki);
- 6) likteņdzeja (četri pieci dzejoļi).

Visu motīvu dzejā izpaužas spilgta individualitāte, vienlaikus zemnieciskai dzīvesziņai tuva lietu uztvere un atklāsme. A.Sprūdžs to apliecina šādiem vārdiem: «Trasuna dzeja tik zemnieciska, tik vīnkōrša un tik tipiski latgaliska, ka losūt mums likās, it kai jys vysu laiku parostā tautas izteiksmē sazarunōtu ar zemnikim.»<sup>23</sup>

Ar F. Trasuna vairākiem dzejoļiem vēl izskan pēdējie patriotiski oratoriskās dzejas akordi, kas dominēja gadsimta pirmajos 20 gados, atmodas laikā. Šo ievirzi pārstāvēja galvenokārt pirmie vēl pirms kara publicētie divi dzejoļi, kuros dzejnieks apliecināja:

Sasacēle tautas dāli,  
Mūdynōja jaunu dzeivi,  
Gūdā cēle sovu tautu,  
Gūdā tāvu volūdu.

Pēc 15 gadiem, 1925. gadā, daži dzejoļi rakstīti vēl šai garā, bet jau vairs ne tik deklaratīvi. Piemēram, tautasdziesmu stilā rakstītajā dzejoļī «Jauki syta laksteigola» pēc lakstīgalas dziesmas iztēlojuma seko aicinājums uz tautisku censonību, bet jau citādā toņkārtā:

Sitit styprōk, laksteigolas,  
Dzīsmas tōlōk skandynojit,  
Lai skaņ vysas dzymtas molas,  
Tautas goru atjaunōjit.

---

<sup>23</sup> Sprūdžs A. Dzejnieks un ceineitōjs//Trasuns F. Dzeive un dorbi. II sēj. — Rīga, 1940. — 108. lpp.

Beigas, kā redzams, arī te vēl padeklaratīvas.

Visplašāko vietu ieņem dabas dzeja. Vispirms minami astoņi tādi dzejoļi, kas jau ar saviem virsrakstiem atgādina tēlojamo dabu. Pie tam vienam gadalaikam veltīti pat divi dzejoļi ar vienu nosaukumu, — ir divi «Rudeni», divas «Ziemas». Šai t.s. kalendāra dzejai vispirms raksturīgs spilgts detaļzīmējums dabas ainas tēlojumā. Piemēram, šāds reāliju izvirzījums ziemas ainas tēlojumā:

Vēļ vītom dubļi speid, stōv azari un upes vaļā,  
Bet zīma īt, jau īt un kaisa snīgu sovā ceļā

-----

Dreiz sōcās soltums, nu škūrstinim kōp cīmūs dyumi,

-----

Kai jaunivi ir zemi apvylkuse zīma:

Kur veris, vysur bolts, nav īspējams vairs izškērt teirumu nu cīma,  
Tak bēreits doncōdams, ka snīgi gaisā skraida,  
Pi guņš ar vakariņom saimineica saimi gaida.

Tālāk seko atskats uz darbīgo ziemas dienu, tās iztēlojums ar visu ziemas darbu uzskaitījumu no rīta līdz vakaram un dienas noslēgumu ar vakarēšanu.

Līdzīgā secībā izvērsti arī viens no dzejoļiem par rudeni. Tāpat arī aprakstoši tēlojošā dzejoļi «Vosora» («Cikom pavasara [...]») vispirms sniegta dabas idille, bet beigās — dienas piepildījums. Arī abus dzejoļus ar nosaukumu «Pavasars» noslēdz himnisks harmoniskuma slavējums dabā, darbā, Dievā. Līdz ar to jāteic, ka arī t.s. kalendāra dzeja tāpat kā visa dabas dzeja nav «tīrā» dabas dzeja, bet pakārtojas dažāda satura pārdzīvojumu izpausmei.

Iespaidīgi atsevišķu dabas «notikumu» tēlojumi dzejoļos «Pārkyuņš», «Auka» u.c. Piemēram, pēdējā:

Gōž bārzus ūzulus nu saknem, saplēš lūksnem,  
Šķeļ zibšni dzērktis garom slūksnem,  
Vyss debess gunim laistōs  
Vaid kūki, pīleikst, slaistōs,  
Ņakš  
Un brakš.

Nav svešas arī liegu noskaņu piestrāvotas dabas ainas, kā, piemēram, dzejoli «Vosoras naktī uz laukim»:

Un saule kod nūrīt, bōls mikrēslis stōjās  
Nakts sylta un klusa pa zemeiti klōjās.  
Guļ dzili niu mīgā i cylvāks, i doba,  
Mat mēnesniķs gaismu kai lukturs nu stoba.

Attiecībā uz sadzīves un darba motīviem jāteic, ka, tāpat kā savos publicistiskos rakstos, arī dzejā Trasuns cildina zemnieku, viņa darbu kā dzīves pamatu un svētumu. Tā, piemēram, dzejolī «Zemniķs» pēc spilgti uz dabas fona notēlotā zemnieka gājiena pēc grūta lauku darba vakarā uz mājām dzejoļa beigās autors izsaka savu attieksmi pret viņa darbu un sētu šādos vārdos:

Un tai zemniķs iit sātā  
Pikūsis, bet mīrā svātā:  
Sāta dora vīglu gleitu  
Kotru dorbu, kotru reitu.

Ironija par cilvēku rakstura vājībām, kas atklājas sadzīvē un politikā, ir pamatā ne tikai fabulām, bet arī tādiem dzejoļiem kā «Lelkunga bikses», «Viļteiga padūma devējim», «Pōrskoka par pekles taisneibu». Pretējā vienpusība, bezkompromisu apmātība izsmieta dzejolī «Streids», bet sadzīvisks humors uzdzirkst dzejolī «Kūkles». Piemēram, «Kūklēs» paviegla muzikanta monologs:

Oi, beja maņ kūkleites! Kas beja par dzeivi!  
Kai putnam, ir vīgli, ir breivi:  
Kur dzīsmes, kur daņči, kur rūtaļas gōja.  
Tī beja i ēdiņs, i mōja.

Storp mārgom, storp kungim, pa cīmim, pa gūdim  
Bez lōstīm, bez naida, bez sūdim, bez bādom  
Par svōtu, kur kōzas, par kyumu, kur krysta.

Pēc garāka raibās uzdzīvošanas notēlojuma dzejolis gredzena kompozīcijā beidzas ar sērīgu rezignāciju: «Kur palyka dzīsmes, kur palyka kūkles...» Saista zobgalīga sērīgās intonācijas atveide.

Starp folkloriskā rotaļstilā ieturētiem dzejoļiem kā spilgtākie minami «Oi, muna laimeņa», «Bōrineite», «Perekleits» u.c. Populārākais no tiem ir pēdējais. Tajā alegoriskā veidā ar perēkļa darinātāja putniņa tēlu<sup>24</sup> atgādināta tautas pastāvēšanas, izdzīvošanas spēja, neraugoties uz visām pārdzīvotām un pārdzīvojamām nedienām. Caur tautas darbīgumu manifestējas tās mūžīgums.<sup>25</sup>

Pie F. Trasuna dzejas nozīmīgākās daļas pieder pārdomu dzejoļi par savu un tautas likteni. Te pirmajā vietā minams dzejolis «Tu navaicoj manis». Atsevišķi panti no šī dzejoļa tikuši un tiek bieži citēti, kā, piemēram:

Breivs dzymu, breivs grybu es mērt,  
Nu ticeibas, draugim un Dīva,  
Nivīns mani naspēs gon šķērt.

F. Trasuna domas par savu likteni visos viņa pārdomu dzejoļos saistās ar domu par tautu un tās likteni. Dzejolī «Muni draugi» no tautas vispirms izcelti «zemnīceni, orōjeni, strōdnīceni». Ar tiem slēgta mūža derība.

Nedraugiem dzejolī «Muns liktiņš» adresētas šādas rindas:

Atīs laiks, kod liktiņš meisīs,  
Bet pēc manis paliks dorbs,  
Kas par vojōtōjim smīsīs.

Vēsture ir pierādījusi, ka tas ir noticis.

Tādējādi dzejnieka personīgā likteņa dzeja, cieši vienodamās ar draugu likteņiem, spēja iemiesot sevī lielu estētisku un morālu spēku, veicot savu lomu sabiedrībā.

F. Trasuna literārai darbībai ir ne tikai liela sabiedriska un kultūrvēsturiska nozīme, bet piemīt arī nenoliedzamas vispārcilvēciskas literāras vērtības. Īpaši tas sakāms par viņa meistarīgi veidotajām fabulām.

---

<sup>24</sup> It kā būtu sasaukšanās ar M. Rota dzejoli «Putneņ, laikā soltas zīmas».

<sup>25</sup> Starp citu, dzejoļa teksts atklātnes formā izteiksmīgā mākslinieciskā noformējumā laists klajā 1994. gadā.

Lit. Soms J. *Francis Trasuns*. — Rīga, 1935. — 79. lpp.; Goba A. *Franča Trasuna dzīve un darbi*//*Francis Trasuns. Dzīve un darbi. I*. — Rīga, 1938. — 7.—90. lpp.; Bukšs M. *Francis Trasuns un jō literārō darbeiba*//*Francis Trasuns. Fabulas. Ūtrais izdavums*. — Minhene, 1964. — 11.—42. lpp. *Francis Trasuns. Fabulas. [Trešais izdevums]*. — Rēzekne, 1993; Valeinis V. *Francis Trasuns un viņa literārā darbība*//*Karogs* — 1989. — Nr. 10. — 156.—163. lpp.; Vējāns A. *Latgales modinātājs, Latvijas vienotājs*//*Vējāns A. Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 26.—47. lpp.

FRANCIS KEMPS

(1876—1952)

Latgalei ir divi skanīgi atmodas zvani — divi Franči — Francis Kemps un Francis Trasuns. Pirmajam no viņiem aktīvākā literārā darbība iekrita pašā gadsimta sākumā, otrajam — tikai mūža otrajā pusē — 20. gados.

F. Kemps Latgales kultūras vēsturē vispirms paliek kā publicists un sabiedriskais darbinieks. Literatūra, galvenokārt dzeja, viņa darbībā bija līdzeklis sabiedriskās noskaņas un centienu izpausmei, līdzīgi kā tas bija pārējā Latvijā pagājušā gadsimta tautas atmodas laika rakstnieku darbībā.

F. Kemps (pseidonīmi: Latgalis, Skomba, Skoborga u.c.) dzimis 1876. gada 14. decembrī Makašēnu pagasta Sprūževā. Abi vecāki nomirst zēna agrīnās bērnības laikā un viņš tiek nodots Pītera Miglinīka radnieka, mātes brāļa Andreja Miglinīka aizgādībā un viņa turpmākā dzīve rit Nautrēnu pagastā.

Pēc Rogovkas pamatskolas un Ludzas apriņķa skolas beigšanas viņš mācās Pēterpils garīgajā seminārā. Pēc četriem gadiem, būdams ceturtajā kursā, viņš izstājas, jo semināra politiskā vadība neparedz iespēju pie iestāšanās garīgajā akadēmijā konkurēt ar poļiem. Tanī pašā gadā (1899) viņš tiek iesaukts karadienestā, kur uzdienē par rezerves virsnieku. 1902. gadā viņš iestājas Pēterpils civilinženieru institūtā, kuru beidz kā inženieris-arhitekts.

Ar gadsimta sākumu F. Kemps dedzīgi iekļāvās latgaliešu sabiedriskajā dzīvē, iesaistījās Pēterpils latviešu muzikālajā biedrībā, kas ievadīja latgaliešu nacionālo atmodu.

Vēl drukas aizlieguma apstākļos viņš organizēja Pēterpils latgaliešu skolu jaunatnes pulciņu «Gunkurs» un izdeva hektografētu žurnālu «Zvaigzne» (1903).

Pēc drukas brīvības atgūšanas F. Kemps izdeva pirmo latgaliešu laikrakstu «Gaisma» (1905, 1906). Iznāca gan tikai 26 numuri, bet tas bija liels sava laika notikums latgaliešu nacionālās atmodas iezvanīšanā. F. Kemps bija gan izdevējs, redaktors, gan arī galvenais rakstu autors.

Sākot ar 1903. gadu, viņš izdeva arī kalendāru «Daugava» (1904—1912), bet pēc «Gaismas» apstāšanās — pirmo latgaliešu žurnālu «Austra» (1908). Iznāca gan tikai viens numurs.

Rūpēs par mācību literatūru tapušas trīs ābece (1908, 1909, b.g.).

Lai iepazīstinātu pārējos latviešus ar Latgali tās vēsturiskajās gaitās, F. Kemps 1910. gadā laida klajā grāmatu «Latgalieši».

Pirmskara gados (1912—1914) F. Kemps bija viens no avīzes «Jaunas Ziņas» izdevējiem, bet 1916. gadā organizēja avīzi «Ļaužu Bolss». Latgales pārstāvju kongresā 1917. gadā aprīlī Rēzeknē, atšķirībā no F. Trasuna, pie apvienošanās ar pārējo Latviju prasīja garantijas attiecībā uz Latgales kulturālo autonomiju. Šādu viedokli viņš aizstāvēja arī Latvijas Republikas laikā, darbojoties par Saeimas deputātu.

Paralēli darbam Saeimā F. Kemps vadīja Rēzeknes tautas nama celtniecību, kā arī intensīvi publicējās presē par aktuāliem pašpārvaldes jautājumiem.

1929. gadā viņš veica satiksmes ministra biedra pienākumus un līdz 1935. gadam bija satiksmes inspektors.

1936. gadā aizgājis pensijā, viņš saraksta grāmatu «Latgales likteņi» (1938). Grāmatā aplūkoti latgaļu cilts likteņceļi gadsimtu gaitā.

1940. gadā, padomju varas laikā, pēc īpašuma (dzirnavas Zvirgzdenē) nacionalizācijas un pensijas atņemšanas F. Kemps iestājās darbā pie Ludzas izpildkomitejas par celtniecības inženieri. Šajā darbā viņš strādāja arī vācu okupācijas gados, kā arī pirmajos

gados pēc kara, bet, kā par padomju varai neuzticamu atzīts, tika no darba atbrīvots. 1949. gada 25. martā viņš tika izsūtīts uz Tomskas apgabalu. Tur viņš sākumā strādāja par tehniķi, bet kā neuzticams tika atlaists un meklēja darbu un iztiku kolhozā. Dzīvoja pirtiņā, kur 1952. gadā izcēlās ugunsgrēks. No satraukuma un pārpuļes viņš 1952. gada 25. oktobrī mira ar sirdstrieku. 1992. gadā mirstīgās atliekas pārvestas un pārapbedītas Zvirgzdenes kapos.

Savam laikam nozīmīga bija F. Kempa literārā darbība, galvenokārt dzeja un it īpaši gadsimta sākumā. Daiļdarbi palikuši publicēti periodikā, vienkop nav izdoti.

No stāstiem īpaši atzīmējami savā laikā aktuālie «Uz Sibīri pa sapynam» («Daugava», kal. 1910. gadam; vērsti pret izceļošanu), «Vacais staršina» (par pagasta vecāko kā kukuļņēmēju).

Dzejoļi sacerēti tautiskā romantisma garā. Te skan atmodas laikam raksturīgi uzmudinājumi tautiešiem. Pie populārākajiem agrīnā posma dzejoļiem minams — «Uz jaunu domu» ar savā laikā plaši pazīstamām sākuma rindām:

Vasali latviši, vasali brōli,  
Jaunajā laimeigā godā!

Ne mazāk populārs bija dzejolis «Aizmērsta dzimtene» ar pirmajām četrām tā rindām:

Pasoki, brōleit, kur syltōka saule,  
Kur pučēites skaistōkas zīd,  
Kur sirsneibas vairōk, kur meilōki vōrdi,  
Kur meitines skoneigōk dzīd?

Plašāka dzejoļu kopa — četri dzejoļi — ietverti paša F. Kempa 1908. gadā izdotajā žurnālā «Austra». Tie ir: «Bēgli uz Sibīri» — ar aicinājumu neatstāt dzimteni tukšu ilūziju iespaidā; «Dainas un kūkles» — par senatni, kuras daile jāatmodina; filosofisks dzejolis «Dzeives skrytuļš» un dzejolis par sociālajām pretrunām — «Kas dzeivē ir?» Vēlāk tie ietverti antoloģijā «Kūkle».

Raksturīgs un populārs tautas mudinājuma dzejolis bija «Tāvu zeme» («Daugava», kalendārs 1906. gadam; «Kūkle», 12. lpp.):

Tāvu zeme, vōrgu zeme,  
Kā tu gulu tymsumā?  
Celīs, tovas dryvas, pļovas  
Sābri kōjom samyna!  
Tāvu zeme, paplēt acis,  
Verīs, gaismas saule lāc;  
Sābri pļauņ jau zalta kvīšus,  
Tovys teirums vēļ nav sāts.  
Tāvu zeme, vōrgu zeme,  
Celīs sovus dālus sauc;  
Verīs, cik vēļ dorba priškā  
Un cik tōļ jau sveši ļauds.<sup>26</sup>

Plaškā F. Kempa dzejoļu publikācija bija antoloģijā «Kūkle». Te publicēts apmēram viens desmits oriģināldzejoļu. Bez jau minētajiem te lasāmi vēļ tādi kā «Jaunam godam» (pseud. Skoborga), «Dzīsmē svešumā» (pseud. Latgalis) u.c.

Blakus sparīgajiem tautas brāļu modinājumiem pievijas reālo dzimtās puses ainu iztēlojums. Tā tas, piemēram, ir desmit sveicinājumos un novēlējumos dažādiem dzimtenes ļaudīm dzejolī «Jaunam godam», kur katrs pants adresēts savai ļaužu grupai: arājiem, strādniekiem, «bogōtim tērgūnim», ierēdņiem (kas nebēdā par «ļauteņu bādōm»), tad vēļ nabaģiem, jaunatnei. Visu šo rindu noslēdz vēlējums:

Vasali draugi un rodi!  
Diveņš lai atnas mums boltōkas dīnas,  
Lai beidzās tī gryutuma godi!

Tuvību tautā esošajai lietu uztverei apliecina arī folklorismi, kas bagātīgi piestrāvo pantus. Piemēram, dzejolī «Dzīsmē svešumā», kur nostalgiskā noskaņā tēlota tālā dzimtā sēta, dzimtā puse un tās ļaudis — esošie un jau bijušie:

---

<sup>26</sup> Te var piezīmēt, ka ar šo 1906. gadā rakstīto dzejoli sasauca Raina dzejolis «Munu jaunu dinu zeme», kas sacerēts 1910. gadā.

Ka maņ byutu putna spōrni  
I tōs bites vīglumeņš,  
Es nūskrītu apsavārtu  
Kur tei muna tāvu zeme.

---

Es nūskrītu apsavārtu  
Kai dzeivōja cīma ļauds,  
Voi bogōti, pōrtykuši,  
Voi nobōgi, osorōs.

Dzejolis beidzas ar nožēlu, ka «maņ nava putna spōrnu, Nava bites vīglumeņa». Šī noskaņa sasaucas ar dzejoli «Dainas un kūkles» paustām žēlabām par tautā panīkušo tās vērtību apziņu.

Daļa no dzejoļiem palikusi ārpus «Kūkles». Tie ir galvenokārt feļetoniskie, humoristiski satīriskie aktualitāšu apjokojumi, kā, piemēram, 22 četrpindū garais dzejojums «Dryvas jūki» (kas ievietots «Jaunu Ziņu» 45. numurā). Par moto tam likta tautasdziesma:

Začs nūpēra munu tāvu  
Ar pakaļas kōjeņom;  
Cik gribēju nūraudōt,  
Aiz smīkleņa navarēju.

Sižets sākas ar «Dryvas» iegādi:

Skritiņ-skrēju, lēktiņ-lēču  
Uz tū Ņevas prospekteņu,  
Devu vara petaceņus,  
Pērku «Dryvas» numereiti.

Pistōstēja muni draugi,  
Ka tur asūt taidi jūki,  
Ka ni golvā nasajimt,  
Ni prōteņā paturēt.

Attēlojot redakcijas darba virtuvī, autors apironizē sev pazīstamas personas, kuras savos rakstos nav saudzējušas avīzi «Jaunas Ziņas». Attieksme pret spalvas brāļiem vairāk labsirdīgi zob-

galīga, ne satīriska. Dzejojuma izskaņas tonis sabalsojas ar tautasdziesmu pantu, kas likts sākumā kā moto:

Jūs gryutom asprōteibom  
Apsmīkleņa nacelit.

F. Kemps bija izcila savdabīga personība ar apbrīnojamām pašiniciatīvas spējām un dziļu sakņojumu dzimtās zemes ļaužu tradīcijās un centienos. Viņš dedzīgi paudis tos gan kā publicists, gan arī kā dzejnieks.

*Lit. F. Kempa atmiņas//Latgolas Škola. — 1938. — Nr. 3; Daugule K. — Patiesības atmoda//Katōļu Dzeive. — 1989. — Nr. 7. — 6.—28. lpp.; Nr. 10. — 9.—31. lpp.; K. Dauguļs [Leopolds Kemps]. Via dolorosa (atmiņas par tēvu)//Olūts. — Nr. 8. — Rēzekne, 1992. — 180.—183. lpp.; Bukšs M. Francis Kemps, ceineitōjs par tautas tīsobōm. — Minhene, 1969. — 380. lpp.; Laizāns P. Francis Kemps un Latgales atmoda//F. Kemps. Latgales likteņi. — Rīga, 1991. — 183.—197. lpp.; Kemps F. Latgalīšu atdzimšona//Acta Latgalica. — Nr. 8. — Rēzekne, 1993. — 105.—160. lpp.*

JURS PABĒRZS

(1891—1961)

Ja Francis Trasuns un Francis Kemps bija pirmie atmodas iezvanītāji Latgalē, tad Jurs Pabērzs bija uz atmodas viļņa paceltais pirmais viņiem sekojošais dzejnieks, arī stāstnieks, publicists, jurists, kas savu darbību izvērta īsi pirms Pirmā pasaules kara. Jurs Pabērzs latgaliešu lirikas vēsturē ir pirmā dzejoļu krājuma autors.

J. Pabērzs dzimis 1891. gada 17. jūlijā Daugavpils apriņķa Kalupes pagasta Pabēržos. Ģimenē bija deviņi bērni.

Pēc vietējās, Kalupes skolas, pabeigšanas mācījās Sv. Katres ģimnāzijā Pēterpilī, kuru pabeidzis, 1912. gadā iestājās Pēterpils universitātes juridiskajā fakultātē, kur mācījās līdz 1917. gadam. Ģimnāzijas un studiju laikā J. Pabērzs darbojās latgaliešu sabied-

riskajā dzīvē, piedalījās Pēterpils latviešu muzikālajā biedrībā, arī biedrībā «Gaisma», vēlāk, kara gados — Latgaliešu bēgļu palīdzības biedrībā. Pirms kara iesaistījās avižnieka darbā («Jaunas Ziņas» un «Dryva»).

Pirmais dzejolis publicēts avīzē «Dryva» 1909. gadā. Turpmākajos gados šajā izdevumā publicēti divi desmiti viņa dzejoļu, trīs stāsti un virkne rakstu. Minētajos žanros darbi publicēti arī avīzē «Jaunas Ziņas». Darbi parakstīti arī ar pseidonīmiem Klaidūnis, Jurs Klaidūnis, Kūrmis, Zamdaga u.c.

Februāra revolūciju J. Pabērzs uzņēma ar sajūsmu, piedalījās mītiņos, kur uzstājās ar runām. 1918. gadā, strādājot Somersetā par miertiesnesi, par nostāšanos zemnieku pusē pret muižniekiem tiek nosūdzēts vācu okupācijas varai. Viņš tiek apcietināts, kādu laiku turēts Daugavpils cietumā, pēc tam izsūtīts uz koncentrācijas nometni Vācijā.

20. gados J. Pabērzs vairākkārt ir avīzes «Latgalīts» redaktors, žurnāla «Dzimtenes Skaņas» redakcijas loceklis. Virkne viņa darbu ievietota laikrakstos «Jaunā Straume» un «Jaunais Vārds».

J. Pabērzs visu mūžu strādāja kā jurists, līdztekus šim pamatdarbam bija aktīvs sabiedriska darbinieks un publicists. Līdz autoritārā režīma nodibināšanās laikam J. Pabērzs kādu laiku bija tieslietu ministrs, kā arī Saeimas deputāts, bet pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma — Daugavpils apgabaltiesas priekšsēdētāja biedrs. 1940. gadā viņš tika pieaicināts padomju valdībā par tieslietu ministru. Pēc Otrā pasaules kara J. Pabērzs strādāja Rīgas juriskonsultācijā. Miris 1961. gada 22. aprīlī. Apglabāts Rīgā.

1992. gadā sakarā ar rakstnieka simtgadi Rēzeknē iznāk viņa darbu izlase «Jurs Pabērzs». Tās beigās ievietota I. Salcevičas apcere par J. Pabērzu.

Pēc dažu gadu intensīvas publicēšanās periodikā 1913. gadā nāca klajā J. Pabērza dzejoļu atsevišķs izdevums, tas bija pirmais dzejoļu krājums latgaliešu literatūrā vispār. Dzejniekam šai laikā ir tikai 20 gadu. Tas nosaka dzejoļu raksturu. Te bez sava laika vispārīgajiem uzmodinājumiem tautas brāļiem lielu vietu ieņem jaunības sentiments intīmu jūtu izpausmēs.

Pie raksturīgākajiem tautisko uzraudzinājumu dzejoļiem minami tādi kā «Mūstitēs, brōli!», «Uz prišku!», «Nabādoj, brōleit!» u.c. Tajos ietvertais aicinājumu patoss sasauca ar F. Kempa oratoriskajiem līdzīgu motīvu dzejoļiem. Tā, piemēram, rindas no dzejoļa «Mūstitēs, brōli!» pat to vārdiskajā izteiksmē sasauca ar F. Kempa dzejoli «Uz jaunu godu». F. Kempam:

Vasali, latvīši, vasali, brōli  
Jaunajā, laimeigā godā!

-----

Pi dorba tod, brōli, vīns ūtru lai saucam,  
Pi dorba ar gaismu un prōtu!

J. Pabērzam:

Mūstitēs, brōli! Celītēs, brōli!  
Jau gaismeņa. Dīna sōc aust.

-----

Brōli, pi dorba! Kaimini — tōli,,

-----

Steidzītēs laukā, strōdōjīt, brōli.

-----

Lai kūpeigi spāki sōk zeļt..

J. Pabērza dzejā ir zināma nosliece uz vēstījumu un personāža raksturojumu. Šai sakarā minami dzejojumi «Skūpais vecis», «Bōrine», «Slapkova», «Mōtes vōrdi».

Īpaša pievilcība piemīt bērnu dzejolim «Bārni Zīmas svātku reitā», kurā iespaidīga sadzīviska detalizācija un rotaļīgi gaiša tonalitāte.

Krājumā «Pavasara skaņas» ir virkne izjustu dabas dzejoļu, piemēram, «Gonu dzīsmē», «Vijole», «Ōru pļova» u.c.

1914. gadā iznākušajā O. Skrindas sastādītajā latgaliešu dzejas antoloģijā «Kūkle» ietverti 19 J. Pabērza dzejoļi. Starp tiem kā savdabīgākie un spilgtākie minami: «Dzīmtine», «Bōrine», «Pavasars», «Zīmā», «Dzīsmē svešumā» u.c. Iespaidīgākie tie dzejoļi, kuros dzejnieks pievēršas dabai vai kuros viņš sirsnīgi apliecina savu

tautisko jūsmu. Triviāls sentiments dažkārt vājina mīlas dzejas skanējumu. No tā vairāk atvirzās dzejoļi ar ārēju sižetu, kā, piemēram, liroepiski dzejojumi «Mōtes vōrdi», «Skūpais vecis» u.c.

Dabu dzejnieks skata idilliskā uztverē:

Saule sylta. Nava snīga.  
Strauteņš burbuļoj un krōc.  
Doba spērgst, nu zīmas mīga  
Mūstās, jaunu dzeivi sōc.

(«Pavasars»)

Tādā garā rit veselas sešas trohaju kvartas ar regulārām krus-teniskām atskaņām un mazliet uzskaistinātām pavasara ainām, lai beigās atzītu:

Aizamērst pat dīnas gryutas.  
Sirds nu ryupem, bādom rymst.  
Atspērgst nūgurušas jyutas,  
Gryba dag un dūmas dzymst.

Tādā abstraktā deklarācijā idille top bāla. Atskaņas gan pilnīgas, bet nespēj vairot iespaidu, kas zināmā mērā bija izraisīts ar dabas detaļu piesaukšanu.

Kopotu rakstu sējumā «Rūzes un ērški», kas iznāca 1923. gadā Rēzeknē, ietverti dzejoļi un stāsti.

1940. gadā iznāca J. Pabērza «Rakstu krājums I. Dzejas» (Viļaka, J. Cybuļska izdevums). Krājumā ietverti 104 dzejoļi, kas sadalīti sešās nodaļās: pirmajā nodaļā patriotiskie dzejoļi, otrajā — meditatīvi intīmie, no trešās līdz piektajai — dabas dzeja pa gada laikiem, bet sestajā — sižetiski (liroepiski) dzejoļi ar elēģisku vai balādisku pieskaņu (nod. nos. «Dzeives spoidūs»).

Jura Pabērza darbības nozīmīgākais laiks Latgales kultūras vēsturē iekrīt galvenokārt pirmskara gados un vēl arī līdz 20. gadu vidum. Literatūrā tas manifestējies galvenokārt dzejas veidā — oratoriskās un arī meditatīvi tēlojošās dzejas formās.

Lit. Biogrāfija krājumā «Rūzes un ērški». — Rēzekne, 1923.;

*Apeļs M. Jurs Pabērzs//Apeļs M. Latgališu literatūras vēsture. — Rēzekne, 1935. — 64.—66. lpp.; Sprūdžs A. Jurs Pabērzs//Latviešu literatūras vēsture. L. Bērziņa virsredakcijā. — IV sēj. — Rīga, 1936. — 420.—422. lpp.; Bukšs M. Jurs Pabērzs//Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — Minhene, 1957. — 484.—487. lpp. Salceviča I. Dzejnieks un jurists//Jurs Pabērzs. — Rēzekne, 1992. — 45.—51. lpp.*

ONTONS SKRINDA

(1881—1918)

Ontons Skrinda pieder pie izcilākajiem atmodas laika darbiniekiem — talantīgs dzejnieks, rosīgs žurnālists, F. Kempa līdzgaitnieks preses laukā.

O. Skrinda (pseud. I. Leidumnīks, Ceļaveirs) dzimis 1881. gada 14. oktobrī Leiksnas pagasta Līpas Mukonūs. Pēc vietējās skolas beigšanas mācījās Pēterpils Sv. Katres ģimnāzijā, vēlāk Pēterpils valsts ģimnāzijā, kuru 1901. gadā beidza ar uzslavu un iestājās Kara medicīnas akadēmijā, studēja līdz 1905. gadam. Piedalījās Pēterpils latviešu muzikālās biedrības dibināšanā un darbībā.

Sakarā ar aktīvu līdzdalību 1905. gada revolūcijā viņš bija spiests emigrēt. Turpināja studijas Bernē. Pēterpils draugi panāca viņa rehabilitāciju, un pēc gada viņš atgriezās uz Pēterpili.

1909. gadā ieguva ārsta diplomu un kā kara ārsts tika aizsūtīts uz Sibīriju.

1913. gadā viņu ieskaitīja rezervē un viņš atgriezās Rēzeknē un rosīgi darbojās kultūras dzīvē un literatūrā.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, O. Skrinda tika iesaukts armijā un aizsūtīts uz fronti. 1918. gadā viņš krita vācu gūstā, kur zaudēja veselību un, atgriezies dzimtenē, pēc dažām dienām mira 1918. gada 31. martā. Apglabāts Rēzeknē.

Iestādamies par zemnieku pašvaldības tiesībām, O. Skrinda avīzē «Gaisma» un citos izdevumos, bet tāpat savās dedzīgajās runās 1905. gada revolūcijas laikā, kļuva populārs tautā kā pub-

licists un orators. Laida klajā arī grāmatu «Zemņika ceļš uz montu».

Laikrakstos «Gaisma», vēlāk «Dryva» parādījās viņa stāsti, dzejoļi, raksti. Ar revolūcijas laika notikumiem saistās tādu stāstu sižeti kā «Vylku Jākubs» un «Nūdevējs». Tēlojot reakcijas vardarbību, autora pozīcijai raksturīgs gaišs redzīgums tautas un atsevišķu raksturu centienu un tieksmju izpratnē.

O. Skrindas dzejoļi un atdzejojumi palikuši izkaisīti periodikā. Tie ir ievietoti arī antoloģijās, sākot ar pirmo viņa paša sastādīto antoloģiju «Kūkle».

Pie labākajiem antoloģijās un hrestomātijās ievietotajiem dzejoļiem pieder: «Zīmassvātku nakts», «Rudiņš», «Klaidūnis», «Putneņa dzīsmē», «Vijoleite» u.c. Iespaidīgs tautasdziesmu ritmam tuvā plūdumā un gaišās gleznās tērptais tēlojums «Zīmas svātku naktī», izjūsts rudenīgās dabas gleznojums sniegts muzikāli veidotās vārsnās dzejoļī «Rudiņš». Lūk, izskaņas pants šajā četrpantu dzejoļī:

Nūkreit lopas, nūrymst vēji.  
Dobai bērst jau asareņas:  
Žāļ jai sovas zaļos rūtas,  
Žāļ jaukosi vasareņas.

O. Skrindas dzeja sirsnīga, raiti ritoša, tuva folklorai, tuva tautas uztverei. Vienu no spilgtākajām izpausmēm tas radis arī dzejoļī «Vijoleite» ar šādu tā aizsākumu:

Vōju smōrdu, maigu krōsu  
Vydyn daudzu puču mōsu  
Pučeite zīd moza.  
Skrīn pa pļovu gane bosa,  
Skaistōs vīn tik pučes losa.

Tā tad svarīga skola dzejas mākslā ir folklorā. Virkne dzejoļu sacerēta pēc cittautu autoru darbu paraugiem un motīviem. Tas liecina, ka O. Skrinda apzinājās to nozīmi, kas piemīt mācībai pie labiem dzejas meistariem un paraugiem. Šai sakarā var piezīmēt, ka otrs no latgaliešu dzejniekiem, kas tāpat veidojās, vadoties no

šāda atzinuma, bija Augusts Eglājs, tikai atšķirībā no O. Skrindas viņš par paraugiem izraudzījās galvenokārt latviešu dzejas klasiķus.

Tautas garīgās kultūras celsmes nolūkos O. Skrinda darbojās daudzās nozarēs, sākot ar zemes lietām un veselības jautājumiem un beidzot ar valodniecību<sup>27</sup> un literatūru. Šajā apgaismes nolūkā viņš tulkoja ne tikai dzeju, stāstus, bet arī vairākas lugas, kas bija vajadzīgas teātru izrādēm.

Starp lielākajiem, literatūras vēsturē paliekošiem darbiem visumā tiek minēta O. Skrindas sastādītā pirmā latgaliešu dzejas antoloģija «Kūkle» (1914), kuras 84 lappusēs ietverti 89 dzejoļi. Starp autoriem kā pazīstamākie minami: A. Jūrdžs, F. Kemps, J. Pabērzs, O. Skrinda, S. Putāns, St. Cunskis, E. Krustāns u.c.

O. Skrindas dzejoļi ievietoti antoloģijās «Kūkle» (1914), «Latgališu lyra» (1929), «Latgales dziesminieki» (1936), «Latviešu dzejas antoloģija» — III sēj. — Rīga, 1972. — 353.—358. lpp.

*Lit. Apeļs M. Ontons Skrinda//Apeļs M. Latgališu literatūras vēsture. — Rēzekne, 1935. — 55., 56. lpp.; S. Seiļš. Teik kōrtōts Dr. O. Skrindas arhivs//Straume. — 1932. — Nr. 3.; Bukšs M. Ontons Skrinda//Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — Minhene, 1957. — 452.—457. lpp.; Kudiņi G. un R. Brōli Skrindas. — Daugavpils, 1990. — 22 lpp.*

EDUARDS KRUSTĀNS

(1871—1953)

E. Krustāns ir viens no pirmajiem aktīvākajiem atmodas laika sabiedriskajiem un preses darbiniekiem brīvās drukas apstākļos, līdzstrādājis E. Kempa «Gaismā», pēc tam «Dryvā», publicējot rakstus, dzejoļus un stāstus.

E. Krustāns (psēd. Možeņais, E. Meirāns, N. Eidōrts) dzimis 1871. gada 23. augustā Gaigalavas pagasta Meirānos. Pēc Strūžānu

---

<sup>27</sup> 1908. gadā iznāca O. Skrindas sarakstītā latgaliešu gramatika (ar paskaidrojumiem krievu valodā).

skolas beigšanas iestājās Rēzeknes pilsētas skolā, kuru tēva slimības dēļ nepabeidza. Vēlāk kļuva par Barkavas draudzes ērģelnieku, kur nostrādāja mūža lielāko daļu, aktīvi darbojoties sabiedriskajā dzīvē un līdzdarbojoties presē. Vācis tautasdziesmas, tās iesūtot Kr. Baronam.

Viņa ierosmē Barkavā 1914. gadā tika uzcelts tautas nams, kurā ritēja rosīgs kultūras darbs: tika rīkotas teātra izrādes, priekšlasījumu vakari. Lugas teātrim sacerēja pats E. Krustāns. Viena no vairāk izrādītām viņa lugām bija «Dzeives mutulī». Citu lugu teksti nav saglabājušies.

Dzejai raksturīgi atmodas laika motīvi: mudinājumi strādāt (dzejoļi «Laiks ir mūstīs», «Dorbs»), dzimtenes mīlestības apliecinājumi («Vaicājums un atbilde»). Ieskanas arī individuālā likteņtēma:

Voi tei laime aizmyguse,  
Ka jei manis naīgōdoj?  
Gon es dzīžu, gon es raužu,  
Jei ar mani narunoj.

(«Voi tei laime aizmyguse?»)

Kā šajā, tāpat citos tekstos ieturēta nevis vispārīga stāstījuma, bet «es» pašatklāsmes, arī sarunas forma («Jautājumi un atbildes»), kā arī tautiskiem mudinājumiem raksturīgā «mēs» un «jūs» forma («Laiks ir mūstīs»). Piemēram:

Voi mes mozeni un naspēcīgi?

-----  
Tautas brōli, laiks ir mūstīs.

Teksts nereti nonāk ritma un atskaņu gūstā (piemēram, arī dzejoļi «Pavasars»).

Latvijas Republikas laikā E. Krustāns publicējies «Latgolas Vōrdā», «Zīdūnī», «Jaunajā Straumē», «Jaunajā Vōrdā».

Viņa dzejoļi ievietoti antoloģijās «Kūkle» (1914), «Latgales dziesminieki» (1936), «Latviešu dzejas antoloģijā, III sēj. (R. — 1972. — 359.—363. lpp.).

Miris 84 gadu vecumā 1953. gadā Barkavā, kur arī apglabāts.

Lit. Salineica E. *Lai naaizmērstam jūs!*//*Latgolas Vārds*. — 1938. — Nr. 24.; Bukšs M. *Eduards Krustāns*//*Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture*. — *Minhene*, 1957. — 460., 467. lpp.; Seiļs S. *Eduards Krustāns*//*Latviešu dzejas antoloģija*, — III sēj. — *Rīga*, 1972. — 359., 360. lpp.

STAŅISLAVS CUNSKIS

(1892—1915)

St. Cunskis (pseud. Ceiruļņiks) savā 23 gadu mūžā uzrakstījis tikai ap 10 dzejoļu, tajos apliecinot spilgtu lirika talantu, ko nepaspēja izkopt.

St. Cunskis dzimis Ludzas apriņķa Kārsavas pagastā. Beidzis pagastskolu, viņš 1912. gadā iestājās Rēzeknes tipogrāfijas «Dorbs un zineiba» butliču skolā. Te viņš iepazinās un sadraudzējās ar grāmatizdevēju Ed. Kozlovski un sadarbojās gan grāmatu izdošanā, gan pat arī atsevišķu dzejoļu sacerēšanā.

Tā kā St. Cunska tēvs strādāja Rēzeknes tirdzniecības skolā par tehnisku darbinieku, nākošajam dzejniekam izveidojās cieša sadarbība ar tirdzniecības skolas audzēkņiem. Viņš piedalījās skolā izvērstajā folkloras vākšanas darbā un ar E. Kozlovska palīdzību laida klajā «Latvīšu tautas pōsokas» (1913) un pēc gada (1914) arī «Latvīšu tautas dzīsmes».

Savukārt tirdzniecības skolas organizētajā rakstu krājumā «Jauneibas dūmas» (1915) uzņemta virkne St. Cunska dzejoļu.

Sadarbībā ar O. Skrindu viņš tulkoja lugu, ko uzveda dramatiskā pulciņa dalībnieki.

1913. gadā St. Cunski iesauca cara armijā. 1914. gadā sākās karš. 1915. gadā St. Cunskis no izlūku gājiena neatgriezās.

St. Cunska dzeja ir pacilāti oratoriska un patriotiska, rakstīta ar dziļu lirisku izjūtu. Kā iespaidīgākais te vispirms būtu minams dzejolis «Cik meilas maņ Latvijas vītas!» (1913), kas beidzas ar rindām, kuras it kā izteic paša likteni:

Un Dzimtinē guļšūs, kod pīnōks  
Jau šķērtīs ar dzeiveibu maņ:  
Lai Tēvijas smiļtis es dusu —  
Lai dzīsmes ap mani tur skaņ!

Nosauktajam dzejolim blakus var minēt «Vasala palic, tu Dzimtinē...». Arī te it kā izskanētu nolemtības motīvs («Vasala palic! Vai grīzšūs nu svešūtnes!»).

Visiem dzejniekiem antoloģijās ir ģimētnes, St. Cunskim tās nav. Nepaspēja. Pārāk agri pārsteidza nāve.

St. Cunska īsā, cīņā par dzimtenes brīvību ziedotā dzīve un viņa dziļi pārdzīvotā dzeja ir it kā dzejisks upurziens uz dzimtenes altāra.

*Lit. Bukšs M. Staņislavs Cunskis//Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — Minhene, 1957. — 465.— 466. lpp.; S. Seiļš. Viņš ticēja nākotnei//Karogs. — 1970. — Nr. 2.; Seiļš S. Staņislavs Cunskis//Latviešu dzejas antoloģija. — III sēj. — Rīga, 1972. — 364., 365. lpp.*

\*

Pirmā pasaules kara beigu posmā, kurā svarīgākie politiskie notikumi bija Latgales apvienošanās kongress 1917. gadā un iekļaušana brīvajā Latvijā 1918. gadā, latgaliešu kultūras dzīve un literatūra nostājās uz jauna pamata un pēc pievērstības Pēterpilij sākās pievērstība Rīgai, bet pašā Latgalē — Rēzeknei kā topošajam Latgales kultūras centram. Rēzeknē intensivizēja savu darbu jau 1912. gadā noorganizētā tipogrāfija «Dorbs un zineiba», un 20. gadu sākumā te sāka iznākt virkne laikrakstu un žurnālu, kam sava nozīme literatūras, sevišķi dzejas, attīstībā — laikraksti «Latgolas Vārds» (1919—1940), «Jaunō Straume» (1921—1934), žurnāli «Zīdūnis» (1921—1940), «Latgolas Škola» (1921—1940) u.c.

Tas viss iezīmēja jauna perioda sākumu visā, arī literārajā dzīvē.

Visi dzejnieki, kas tika aplūkoti 20. gs. sākumā, latgaliešu pirmās atmodas laikā, 20. gados veido pamatu latgaliešu literatūras attīstībai jaunos apstākļos.

## LATVIJAS PIRMĀS BRĪVVALSTS LAIKĀ UN OTRĀ PASAULES KARA GADOS

### VISPĀRĪGS IESKATS PROCESĀ

Neatkarīgās Latvijas nodibināšana 1918. gadā bija lielākais notikums visā latviešu tautas vēsturē. Pirmo reizi latviešu tauta ieguva savu valstiskumu, kas tai ļāva demokrātiski realizēt nācijas gribu.

Jaunajā valstī pēc gariem gadsimtiem bija apvienojusies visa latviešu nācija, jo 1917. gadā bija notikusi Latgales pievienošanās pārējiem Latvijas novadiem. Literatūra kā tautas gara un centienu paudēja veica savu lomu nācijas valstiskās formēšanās gaitā, valstiskās atmodas gaitā.

Brīvvalsts apstākļi nodrošināja līdz tam nebijušu kultūras un literatūras uzplaukumu gan visā Latvijā, gan arī Latgalē. Tiesa gan, pirmajos gados Latgalē šai ziņā nekāda liela pacēluma, salīdzinot ar pirmskara atmodas gadiem, vēl nebija. To noteica galvenokārt divi apstākļi. Pirmkārt, kara radītais posts visā dzīvē, otrkārt, izcilāko literatūras darbinieku aizņemība sabiedriskajā un valsts darbā (F. Trasuns, Fr. Kempis, J. Kindzulis, V. Seile, J. Pabērzs u.c.).

Pirmie literārās dzīves rosinātāji bija periodiskie izdevumi, un no tiem vispirmā kārtā tas saistās ar laikraksta «Latgolas Vārds» iznākšanas sākumu 1919. gadā un ar «literārā jaunatnes žurnāla» — «Zīdūnis» gaitu sākumu 1921. gadā. Žurnāla galvenais organizētājs un redaktors bija P. Strods.

Pie nozīmīgākajiem faktiem latgaliešu literārajā dzīvē 1920.

gadu sākumā atzīmējama pirmo oriģinālliteratūras grāmatu iznākšana: S. Putāna dzejoļu krājums «Dainas myusu jauneibai» (1922), Naaizmerstules (Rozālijas Tabīnes) stāstu un pasaku grāmata «Zvaigznetes» (1923), J. Opyncāna drāma «Dzeives reits» (1923), J. Silkāna dzejoļu krājums «Reita skaņas» (1923). Turpmākajos gados izdoto grāmatu skaits pavairojas, pie tam 1924. gadā nāk klajā arī F. Trasuna populārās «Fabulas». Nozīmīgs arī tas fakts, ka žurnāla «Reits», kas nāk klajā 1923. gadā, redkolēģijā ieiet arī Rainis. Literatūrai sevi pieteic jauni vārdi. Blakus J. Silkānam un J. Opyncānam arī — J. Cakuls, Iz. Kundzēšs, M. Apeļs, C. Pokrotnīks (A. Eglōjs).

20. gadu otrajā pusē starp nozīmīgākajām grāmatām minama P. Stroda drāma «Dzeives viļņūs» (1926) un S. Putāna dzejoļu krājums «Orōja bolss» (1927). Mazāka nozīme ir tādu autoru kā Tomasa Selicka («Myužeibas skaņas», 1926), Jezupa Cakula («Sapņi un ilgas», 1926), Iz. Kundzēša («Dvēseles slōpes», 1927), J. Regžas («Nōkūtnes skaņas», 1927) dzejas grāmatām.

Vispār lielu īpatsvaru ieņēma lirika, bet — vairāk pēc produktivitātes apjoma, ne pēc kvalitātes. Nozīmīgāk sevi periodikā pieteic A. Smagars, A. Adamāns, A. Sprūdžs (dzejā un prozā), C. Rupaiņš (arī dzejā), D. Grečs, K. Plencinīks—Strods u.c.

Svarīgs notikums latgaliešu literārajā dzīvē bija žurnāla «Zīdūnis» rīkoti divi konkursi: pirmais 1928. gadā, otrs — 1931. gadā. Starp konkursu laureātiem minami: A. Sprūdžs (dzeja), Al. Adamāns (dzeja), J. Rudiņš (J. Ratnīks, proza), Vl. Strods (dzeja).

1929. gadā iznāk latgaliešu dzejas antoloģija «Latgališu lyra». Tā ir otra latgaliešu dzejas antoloģija (pirmā — «Kūkle» iznāca 1914. gadā). To sakārtojis S. Svenne.

30. gadi, salīdzinot ar 20. gadiem, ir sevišķi ražīgi visos žanros. Bija atlabusi pati dzīve, sakupļojusi periodika, un sakarā ar intelligences skaitlisko pieaugumu rosīga kļuvusi kultūras dzīve. Tas viss izpaudās arī literatūrā, īpaši dzejā.

Pašā Latgalē un arī Rīgā tika rīkoti latgaliešu rakstnieku vakari, kuros piedalījās ne tikai izcilākie latgaliešu, bet arī citi latviešu dzejnieki un prozisti. Tas viss tika plaši atspoguļots presē.

1930. gadu sākumā ar grāmatām debitē Fr. Visockis («Jaunu dīnu cereibas», 1931), D. Grečs («Nimfa», 1931), K. Plencinīks («Sevī», 1931), M. Andžane («Reits», 1933) u.c. Periodikā debitē Vl. Vaideāns (Vl. Lōcis), V. Mundurs (vēlākais pseidonīms — V. Skuja), J. Cybuļskis u.c.

Īpaši nozīmīgs latgaliešu literatūrzinātnē ir 1935. gads, kad iznāca M. Apeļa «Latgališu literatūras vēsture», V. Seiles latgaliešu grāmatu rādītājs «Grāmatas Latgales latviešiem», kā arī S. Seiļa — «Latgališu grāmota», kurā sniegta bibliogrāfiska informācija par Rēzeknē notikušās latgaliešu grāmatu izstādes eksponātiem.

1936. gadā iznāk A. Eglōja dzejoļu krājums «Dzīsmas rudiņa saulei» (kura otrs izdevums 1958. gadā iznācis Minhenē). No 30. gadu otrajā pusē iznākušajiem apmēram desmit dzejoļu krājumiem vēl būtu minami tādi kā M. Apeļa «Liktiņa montējums» (1937) un Al. Ancāna «Zeme un sirds» (1938). Bez tam 1936. gadā iznāca A. Sprūdža sastādītā, pēc skaita trešā, latgaliešu dzejas antoloģija — «Latgales dziesminieki», kurā latgaliskie teksti pārceļti uz kopnacionālo valodu (ar maziem izņēmumiem).

Padomju varas gadā, 1940.—1941. gadā, latgaliešu literatūras attīstība tika pārtraukta. Apstājās periodiskie izdevumi, tika pārtraukta izdevniecību darbība. Bet potences, kas bija uzkrājušās 30. gados, palika, un pēc viena gada, neraugoties uz kara apstākļiem, šīs potences manifestējās, it īpaši Vl. Lōča kā grāmatizdevēja darbības rezultātā, sākot ar 1943. gadu. Izdevniecībā ieplūda liels daudzums rokrakstu. Gada laikā tika izdotas apmēram 30 grāmatas, kā arī seši biezi rakstu krājumi «Olūts».

No visa teiktā izriet, ka vispār latgaliešu literatūras attīstībā neatkarīgās Latvijas laikā sazīmējami divi posmi: pirmais — līdz 20. gadu beigām, otrs — 30. gadi. Atsevišķi paliek kara gadi, taču tie ir cieši saistīti ar 30. gadu beigām, ir it kā to izskaņa ar augstas attīstības pakāpes apliecinājumu, it īpaši 1943. un 1944. gadā.

Pirmā posma īpatnība ir tā, ka tas, neradot literatūrā nozīmīgākas vērtības, bija it kā ceļa sagatavotājs 30. gadu literatūras sasniegumiem.

Otrs posms faktiski, kā jau teikts, sākās ar žurnāla «Zīdūnis» rīkotajiem rakstnieku konkursiem 1928. un 1931. gadā. Konkursu ierosmē aktivizējās jaunā paaudze un tās darbība sekmēja latgališu literatūras pacelšanos jaunā attīstības pakāpē.

Lielākā daļa no rakstniekiem ir darbojušies vairākos vai pat visos literatūras veidos (F. Trasuns, O. Rupaiņš, A. Sprūdžs, J. Klīdzējs, Madsolas Jōņš, N. Neikšanīts (N. Trepša), M. Apeļš, K. Plencinīks—Strods, M. Andžāne, M. Skuja u.c.). Tikai nedaudzi rakstnieki piederēs vienam veidam, kā, piemēram, A. Eglōjs un A. Lobreitenš — tikai lirikai un Rudiņš (J. Ratņiks) — tikai epikai.

#### AUTORI UN DARBI. KOPAINA

Lirika ir visvairāk sakuplojušais literatūras veids un to pārstāv visvairāk autoru. Tajā darbojušies vairāk nekā simts autoru. Lie-lākais vairākums dzejoļu ir palicis periodikā; krājumi iznākuši tikai diviem desmitiem autoru un to kopskaits neaizsnieidz četrus desmitus. Tie ir:

1. Ancāns A. Ezerzemes šalkas (1936)
2. Ancāns A. Zeme un sirds (1939)
3. Andžāne M. Reits (1933)
4. Apeļš M. Jauneiba un mīla (1938)
5. Apeļš M. Liktiņa montējums (1937)
6. Apse R. Rokstu krājums, IV. Dzejūļi (1931)
7. Cakuls J. Sapņi un ilgas (1926)
8. Cakuls J. Trauslī zīdi (1937)
9. Cakuls J. Zudušos pērles (1933)
10. Eglōjs A. Dzīsmas rudiņa saulei (1936)
11. Garančs A. Līdumos (1939)
12. Grečs D. Nimfa (1931)
13. Grečs D. Pi sōrta (1934)
14. Kundzēšs Iz. Dvēseles slōpes (1927)
15. Madsolas Jōņš. Lynu zīdi (1943)

16. Plencinīks K. Sevī (1931)
17. Plencinīks K. Sirds (1934)
18. Putāns S. Dainas myusu jauneibai (1922)
19. Putāns S. Dūmas un nūpyutas (1922)
20. Putāns S. Tovā vōrdā (1924)
21. Putāns S. Latgolas orōja bolss (1927)
22. Путанс С. Стоны Латгалии (1931)
23. Putāns S. Dīva apsavēršona (1932)
24. Путанс С. Тернистый путь (1932)
25. Putāns S. Ļaunōkais ciļvēces īnaidnīks (1936)
26. Regža J. Nōkūtnes skaņas (1927)
27. Selickis T. Myužēibas skaņas (1926)
28. Silkāns J. Reita skaņas (1923)
29. Silkāns J. Klajā (1924)
30. Silkāns J. Iznīceiba (1925)
31. Silkāns J. Tev (1925)
32. Silkāns J. Laika atbaļss (1932)
33. Silkāns J. Škola (1932)
34. Skuja M. Naziņā (1944)
35. Smagars A. Laikmeta termometrs (1932)
36. Visockis F. Jaunu dīnu cereibas (1931)

### Antoloģijas

Latgališu lyra (sast. S. Svenne, 1929)

Latgales dziesminieki (sast. A. Sprūdžs, 1936)

Potenciālie dzejoļu krājumu autori vēl varēja būt A. Sprūdžs, V. Mickāns, Vl. Strods, A. Adamāns, J. Klidzējs, O. Rupaiņš, A. Lobreitenš u.c.

Pirmajā posmā, t.i. 20. gados, dzejas stāvokli noteica galvenokārt tādi vārdi kā J. Čakuls, M. Apeļs, P. Apšīnīks, Iz. Kundzēšs, T. Selickis, Naaizmērstule, J. Silkāns, S. Putāns, Dominika (D. Kundzēša—Selicka). Par viņu dzejas kvalitāti 1927. gadā P. Strods rakstīja: «Un myusu dzejnīki dzyma, auga kai sēnis pēc leita. Beja tur

daudz mozvērteiga un pat bezvērteiga, bet rodos arī vīna ūtra pārleite.»<sup>28</sup>

Trūka viņiem īstas dzejas skolas un izkoptāku poētisko tradīciju. Liela daļa no minētajiem 20. gadu dzejniekiem 1930. gados dzejas lauku atstāja.

*Lit. Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krājums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 gadu atcerei. — D-pils, — 1944. — 373.—466. lpp.; Kursīte J. Ieskats latgaliešu literatūrā//Kursīte J., Stafecka A. Latgaliešu literatūra. — Rīga, 1995. — 9.—40. lpp.*

#### ATSEVIŠĶI DZEJNIEKI AR DAŽĀDU SAVA LAIKA TEMATIKU

Savrupa parādība 20. gadu dzejas panorāmā ir F. Trasuns ar savām sociāli aktuālām fabulām, arī ar savu liriku — kā pārejas iezīmējumu no tautiskiem motīviem uz jaunu laiku liriku. (Tā aplūkota pie iepriekšējā perioda saistībā ar Trasuna vispārīgo darbību atmodas laikā gadsimta divos pirmajos gadu desmitos).

SEIMAŅS PUTĀNS

(1892—1969)

S. Putāns pieder pie sava ceļa gājējiem, kas dzejnieka gaitu sācis pirms Pirmā pasaules kara, 20. un 30. gados, atiedams no agrākās jaunības romantikas, iet uz skarbu reālismu, diemžēl arvien vairāk ievirzot savu daiļradi t.s. lozungu dzejas gultnē.

S. Putāns dzimis 1892. gada 22. jūlijā Daugavpils apriņķa Biķernieku pagasta Lipiniškos nabadzīga zemnieka ģimenē kā viens no deviņiem bērniem. Mazs būdams, viņš smagi slimu. Skolu apmeklē tikai divas ziemas. Agri tiek likts pie lauku darbiem. Bet kad no-

---

<sup>28</sup> P. Strods. Latgolas rakstnieki//Zidūnis. — 1927. — Nr. 4. — (1097 lpp.)

mirst tēvs, viņš 14—15 gadu vecumā pārņem grūto lauku darbu nastu uz saviem pusaudža pleciem. Pašmācības ceļā apguvis latviešu valodas rakstību (skolā to nemācīja, tās vietā bija krievu valoda), viņš jau ap 1905., 1907. gadu iesūta pirmos mēģinājumus Franča Trasuna avīzei «Auseklis», bet redaktors tos noraida kā «tukšu plāpāšanu» (kā par to vēlāk liecina pats S. Putāns).

Pirmais dzejolis «Kometa» nodrukāts laikrakstā «Dryva» 1912. gadā. Pēc tam seko publikācijas vairākos preses izdevumos. 1914. gadā izdotajā antoloģijā «Kūkle» ievietots viens no viņa labākajiem agrīnā posma dzejoļiem — «Pādejaais rekruta vokors» (72. lpp.).

1913. gadā S. Putāns tiek iesaukts cara armijā un pirmo gadu līdz karam dien Sibīrijā, kur top virkne dzejoļu, kuros paustas grūt-sirdīgas noskaņas. Par šiem dzejoļiem pats autors 1918. gadā rakstīs:

Mana dzīsmē ir ryugtuma pylna,  
Pylna skumes un žāluma jei,  
Viņa ir dryuma kai rudiņa dīna,  
Kod bez stōjas leits lej.

(«Muna dzīsmē»)

Šajās rindās atklājas divas S. Putāna dzejas labākajai daļai raksturīgas iezīmes: grūtsirdīga, elēģiska intonācija un tās ciešais savijums ar dabas ainām. Tā tas, piemēram, ir arī jau minētajā dzejolī «Pādejaais rekruta vokors» (kuru, starp citu, izdevējs L. Mendriks, ietverdams krājumā<sup>29</sup>, pārveidojis pēc tādas savas saprašanas, ka dzejnieks ar rūgtumu atcerējās visu mūžu). Kā trešo raksturīgu pazīmi samērā daudzos dzejoļos var minēt arī zināmu pastieptību. Tā ir arī «Pādejā rekruta vokorā»:

Jau pādejō dīna  
Uz vokoru īt.  
Es skumeigi verūs,  
Kai sauleite rīt;

---

<sup>29</sup> Krājumā «Dainas myusu jauneibai». — Rēzekne, 1922. — 5. lpp.

Kai pādejās lopas  
Nu kūkim vējs raun;  
Kai tyučī pa gaisu  
Bez atpyutas maun.

Pa mežim jau putni  
Vairs dzīsmu nadržid;  
Un pučēites skaistās  
Pa pļovom nadržid.

Pa teirumim trūkšņa  
Un ļauteņu nav;  
Jī teirumus vysus  
Sen atstōja jau.

O, rudiņa laiceņš,  
O, skumeiga doba!  
O, kur tod tei vosora  
Meilō un lobō!

Kur tad tī prīceigī  
Laimeigī breiži?  
Par kū, nazyn, viņi  
Tik pōrgōja dreiži?

Bet lelōku skumi  
Maņ tys sirdī dzan,  
Kad reit vaju atstōt  
Jau dzimtini maņ.

Es nikur niu prīceigi  
Nevaru vērtīs,  
Jo reit maņ ar rodim  
Vajadzēs šķērtīs.

Reit jau uz pīstōtnes  
Laseisīs ļauds.

Tad paplyuss nu acim  
Osoru daudz.

Kod lepneigi viņcīns  
Uz pīstōtnes krōks,  
Tad lelōka skume  
Uz rodim vēļ nōks.

Cik tūlaik ar rodim  
Mums šķērtīs byus gryut...  
Bet taida mums lūze,  
Tai vajaga byut.

Bet gon byus ar dūmom  
Ikš sirds skumi līt;  
Uz naktis dreīž dusu  
Vajadzēs īt.

Šis pagarais dzejolis citēts pilnīgā veidā, lai redzētu vairākas gan jau minētās, gan arī citas īpatnības. Pastieptība jau minēta, arī izjustais dabas ainu tēlojums saistībā ar lirisko situāciju, tāpat arī grūtsirdīgā intonācija. Blakus šīm īpašībām vēl var minēt samērā labo ritma izjūtu (te pamatos amfibrahījs, lai arī dažviet pieklībojošs; varētu to dēvēt arī par tonisko pantmēru). Bet galvenais, ka, neraugoties arī uz dažām valodas neveiklībām, mēs te sajūtam liriskā varoņa dzīvo, pārdzīvoto runu, kas pārlicina par izjūtas patiesīgumu.

Iespaidīguma ziņā līdzīgi agrāk tapušie dzejoļi vairāk ietverti vēl arī nākošajā krājumā — «Dūmas un nūpyutas» (1922), bet turpmākajos aizvien skaļāks pastiprinās publicistiski oratoriskais stils.

Pēc ievainojuma frontē un pēc visām kara elles nejēdzībām un šausmām S. Putānā notiek vērtību pārvērtēšana. No naivi sentimentālās attieksmes pret dzīvi un no paļāvības pilnas ticības uz Dievu kā likteņa lēmēju ap 1919. gadu viņš pāriet uz skarbi analītisku un kritisku attieksmi pret dzīvi.

Deklaratīvi un programmatiski šo lūzumu sevī un daiļradē pats dzejnieks izsaka dzejolī «Lai sōc skanēt cytas dzīsmes» (1919), kas liecina par atteikšanos no agrākās sentimentāli romantiskās dzejas. Minētajā dzejolī lasām:

Pītiks dzīdot jau par putnim,  
Zalim kryumim, teirumim,  
Mēnesneicu, spūdrū sauli  
Un par dabas jaukumim.

Lai sōc skanēt cytas dzīsmes!  
Dzīdōsim par breiveibu,  
Apdzīdōsim barikades,  
Kaujas vītu ašņeigu.

Mēs nu bīdri — dzīsmīnīki,,  
Cik vīn spāka, paleigā  
Ejam bīdrim ceineitōjim!  
Myusus gaida uzvara!

Nōks laiks, un kapitāla vara  
Kriss un pazuss myužeigi,  
Dzeivōsim kai brōli kūpā,  
Vysi byusim laimeigi.

*(Krāj. «Tovā vōrdā», 1960)*

Te ir neapšaubāma tā laika (1919) t.s. proletāriskās dzejas ietekme, ne vien ietekme, bet vairāk.

Līdz ar pozīcijas maiņu mainījies arī stils — no skumji tēlaina uz oratoriski deklaratīvu. Skaļi tiek pausta naiva ticība Marksas paredzētajai proletāriskajai brālībai un tās lielajai nākotnei. Šīs ticības apliecināšanai sāk kalpot tikpat vai visa S. Putāna 20. un 30. gadu dzeja. Saukļi skanīgi, bet dzeja pavāja. Piemēram:

Kaut nīkas nazyna, cik tōli  
Mums īt uz tīni palyka,  
Bet tiksim! Ceineisimēs, brōli!  
Byus eistō gaišō breiveiba!

*(1919)*

Strādājot dažādus vienkāršus sīka ierēdņa darbus, galvenokārt uz dzelzceļa dažādās pilsētās, dzejnieks, kaudamies ar trūkumu, turpina savu izraudzīto ceļu, uzrakstīdams arī pa patiesi izjustam dzejoļim par savu neapskaužamo likteni. Tā, piemēram, veltījumā «Mūzai» vēl arī 1927. gadā izjusti skan aizlauzta likteņa motīvs.

S. Putānam dzīves laikā iznākušas vienpadsmit dzejas grāmatas, no tām divas krievu valodā, un divas izlases. Daudz dzejoļu palicis periodikā, bet vēl vairāk mājās, npublicēti un tagad glabājas muzejā un lielu vērību nepelna. Nepelna tāpēc, ka tajos dominē tas, par ko jau savā laikā rakstīja dzejniekam neglaimojošais viņa draugs Stepons Seiļs, kura grāmatā «Jaunī deigļi» (1938) lasām: «Ar rupu vārdu savirknējumu pantā, primitīvu demogogiju, kailim apgolvojumim un cinisku izsmikli te panōkumu nabyus. Jo patiši pi sirds ir nōkuši daudzi S. Putona dzejos teiktī vōrdi par myusu dzimtinī, dobu un mīlu, tod šaidūs gadejumūs na tikai na aizdadz laseitōjim sirdi, bet gon vairōk atbaida.»<sup>30</sup>

Diemžēl dzejnieks šajos drauga vārdos izteikto brīdinājumu neņēma vērā. Atsevišķu vulgārsocioloģisku kritiķu atbalstīts, viņš ticēja, ka viņa galvenais spēks ir publicistiskajā deklarativismā.

Blakus tiešiem sociāliem motīviem S. Putāna 20. un 30. gadu dzejā izvirzās īpaši divi motīvi, no kuriem katram veltīts savs dzejoļu krājums. Pirmkārt, tas ir antirelīģiskais motīvs ar savu izpausmi krājumā «Dīva apsavērošana» (1932) un otrs — pretalkohola motīvs ar savu izpausmi krājumā «Ļaunōkais ciļvēces īnaindņiks» (1936). Kā pirmais grimst seklu apironizējumu nevarībā, tā otrs — utilitārisma. Labākie dzejoļi atrodami divos pirmajos jau minētajos krājumos, kā arī «Tovā vōrdā» (1924) un «Latgolas orōja bolss» (1927).

Izlāsēs, kas iznākušas pēc Otrā pasaules kara («Dzejas», 1949, un «Tovā vōrdā», 1960) galvenokārt atlasīti tie dzejoļi, kuros brašāk saversificētas politiskas frāzes un lozungi.

Mūsdienās derētu sakārtot tādu izlasi, kas parādītu S. Putāna dzejas stiprāko pusi — to, kas atklātu viņu kā dziļu sāpju un traģisma paudēju sirds liriķi.

---

<sup>30</sup> Seiļs S. Jaunī deigļi. — II. — 1938. — 87. lpp.

Lit. *Seiļs S. Latgales bēdu un protesta dzejnieku atceroties*//*Karogs*, — 1972. — Nr. 7. — 126.—131. lpp.; *Vējāns A. No sāpēm izaudzis dzejas spēks (S. Putānam — 100)*//*Rakstnieka Vārds*. — 1972. — 17; *Valeinis V. Atklāti pasakāmais par Seimani Putānu viņa simtgades reizē*//*Varavīksne*. — 1992. — 109.—124. lpp.

## NAAIZMĒRSTULE

(1890—1965)

Naaizmērstules tāpat kā J. Pabērza un S. Putāna dzejas gaita sākas Pirmā pasaules kara priekšvakarā un turpinās visus brīvvalsts gadus.

Naaizmērstule (īst.v. Rozālija Tabīne) dzimusi 1890. gada 20. oktobrī Bērzgales pagasta Veckubulovā mežsarga ģimenē, kurā audzināta stingri reliģiozā garā. Mācījusies Rēzeknes baznīcas skolā. Strādājusi par kalponi. Mācījusies par šuvēju.

Poļu un krievu valodas prašana viņai pavērusi ceļu uz darbu skolā. Strādājusi grāfa Mola privātskolā. Ar Mola kā skolas pārzinātāja atbalstu viņai rodas iespēja mācīties māsu Nācariešu skolā Viļņā (1907—1913). Kara gados strādāja par skolotāju dažādās Latgales skolās.

Dzejrades gaita sākas ar 1913. gadu, kad laikrakstā «Dryva» publicēts viņas pirmais darbs — dzeja prozā — «Tu manis navai-coj». Tas paliek viens no nozīmīgākajiem viņas darbiem visā dzejradē. Tajā izpaužas kvēls patriotisks apliecinājums savai piederībai pie latviešu nācijas.

— Tu manis navai-coj, vai mīloju tāva svīdrim laisteitu zemi.

— Vai mīloju skaneigu mežu, zeļteitus teirumus, pučem izrūtotas pļovas, zemes acis — azarus...

— Es latvīte asmu

— — — — —

— Nadūmoj, ka baile vai ļaunums uzvarēs munu sirdi.

— Es latvīte asmu!...

— Mīloju Dīvu un Jō Mōti, un pēc Jūs Latviju par sovu dzeivi vairōk.

Teksts vairāk nekā lappusi plašs un ietver virkni vārdos sauktu dārgumu, bet beigās, kā citātā redzams, visi tie ietilpst divos plašākos jēgumos — Dievā un brīvajā Latvijā.

Naaizmērstule 20. un 30. gadu Latvijā ir redzamākā reliģiskās dzejas pārstāve. Andris Vējāns viņu pamatoti dēvē par «dievlūdžēju dzejnieci».

Blakus patriotiskiem un reliģiskiem motīviem skan nesamierinātība ar sadzīvē vērotām sociālām pārestībām, ar mazā cilvēka trūcību un nomāktību. Dzejniece pat izmisīgi jautā, vai ir vērts skandināt dzeju, ja tā nepalīdz dzīvi vērst labāku, taisnīgāku. Tā divās no dzejoļa «Kū dzīdēt?» četrām kvintām lasām:

Dzīdēt? Bet kū? Dzīdēt? Bet kam?  
Vysapkōrt maņ īnais vīn plūsōs,  
Brōjs broļam par bendi palyka jau  
Un tī, kurim vajadzātu speidēt,  
Pādejū blōzmu tymsumā dzan.

-----

Dzīdēt? Nā!...  
Cikom tautas sirdi īnais grauzs,  
Cikom leļi apmīgs mozeņūs,  
Cikom jauna blōzma nauzauss, —  
— Muna dzīsmā naskanēs.

Nozīmīga vieta viņas dzejā pieder darba sievietes rūpju un nedieņu pasaulei. Līdzjūtības piestrāvotas vārsmas veltītas skarbās dzīves nomāktajai skolotājai — dzejoli «Kolegei bādu dīnōs»:

Ak, naraudi, mōseņ,  
Kaut liktiņš tovs borgs ...

Populāri un audzinoši savā laikā bija Naaizmērstules darbi isprozā: stāsti, pasakas un tēlojumi.

Naaizmērstulei iznākušas ap pusotra desmita grāmatu. Nozīmīgākās ir divas izlases: «Lauku zīdi» (proza un dzeja, 1934) un «Dīva dōrza pučēites» (1943).

Padomju laikā rakstniecei skolotājas darbs bija jāatstāj. Arī publicēšanās iespējas bija liegtas.

Mūža pēdējos gadus viņa nodzīvoja dziļā vientulībā netālu no Aglonas.

Mirusi 1965. gada 17. martā. Apglabāta Aglonas kapos.

*Lit. Gari-Jōne A. Naaizmērstules dzeive un darbeiba//Naaizmērstule. Lauku zīdi. — 1934; Latkovskis L. Naaizmērstules pīmiņai//Dzeive. — 1965. — Nr. 71; Naaizmērstulei 100. — 1990; Broks J. Rozālija Tabīne//Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 164.—170. lpp.; Vējāns A. Aglonas Kukažiņa. Kur meklējama Naaizmērstules neaizmirstība?//Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 127.—140. lpp.*

PĒTERIS VOITKĀNS-KLAIDŪŅS

(1902—1945)

P. Voitkāna dzeja pēc sociālās ievirzes tuva S. Putāna dzejai, bet ir intonātīvi bagātāka gan liriskajās, gan humoristiskajās tonalitātēs.

P. Voitkāns desmit gadus jaunāks par S. Putānu, publicēties sācis tikai 20. gadu sākumā. Ja S. Putānam bija tikai dažu klašu izglītība, tad P. Voitkāns pēc profesijas bija skolotājs. Tas izpaudās arī redzes loka atšķirībā. Viņam bija lielāka elastība dzīves uztverē, plašāka izjūtu gamma, krāsaināka žanriski stiliskā palete.

P. Voitkāns dzimis 1902. gada 17. aprīlī Bērzgales pagasta Bringās. 1913. gadā beidz vietējo pamatskolu, bet 1923. gadā pēc skolotāju sagatavošanas kursu beigšanas Rēzeknē iegūst skolotāja tiesības. Strādā Sakstagala pagastā, bet pēc gada tiek iesaukts kara dienestā. No 1925. gada strādā par skolotāju Bērzgales pagasta Mežvidu pamatskolā. Te izvēršas ražīgs literārais darbs. Savus dzejoļus viņš publicē ar pseidonīmu P. Klaidūņš, arī Matvejs u.c. Lauku dzīvē vērotais un personīgi pārdzīvotais tiek ietverts skarbās, bieži ar asu ironiju piesātinātās vārsnās, kurās pausta līdzjūtība trūcīgajam Latgales zemniekam. Šie motīvi sabalsojas ar S. Putāna vārsnām krājumā «Latgolas orōja bolss» (1927).

Par nelegālo darbību pagrīdē P. Voitkāns tiek arestēts un notiesāts uz vairākiem cietuma gadiem. Ar iedragātu veselību iznācis

no cietuma, viņš strādā dažādus kantora darbus dažādās vietās Kurzemē (Cīravā, Sakā, Kuldīgā).

Kara gados tiek ieslodzīts Liepājas, pēc tam Salaspils koncentrācijas nometnē, no kurienes aizsūtīts uz Štuthofas nāves nometni, kur 1945. gada 23. februārī izbeidzas viņa 43 gadu mūžs.

Starp dzejas mākslinieciskā veidojuma raksturīgākajām īpatnībām sevišķi saista priekšmetības, reāliju, detaļu — ārējo un psiholoģisko — konkrētība, tēlojuma plastiskums un valoda kā runas dzīvais pulsējums. Tas, protams, ir dzejas iespaidīgākajā daļā. Bet ne mazums ir arī sasteigtības pēdu. Kā atzīst, M. Bārbale — «Ne viens vien pants samocīts, ne vienmēr atrasts trāpīgākais, vajadzīgākais epitets...»<sup>31</sup> Taču tas viss saprotams, ievērojot tos apstākļus, kādos šī dzeja tapusi.

Lūk, viens fragments, kas liecina par dzejnieka stilam raksturīgo sadzīviski lirisko gleznainību:

Tei ir Latgola. Tur sādžu ustobas  
ar solmu jumtu cakulim  
puļcenim kai vystas palākas —  
ir spīdušos gar azarmolu krostim rūbōtim.  
Storp kolnu ilejom tōs saplokušas,  
kļovūs, kaštanūs, storp līpom,  
bārzūs, veitulūs kai mozas bakas izaugušas.  
Zylūs vokorūs, kad zīdu čamuri nu līpom  
smōrdu izgaroj, skrīn dyucūt vabaļas,  
kad goni klaigōdami mōjōs īt ar lūpim..

Tik izjusti kolorīta detalizācija ne tik bieži tajos gados bija atrodamā visā latviešu dzejā. Bet tad pēc šīm liriskajām gleznām kontrastaini nobrazd skarbo realitāti atgādinošā smagā darba, nomāktības un nabadzības aina:

..nu dorba pōrnōkušu vacūs tāvu vaigūs  
losoms īgnums, smoga dorba nūspīdums, —  
skaņ harmoniku žēli skumas klaigas.

(«Muna dzimtime», 1925)

---

<sup>31</sup> Bārbale M. Tā sadega sirds//Pēteris Klaidūns-Voitkāns. Sadega sirds... — Rīga, — 1972. — 14. lpp.

Tā ir viena stīga Voitkāna lirā. To varētu saukt par liriski elēģisku. Otra — humoristiski satīriskā, kas to tuvina S. Putāna dzejai. Bet šī tuvība galvenokārt ir satīras objekta izvēlē; stilā turpretī Voitkāns asprātīgāks un bagātāks ar humoru. Tā, piemēram, par populāru estrādes tekstu kļuvušais Pļōpu Katres monologs labā izpildījumā ir spējis gūt nedalītu piekrišanu:

— Zini, mōseņ, smukais Augusteņš man vakar sōnūs knībe mīleīgi un acīs raudzējōs tik sirsneigi, ka maņ pat tyka žā] — vai teišam jys jau tevi aizmērsa? Es soku, veiriši ir maineigi kai jaunō gaiļa bolss: nu symta vīns, kam mīlesteiba styprōka par ceglu.

(«Pļōpu Katre»)

P. Voitkāna, tāpat kā A. Adamāna, dzeja savā laikā pie lasītāja gāja tikai ar tās publikācijām periodikā. Atsevišķos krājumos tā izdota tikai pēc autora nāves, kad bija pagājuši vairāki gadu desmiti pēc darbu pirmajām publikācijām. P. Voitkāna dzeju izdošanai sakārtoja viņa dēls Armīns Voitkāns. Izlase «Sadega sirds...» iznāca 1972. gadā ar dzejnieces Martas Bārbales ievadapceri.

*Lit. Voitkāns A. Pētera Voitkāna-Klaidūņa dzīve un literārā darbība (Diplomdarbs, LU Filol. fak., 1973); Aizupīts J. Voitkāns A. Ar pelēku maizi//Lit. un Māksla. — 1967. — 15. apr.; Bārbale M. Tā sadega sirds.//Pēteris Klaidūņš-Voitkāns. Sadega sirds... — Rīga, 1972. — 5.—14. lpp.*

AUGUSTS SMAGARS

(1910—1985)

A. Smagars ir vai vienīgais dzejnieks 30. gadu Latgalē, kurš, pārvarot tradicionālā stila inerci, rakstīja modernā ekspresīvā manierē.

Dzimis 1910. gada 27. oktobrī Lietuvā Laižuves pag. Auksudē, kur tēvs strādāja par dzelzceļa remontstrādnieku. Pirmā pasaules kara laikā ģimene dodas bēgļu gaitās, nokļūst Smoļenskā, vēlāk

pārceļas uz Brjansku, kur zēns sāk apmeklēt skolu. Latvijā ģimene atgriežas 1923. gadā. Mācoties Rēzeknes komercskolā, arī aizsākas Augusta Smagara literārās gaitas. 1927. gadā latgaliešu periodikā publicēts pirmais viņa dzejolis «Dzīves vētra». Turpmākajos skolas gados dzejnieks blakus dzejai uzraksta arī pa informatīvam rakstam Rīgas avīzēm par latgaliešu literatūras un mākslas dzīvi, kā arī vāc folkloru. Savācis vairākus tūkstošus vienību, folkloras vākšanas konkursā viņš iegūst pirmo godalgu.

Pēc komercskolas beigšanas A. Smagars iestājas Latvijas Universitātē, vēlāk, no 1935. gada, strādā par ierēdni Hipotēku bankā. Pāriešana uz Rīgu sekmē jaunā literāta darbību. Jau 1931. gada pavasarī viņš sarīko pirmo Latgales novada rakstnieku vakaru Rīgā.

1932. gadā dzejnieks laiž klajā krājumu ar mazliet ekstravaganšu nosaukumu — «Laikmeta termometrs». Tas ir pirmais plašākais latgaliešu autora dzejas krājums. Grāmatas valodiskā īpatnība ir tā, ka puse no dzejas tekstiem ir latgaliski. Abās rakstībās bieži sastopam dialektismus, kā, piemēram, sausātīvs — ēna, skusts — lakats, ļaudava — līgava, skreine — lāde, smuts — nelabais, žbons — alus krūze, umai — pēkšņi, palāda — pūce, valeksis — novads, bess — velns u.c. Šai sakarā jāpiezīmē, ka A. Smagars pieder pie tiem Latgales rakstniekiem, kas tai laikā necenšas novadu norobežot no pārējās Latvijas.

Krājuma kvalitāte nav vienmērīga. Tāpēc arī atsauksmes stipri atšķirīgas. Objektīvāki vērtētāji krājumu uzskatīja par savdabīgu jauna autora pieteikumu. Daži recenzenti Smagaram piešķirūši pat modernākā latgaliešu dzejnieka apzīmējumu. Tādas domas pavid, piemēram, literāta Stepona Seiļa citātā no kāda lasītāja vēstules žurnāla «Straume» redakcijai: «Sevišķi jaunieši jūsmo par čakiskajām .. Smagara rindām «Laikmeta kino». Kaut kas nedzirdēts, kas vēl rokā nav ņēmis Čaku — Rīgas ielas dzejnieku!»<sup>32</sup>

Anna Sakse par krājumu rakstīja: «Smagara tematika ļoti plaša, viņu nodarbina daudz un dažādas problēmas, tikai formālā puse vēl neizkopta. .. Cerēsim, ka Smagars tomēr ir augtspējīgs un no

---

<sup>32</sup> Seiļš S. Jauni deigli — II. Rēzekne, 1938. —115. lpp..

daudz griboša iesācēja izveidosies par daudzsološu dzejnieku. Zināmu solījumu viņš jau ir devis.»<sup>33</sup>

Pēc krājuma iznākšanas turpmākajos gados blakus dzejoļiem parādās arī prozas darbi — kā īsie stāsti, tā arī plašākas formas, pat piedzīvojumu romāna žanrā ieturētais humoristiskais darbs «Vecpuiša sirds dezinfekcija» (ar pseidonīmu Augustino de Regars). Mazajā ģildē tiek uzvesta komēdija «Laimīgais atvaļinājums».

Tomēr trīsdesmitajos gados neseko pietiekami spraigs tālākas attīstības process, bet kara gadi tikpat kā pavisam pārtrauc viņa dzejradi. Seko izsūtījums uz Sibīriju, no kurienes atgriežas 1954. gadā un, strādājot dažādus algas darbus, atkal sāk publicēt republikas izdevumos gan dzejoļus, gan apceres par kultūras dzīves jautājumiem. Rosīgu darbību viņš uzsāk arī humoristiski satīriskajā dzejā (pseidonīms A. Šalka u.c.).

A. Smagars aktīvi līdzdarbojas kultūras dzīves pasākumos. Kā ārštata līdzstrādnieks «Dzimtenes Balss» redakcijā viņš publicējis virkni rakstu par latviešu kultūras darbiniekiem, gatavojis tekstus radioraidījumiem, vadījis Siguldas jauno autoru apvienību, piedalījies rakstnieku vakaros Rīgā un rajonos.

Augusta Smagara dzejai ir savs motīvu loks un savs šo motīvu risinājuma veids. Dzejoļi mazāk saistās ar tīri personīgo, bet aizvien un galvenokārt ar sava novada dzīvi, bieži to tverot pagātnes—tagadnes—nākotnes skatījumā. Dzīvodams Siguldā, viņš uzraksta tekstu populārajai R. Paula dziesmai «Zied ievas Siguldā».

A. Smagara dzeja trīsdesmito gadu sākumā bija laikmetiska parādība. Tā bija — «Latgales atmošanās». Krājumā «Laikmeta termometers» tas bija nodaļas nosaukums. Krājumā «Laikmeta lokā» (1970) šai sakarā minami dzejoļi «Pagotnes moldi», «Dzeivī vārdi» u.c.

Izlase «Laika lokā» iznāca sakarā ar dzejnieka sešdesmito dzimšanas dienu. Tās nodaļu «Laikmeta termometers» veido dzejoļi, kas ņemti gan no pirmā krājuma, gan tādi, kas radušies pēc trīsdesmitajiem gadiem. Šiem dzejoļiem tagad vairs galvenokārt ir tikai

---

<sup>33</sup> A.S. [Sakse A.] A. Smagara — Laikmeta termometers//Pēdējā Brīdī. — 1932. — Nr. 81.

kultūrvēsturiska nozīme — kā sava laika dzīves un dzejas īpatnību dokumentējumam, kas pāri četrus gadus desmitus grēdām kaut daļēji atvēdī to atmosfēru, kad Rīgā mirdzēja čakiski modernās dzejas zvaigznājs un kad tas savā veidā spēja atdzirkstīt arī Rēznes ezera spogulī un Rēzeknes upes likločos. Dažos dzejoļos te sastopamies ar Veidenbauma, kā arī tautas romanču ietekmi. Vietumis ieskanas tajā laikā populārie grēviņiskie Gestas Berlinga motīvi («Karnevālā», «Pēdējais sveiciens», «Atmiņu vāzē» u.c.).

Izslases otrajā daļā «Baltā viešņa» apkopotī dzejoļi, kuri radušies no 1954. līdz 1969. gadam un kuros dominē novada motīvi. Nodaļas centrā ciklī «Baltā viešņa» un «Linu dziesmas». Tajos atplaiksnī novada sadzīves kolorīts. Pāri skala krēslainai gaismai, rupjam linu kreklam un mūža garumā ritošam linu dvielim paceļas tā gaisma, ko met zilais linu zieds — necilais, bet nekad nenopērkamais un nepārdodamais —

Ne viršu klajs, ne jūra tā,  
ne debess atspulgs vied,  
bet zilgo viss kā pasakā,  
kad linu lauki zied!

(«Kad lini zied»)

Dzejnieka sirds pieder linziedu, ezeru un apvāršņu zilumam, bet visvairāk Latgalei, kuras jaunradei «aug tūkstoš rokas», jo

Gadu simtiem pāri  
Ceļš ved, vētrās rasts ..

(«Ziedi, ziedi, rudzu vārpa»)

Otrajā nodaļā ietvertie dzejoļi no dramatiskiem toņiem mūža izvērtējumā («Dardedze») aizskan līdz draiskai rotaļībai novembrīgā «suņa laiciņa» apcerē («Es — lapkritis»), no liriska dabas tēlojuma («Pavasara pirmā diena», «Iet ledus») — līdz smeldzīgai pārdomai par laika ritumu («Dzīves kāpnēs»: «..gribētos vēl mūžu triju, bet ik solī gadi dilst»), no savām personīgajām izjūtām līdz citu priekiem un bēdām («Iet cilvēks ar suni») un caur tiem līdz aktivitātes, darbības un nemitīgas maiņas kā dzīves piepildes apliecinājumam («Mijībā»).

A. Smagara dzeja parādās kā spilgts sava laika spogulis. Dzejnieka daiļrade nav bijusi bez pretrunām un nomaldiem, taču tās noteicošais strāvojums atspoguļo galvenokārt sava novada vēsturisko «laikmeta panorāmu».

Miris 1985. gada 21. jūlijā. Apglabāts Siguldas kapos.

*Lit. Valeinis V. Par Augustu Smagaru un viņa dzeju//Augusts Smagars. Laika lokā. — Rīga, 1970. — 88.—93. lpp.; Vējāns A. Laimīgas un traģiskas paaudzes dzejnieks//Augusts Smagars. Ezerzeme. Dzejas izlase. Sašt. L. Smagare. — Jasmuiža, 1992. — 3.—5. lpp.*

MEIKULS APEĻS

(1901—1942)

Literatūrzinātnieks un rakstnieks M. Apeļs ieņem savu nozīmīgu vietu arī lirikas attīstībā, sevišķi 30. gados.

M. Apeļs dzimis 1901. gada 4. decembrī Kaunatas pagasta Mūkānos zemnieka ģimenē. Pēc vietējās pamatskolas mācās Rēzeknes pilsētas skolā, ko beidz 1916. gadā. Kara gados strādā lauku darbus tēva mājās. 1919. gadā beidz skolotāju sagatavošanas kursus Rēzeknē un, vienu gadu nostrādājis Rudzētos, pēc tam 10 gadus — Stoļerovā, kur izvērs plašu ārpusklases darbu, organizējot skolnieku literārā žurnāla izdošanu. 1929. gadā uzņemas žurnāla «Latgolas Škola» redaktora pienākumus, kurus veic līdz 1938. gadam.

1941. gadā izvests uz Sibīriju, kur miris 1942. gada 9. maijā.

Publicēties sācis 20. gadu sākumā, kad parādās viņa publicistiski raksti, apcerējumi, dzejoļi, stāsti, recenzijas (laikr. «Latgalīts», «Latgolas Vārds», žurn. «Zidūnis» u.c.).

1932. gadā iznāk viņa stāstu grāmata «Latgolas sātōs», kur spilgtā detalizējumā attēlota sadzīve, ieražas.

1935. gadā nāk klajā M. Apeļa «Latgališu literatūras vēsture», kurā pirmo reizi tiek dots priekšstats par latgaliešu literatūras

attīstības gaitu no pašiem tās aizsākumiem 19. gadsimtā līdz 30. gadu pirmajai pusei 20. gadsimtā.

1937. gadā nāk klajā viņa dzejoļu krājums «Liktiņa montējums», 1938. gadā tēlojumu grāmata «Jauneība un mīla». 1938. gadā žurnālā «Zīdūnis» publicēta virkne rakstu par latgaliešu lirikas vēsturi.

Krājumā «Liktiņa montējums» ievietotie dzejoļi izkārtoti šādās četrās nodaļās: «Dobas svētneicā», «Milas moldi», «Vīntulī breiži» un «Nōkūtnes tōles». Pirmajai nodaļai raksturīga autora apcerīgā attieksme pret dabu. Tādā sakarā S. Seiļš recenzijā rakstīja: «Te moz dzimtines kolorita, tūtīs stipri dvēseles saiški ar dobu.»<sup>34</sup>

Milas dzejas iespaidīgumam dažviet nenāk par labu apcerīgais sentiments. Labākas ir pārdomas par tautas un savu likteni. Drūmie vientulības brīži atkāpjas, ja savs liktenis vienojas ar citiem:

Kad mekleji tu dzeivē  
Skaista, daiļa, loba,  
Un navari tō atrast  
Cylvākūs i dobā.

Kad sirdi žņaudz tev skumes  
Un izmysums baigs mōc,  
Kad nagribi vairs dzeivōt,  
Jau apsatymsoj prōts —

Tik vīns tad ceļš vēļ priškā,  
Ceļš vēļ gryuts un vōrgs:  
Snīgt rūku tim arvīnu,  
Uz kurim liktiņš bōrgs

Tad vīnmār dorbā byudams,  
Aizmērssi pats sevi;  
Te v jauni rassīs mērki,  
Jussi jaunu dzeivi.

(«Padūms»)

<sup>34</sup> Seiļš S. «Liktiņa montējums». M. Apeļa dzejas//Seiļš S. Jaunī deigli, II sēj. — Rēzekne, 1938. — 99. lpp.

Pamatos M. Apeļa dzeja ir domu, pārdomu, atziņu dzeja. Kur tā apvienojas ar pārdzīvotu runu, tā iegūst savu oriģinālu kvalitāti.

Lit. Seiļš S. «Liktiņa montējums». M. Apeļa dzejas//Seiļš S. Jaunī degli, — Rēzekne, 1938. — II sēj. — 99.—104. lpp.; Mednis K. Meikuls Apeļš//Tāvu zemes kalendars 1991. godam. — 64.—65. lpp.

ALEKSANDRS ANCĀNS

(1910—1944)

A. Ancāns tāpat kā A. Smagars bija stiprā tālaika modernās dzejas ietekmē, bet atšķirīga bija viņa aizrautīgā pievērstība laukiem un 30. gadu otrajai pusei raksturīgais t.s. dzimtenes dzejas patoss.

Dzimis 1910. gada 8. decembrī Pēterpilī strādnieka ģimenē. Beidzis skolotāju institūtu Rēzeknē, viņš strādāja Rīgā, rosīgi darbojās presē — dzejā un rakstos jūsmīgi paužot novadu vienotību un zemes spēka svētību.

30. gadu otrajā pusē viņam iznāk divi dzejoļu krājumi: pirmais — «Ezerzemes šalkas» (1936) koplatviskā rakstībā un otrs — «Zeme un sirds» (1939) — latgalisks.

Viņa dzeja vairāk ir domu nekā jūtu dzeja. Gleznainība vairāk pakļauta intelektam; viņš ar to rīkojas, lai izteiktu atziņas. Subjektīvais pārdzīvojums atiet otrā plānā. Dzimtās dabas apdziedājumiem samērā izkoptā izteiksmē netrūkst savas pievilcības, piemēram, dzejoļos «Ežezers», «Aglonā», «Sestdienas vakars Ezerzemē» u.c.

Otrajā krājumā pastiprinājies tā laika garā skanošais patriotiski himnisko aicinājumu patoss:

Apdzīdit dzīsmēs un varūņu teiksmēs  
Gaviļu diņu, kad atdzīva tauta:  
Vidzeme, Kurzeme, Zemgale zaļo —  
Snāgušas rūkas jau kūpejam dorbam —  
Aicynoj Latgolu nōkūtnes dzeivei.

(«Latgola mūdusēs»)

Līdzīgs skanējums arī tādos dzejoļos kā «Slava Latvijai», «Augsim!», «Vīnas tautas bērni» un citiem — pirmajā nodaļā. Rimtāki, izteiksmīgāki un iespaidīgāki ir otras nodaļas dzejoļi. Tajos gleznota dzimtā novada daba («Pi Cireiša», «Apreli», «Rudineīga iskaņa» u.c.). Pieaug tekstu melodika. Tā vijas cauri fantāzijas rosinātām vārsēm trešajā, tāpat reliģisku noskaņu piestrāvotajā ceturtajā nodaļā. Raksturīga muzikālā un gleznainā uztvēruma koeksistence (gredzena kompozīcijā ieturētais «Godmejōs», anaforisks — «Gods jaunais atnōcis» u.c. tml.).

S. Seiļš, vērtējot A. Ancāna devumu dzejā, savā laikā rakstīja: «A. Ancāna panti ir navainōjami izstrōdōti, bet nareti storp lobu tehniku pazyud dzejiskais syltums.»<sup>35</sup>

Dzejnieks mirst traģiskā nāvē satiksmes avārijā 1944. gada 15. septembrī.

*Lit. Strods V. «Zeme un sirds». Aleksandra Ancāna dzejas//Zīdūnis. — 1939. — Nr. 5. — 158.—159. lpp.; Broks J. Aleksandrs Ancāns//Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 321.—326. lpp.*

ALEKSANDRS GARANČS

(1909—1969)

Ar sirsnīgo lirismu un gleznainā tēlojuma niansētību A. Garančs pieder pie Latgales ievērojamākiem 30. gadu dzejniekiem. Tāpat kā A. Ancāns viņš bija viens no dzimtās zemes spēka apdziedātājiem.

Dzimis 1909. gada 28. novembrī Varakļānu pagasta Madžūļos rokpeļņa astoņu bērnu ģimenē. Beidzis Varakļānu pamatskolu, viņš dodas uz Rīgu, kur, strādādams fizisku darbu, turpina izglītību vakara vidusskolā un Tautas augstskolā. Pēc LU Lauksaimniecības

---

<sup>35</sup> Seiļš S. 1936. gads latgaļu literatūrā//Latgolas Škola. — 1937. — Nr. 1.

fak. Mežkopības nodaļas beigšanas visu mūžu strādājis mežu dienestā, sākumā Madonas virsmežniecībā, mūža beigās — Saulkrastos, kur miris un apglabāts.

Dzejas publicējumi aizsākās ar 1931. gadu. Daudz dzejoļu publicēts rakstu krājumā «Olūts» 1943. un 1944. gadā, pēc kara — pa retam žurnālā «Karogs».

Vienīgais dzejoļu krājums «Līdumos» (kopnacionālā valodā) iznācis 1939. gadā. Tas sākas ar raksturīgu moto:

Kā gana zēns dzeltenām pastalām  
No līdumiem nāku un birstalām,  
Pilns līdumu smaržas un dziesmu.

Viena daļa no A. Garanča dzejas sasaucas ar dzimtenes un tēvzemes dzeju, taču stilistikā skan rimtāk, personiskāk nekā dažam citam šīs ievirzes dzejniekam. N. Trepša par viņa dzeju raksta: «A. Garanča dzeja ir liriska, smolka un dzydri latgaliska. Jō dzimtines mīlesteibai ir nauzmōceigs dzejnīka dziļa individualisma un vīglas rezignācijas akcentējums. Sevišķu īvēreibu peļnej A. Garanča formu meklejumi .. »<sup>36</sup>

Paraugam lai paņemam dzejoli no «Olūta» pirmā numura:

Leidumnīks

Kur leidumnīks palākōs drānōs  
Ar sātivi placūs īt, —  
Tur myužeigō saule ar smaidu  
Nōk sovu svēteibu līt.

Tur ceiruli liksmeibā skaļā  
Vērs golvas orōjam dzīd.  
Tur Dīva pasaule zaļō  
Caur myužim zaļoj un zīd.

Pie iespaidīgākām meditācijām minamas tādas kā «Senejais nameņš», «Es vīns», «Kū tu meklej, sirds?», bet jo sevišķi konceptuālais «Mežsarga aiziešana».

---

<sup>36</sup> Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils. — 1944. — 438. lpp.

Lit. Recenzijas par A. Garanča «Līdumos»: Gulbis F. — Sējējs. — 1940. — Nr. 1.; Raisters Ē. — Tēvijas Sargs. — 1940. — Nr. 4.; Seiļš S. Visa ir papildnam (piemiņas raksts mirušajam A. Garančam)//Karogs. — 1969. — Nr. 12. — 170. lpp.; Broks J. Aleksandrs Garančs//Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 350.—352. lpp.

LOBREITENŠ

(1912—1944)

Kā dzejnieks darbojies Latvijas republikas pēdējos gados un kara laikā. Dzejoļi krājumā nav apkopoti, lai gan to vērtība neapšaubāma.

A. Lobreiteņš (īst.v. Alberts Garais) dzimis 1912. gada 11. jūlijā Rugāju pagasta Nagļu ciemā zemnieka ģimenē. Balvu ģimnāziju beidzis 1934. gadā Strādājis par skolotāju. Dzejoļu pirmā publikācija parādījās 1935. gadā žurnālā «Zīdūnis». Literārās sabiedrības uzmanību īpaši pievērsa viņa sonetu vaiņags «Veļtējums Aglyunas Dīvmotei» («Zīdūnis». — 1936. — Nr. 1). Tas ir otrs šādas formas darbs latgaliešu lirikas vēsturē. Pirmais sonetu vaiņags pieder A. Sprūdžam («Sonetas» — «Kai zvoni skaneigi aust maja reiti [..]» — «Straume». — 1935. — Nr. 7). Trešais sonetu vaiņags ir Madsolas Jōņam — «Mīlas āna» (Krājumā «Lynu zīdi», 1943). Kara laikā publicēts arī A. Lobreiteņa trioletu vaiņags «Varūņš» (R. krāj. «Olūts» — Nr. 5. — 1943. — 186. lpp.)

Kara gados vairāk nekā trīs desmitus dzejoļu publicējis rakstu krājumos «Olūts». Dzejoļi saista ar izsvērtu pārdomu par cilvēku attiecībām, par dzimtenes kā īpašas vērtības nozīmi cilvēka dzīvē («Dzimtinē», «Aizvastais dzimtines dāls»). Reliģiski motīvi risināti ar individuāla pārdzīvojuma līdzdalību. («Dvēseles atmūda Leldīnos»). Forma izkopta, liela daļa dzejoļu sacerēta sonetu un trioletu formā. Izteikta sliekšme uz epigrammisku izteiksmi, uz sentenci. Piemēram, trioletā «Jauneiba»:

Ir jauneibā tik zīdūņdīnas,  
Skaņ dzīsmes gavīles un jautrums,

Bet bādas vēļ aiz myura sīnas.  
Ir jauneibā tik zīdūņdīnas.  
Tōs sirdī korstas līsmas īnas.  
Tai vīnmār sylst un storoj spūžums.  
Ir jauneibā tik zīdūņīnas,  
Skaņ dzīsmes, gavīles un jautrums.

Kā konstruktīvs rotaļstila intelektuālas dzejas paraugs varētu noderēt dzejolis «Vai gribi?»:

Vai gribi labprōt  
Krōt  
Prōtu un sevi audzynōt? —

Tod drūši vīn nōc,  
Sōc  
Breivōt goru nu tō, kas mōc;

Ļaun gaismas storim  
Borim  
Leist tevī kai putnim pa zorim,

Tod gaismōts byusi,  
Kļiusi  
Kai metals — zaudējis ryusi.

N. Trepša par A. Lobreiteņa dzeju saka, ka viņam dzejas lielākajā daļā — «labi izadevis perfektā formā īlīt dzydru latgalīsku saturu».<sup>36</sup>

1944. gada sākumā dzejnieks tiek denuncēts, apcietināts un ievietots Salaspils koncentrācijas nometnē, no kurienes vairs neatgriežas.

Viņa dzejas mantojums nav liels, bet pievilcīgs un kultūrvēsturiski nozīmīgs (sonetu vainags).

---

<sup>36</sup> Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils. — 1944. — 438. lpp.

Lit. Karūdnīks J. Aļberts Lobreiteņš//Jaunuo Dzeive. — Nr. 1. — 1992. — 15. lpp.; Broks J. Alberts Garais//Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 373.—374. lpp.

SPILGTĀKIE MEDITATĪVĀS LIRIKAS  
PĀRSTĀVJI 30. GADOS

Kā jau minēts, tikai līdz ar rakstnieku konkursiem 1928. un 1931. gadā radās jauni impulsi un jaunu spēku pieplūdums, īpaši no jaunatnes vidus. Sākās otrs posms latgališu šā perioda literatūrā.

1928. gada konkursā sevi kā dzejnieku pieteic Alberts Sprūdžs (pseud. Alberts), iegūstot pirmo godalgu, tad — Aleksandrs Adamāns, Vladislavs Strods. Spilgtākais starp viņiem ir A. Sprūdžs, kurš atšķirībā no lielākā vairuma 20. gadu dzejnieku nav paļāvies vienīgi uz iejūsmu, bet ir nopietni studējis dzejas mākslas likumības. Jau 1934. gadā M. Apels par A. Sprūdžu rakstīja: «Vīnu nu pirmajom vītom storp latgališu jaunajim dzejņikim ir iļēmis Aļberts Sprūdžs. Vysūs dzejas veidūs, kaidūs A. Sprūdžs leidz šam ir dorbōjis,.. jys devis augstvērtēigus dzejas paraugus..»<sup>37</sup>

Diemžēl A. Sprūdža dzeja vēl arī šodien ir palikusi tikai periodikā. Savas daiļrades tālākajās gaitās viņš pievērsās epikai, kur ir devis virkni stāstu krājumu.

ALBERTS SPRŪDŽS  
(1908—1944)

A. Sprūdžs literatūrā iegājis galvenokārt kā izcils stāstnieks. Bet daiļrades sākumā (kopš 1927. gada) tāpat kā J. Klīdzējs publicējis turpat pussimtu dzejoļu.

A. Sprūdžs dzimis 1908. gada 29. decembrī Varakļānu pagasta Dekšārēs kalēja ģimenē. Pēc vietējās pamatskolas un Varakļānu

---

<sup>37</sup> Apels M. Jaunokō latgališu rakstnīceiba//Latgolas Škola. — 1934. — Nr. 3

ģimnāzijas beigšanas apmeklējis skolotāju kursus Daugavpilī. 1928. gadā stājies skolotāja darbā, bet ar 1932. gadu ir ierēdnis Hipotēku bankā Rīgā. Ar 1938. gadu nodevies galvenokārt literāram darbam.

Periodikā publicējis ne tikai dzeju un prozu, bet arī recenzijas un literatūrkritiskus apcerējumus — arī plašo apceri par jaunāko posmu latgaliešu literatūrā — L. Bērziņa rediģētās «Latviešu literatūras vēstures» pēdējā sējumā.

Romāni atsevišķus izdevumus nav piedzīvojuši. Stāsti iznākuši šādās grāmatās: «Bailēs un spaidos» (1933), «Asaru liekņa» (1935), «Daugavas vēji» (1937), «Zelta lietus» (1937), «Cilpas» (1938), «Labā sirds» (1944).

Bez tam A. Sprūdžs sastādījis latgaliešu dzejas un prozas antoloģijas: «Latgales dziesminieki» (1936) un «Latgale stāsta» (1940).

Pirmo atzinīgo vērtējumu par savu dzeju A. Sprūdžs iegūst žurnāla «Zīdūnis» rīkotajā jauno rakstnieku konkursā 1928. gadā, kad viņam tiek piešķirta pirmā godalga par ciklu «Klusos sātos», kas, starp citu, ir ticis gatavots arī izdošanai, bet tas nav noticis. Dzeja pieejama tikai periodikā un atsevišķi dzejoļi — antoloģijās.

A. Sprūdža «dzejoļu tematika tīri laucenieciska. Viņš apdzied lauku dzīvi, dabu un darbu», tā raksta K. Kārklīšs apcerē par A. Sprūdžu 1937. gadā.<sup>39</sup> Ar gleznu virknējumu un raksturojumu K. Kārklīšs sniedz labu priekšstatu par dzejnieka mākslas pasauli. Tā ir gaiša, ticības pilna dzīves jauncelsmei.

Izcils sasniegums tā laika latgaliešu lirikas versifikācijā ir A. Sprūdža veidotais sonetu vainags «Sonetas», kas publicēts žurnālā «Straume» 1933.g. 7. numurā. Tas ir pirmais latgaliešu lirikas vēsturē. (Pēc tam tie ir A. Lobreiteņam un Madsolas Jōņam.)

Pats dzejnieks par saviem labākajiem dzejoļiem atzinis tos, kurus ievietojis savā sastādītajā dzejas antoloģijā «Latgales dziesminieki» (1936). Tā kā viņš kā recenzents bija atzīts par prasmīgu dzejas vērtētāju, tad šo atlasī uzlūkosim kā galveno viņa dzejas pārstāvētāju (jo nav krājuma). Te atrodam tādus sešus dzejoļus kā

<sup>39</sup> Latviešu literatūras vēsture. 6. sēj. — Rīga, 1937. — 501. lpp.

«Rīts», «Klusas sētas», «Skatīt laukus nāk kad saimnieks», «Maija vakarā», «Laiks gadu straumēm plūst», «Rudenī», «Atpūšat vēji» (dzejoji sniegti kopnacionālā valodā, lai gan A. Sprūdžs sākumā raksta latgaliski). Gaišās gleznās ietvertā jūsma par dabu pauž apņemšanos būt līdzdalīgam dabas un cilvēku gaitās:

Saule pie loga piesita rociņu,  
Saukdama: mostaties ceļaties!

(«Rīts»)

Viens no izteiksmes līdzekļiem, tāpat kā šeit, ir personificējumi («Nosarka mežmalas klusās, kas sajuta vasaras skūpstu .. », «.. miers tad staigā klusās lauku sētās .. »). Vispār A. Sprūdžs viens no pirmajiem apzinīgi pievēršas izteiksmes izkopšanai, ne tikai leksikas un sintakses, tropu un figūru jomā, bet arī versifikācijā. Viņa ritmi izlīdzsvaroti, lietotas klasiskās strofas.

Pēc 1934. gada pārvērtībām valsts dzīvē A. Sprūdžs neatlaidīgi akcentē nācijai vienotības domu. Kara gados strādā kā redaktors laikrakstā «Rēzeknes Ziņas». Padomju aviācijas uzlidojuma laikā 1944. gada 7. aprīlī iet bojā. Apglabāts Rēzeknē.

Lit. Kārklīšs K. *Alberts Sprūdžs//Latviešu literatūras vēsture*. — 6. sēj. — Rīga, 1937. — 498.—503. lpp.; Klīdzējs J. *Brīvības paaudzes rakstnieks Alberts Sprūdžs//Sprūdžs A. Daugavas vēji*. — Čikāga, 1955; Vējāns A. *Asaru liekņas neizraudātās asaras. Alberta Sprūdža dzīves un daiļrades ceļš*.//Vējāns A. *Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 216.—259. lpp.

ALEKSANDRS ADAMĀNS

(1908—1936)

Dzīves laikā savas dzejas krājuma nav pieredzējis arī otrs godalgas ieguvējs — A. Adamāns, kurš nākošajā, 1931. gada konkursā tāpat ieguva pirmo godalgu par konkursam iesniegto krājuma manuskriptu «Sapņu dōrzā». A. Adamāna dzeja krājumā iznāca, tikai sagaidot viņa 80 gadu jubileju, 1987. gadā. Krājuma

nosaukumam izmantots dzejoļa nosaukums «Sapņi un zemes balss».

Dzejnieka mūžs aptver tikai 28 gadus. Tuberkulozes pieveikts, agri no dzīves aizgāja spilgts talants, kas nepaspēja sevi izkopt.

A. Adamāns dzimis 1908. gada 24. augustā Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Blontos zemnieka ģimenē. Mācījies Pildas pamatskolā. 1929. gadā beidzis Ludzas ģimnāziju un iestājies Latvijas Universitātē, kur studējis tautsaimniecību, vienlaikus strādājis Latvijas dzelzceļa virsvaldē.

Pēc pirmā dzejoļa «Prieka ziedi» publicēšanas 1926. gadā, autoram vēl sēžot ģimnāzijas solā, viņa īsto iziešanu dzejas pasaulē iezīmē divas uzvaras konkursos, ko rīkoja žurnāls «Zidūnis» 1928. un 1931. gadā.

Studējot un strādājot Rīgā un dzīvojot trūcīgos apstākļos, Adamāns saslimst ar plaušu tuberkulozi. Slimība strauji progresē. Pēdējos mūža gadus dzejnieks pavada neizbēgamās nāves nojautās, kas manāms arī šo gadu dzejoļos.

A. Adamāna dzejai raksturīga Latgales jauneklā sapņu pasaule, kurai pretī nostājas reālā dzīve ar visu savu skarbumu.

Konfrontācija starp sapņiem un zemes balsi, piemēram, ietveras arī šādā pantā:

Sapni, kur jyus mani nasat?  
Dzeive prosa sovu tīsu.  
Zemes bolss maņ mīra nadūd:  
«Tev byus borōt sovu mīsu!»

Dzīvei kā priekam, kā pavasara gavilēm atvērto sirdi grūt-sirdīgu dara apziņa, ka visam jāsabruk nežēlīgu apstākļu priekšā. Tā ir dzejnieka negarā mūža traģēdija — apzināties un pārdzīvot visu to, kas liedz cilvēkam tiesības dzīvot. Slimība, kas tajā laikā bija neārstējama, un pusbads nežēlīgi samīda jauneklīgos sapņus un aprauj dzīvi mūža sākumā.

Jau minēto konfrontāciju starp vēlmēm un esamību, gleznaini izteiktu, atrodam arī dzejolī «Es jyusmōdams gōju caur dzeivi »:

Es jjusmodams gōju caur dzeivi.

---

Bet ikdīnas palākōs ryupes  
Nu mugoras zogōs maņ klōt:  
Tōs gribēja osoru ryugtu  
Man soldonā kausā ībyrdynōt.

Kontrastos veidoti dzejoļi vēl ir arī «Palāko dīna un sapņōtōjs», «Patiseibas maklātōjs», «Saruna rudinī» u.c.

Zīmīgi, ka dzejnieks gan noliedz tukšu sapņošanu un aicina pievērsties reālajai dzīvei, tomēr simpatizē sapņu kā ideālu pasaulei, no zemes, no cilvēku attiecībām un centieniem izaugušajai skaistuma pasaulei un pretī ikdienas pelēcībai kā vērtību izvirza trauksmes, nemiera apgarotu dzīvi. Spilgti tas izpaužas dzejoļī «Muna dzeja»:

Tīm es rokstu savu dzeju,  
Kas uz zvaigzņem ilgas raida  
Bōlā mēnesneicas naktī  
Pōri ikdīneības mirklīm.  
Nepateik maņ zemes stypri,  
Kas zam kōjom pļovā samyn  
Pučes, kas kai meitineites meilas  
Sapnus čukst tev ausīs maigi.

Kā redzams, te ievijas arī sociāls motīvs par «zemes stiprajiem», kuri neļauj realizēties sapņiem. Nepatika pret «stiprajiem» izteikta ne tikai šajā dzejoļī. Dzejnieks poetizē garīgumu un to konfrontē ar trulu, visu skaisto samīt gatavu rupjā spēka un mantas varu.

Lai gan šodien vienai A. Adamāna dzejas daļai piemīt galvenokārt tikai kultūrvēsturiska nozīme, tomēr ir daļa dzejoļu, kuros dzejnieks, paceļoties pāri panaivajām jauneklīga sentimenta atklāsmēm, ir ietvēris pa interesantai atziņai, pa intonācijai, kas spēj dzīvi ieskanēties arī mūsdienu lasītājā. Sastopam arī veiksmīgus folkloras stilizējumus, kuros noteicošais ir tautisks, no pašas dzīves smelts saturs, kas izteikts dzīvajā tautas valodā.

Te īpaši minams dzejolis «Jaunās latgalītes dzīsmē». Tas pieder pie tām no tautas noskaņu, izjūtu dziļumiem izsmeltajām pērlēm, kas stādāmas blakus izcilākajiem šāda veida darbiem ne tikai latviešu lirikā vien. Šīs tautasdziesmām raksturīgās gleznās un ritmos sacerētais dzejolis ir trūcīga zemnieka ģimenē izaugušas meitenes-velētājas žēlabu dziesma, kurā izskan apzināšanās, ka pienācis laiks šķirties no saviem tuviniekiem, jo visi uz šaurās zemītes un šaurajā būdā vairs nevar palikt, viņai un diviem brāļiem jādo-  
das pasaulē. Šī aizlauptā intonācijā izteiktā šķiršanās noskaņa, ko it kā raudot izdzied meitene, juzdama līdzī brāļiem, tēvam, mātei, kuri palīdzējuši izaukt, lai — zaudētu, palaistu svešumā, skan kā sava veida rekviēms jaunībai:

Baļsteņ, munu daiļumeņu,  
Kō tai žāli nūtreisēji?  
Acteņ, munu spūdrumeņu,  
Kam osoras byrdynōji?

Žāļ māmeņas, žāļ tieteņa,  
Žāļ orōja bōleleņa.  
Tāvs, māmeņa audzynōja,  
Orōjeņš apsūleja.

Dzejoļa kompozīcija veidota tā, ka sākumā autors vēstījoši iepazīstina ar lirisko stāstītāju — meiteni, kas, zaļa kalna pakājē ģimenes veļu velēdama, «Dzīd azara maleņā». Tālāko stāstījumu autors nodod pašai velētājai, no kuras dziedošā vēstījuma uzzi-  
nām, ka balti izvelētie krekli tēvu zemes ezerā atkal drīz tiks melni «svešu kungu teirumā». Pirms poētiskā vispārinājuma beigu daļā vēl viens it kā cerību stars pavīd domā par arājiņu, bet tam seko sociālajā dzīvē sakņots atzinums, ka šāda laime nav iespējama.

Orōjeņš sūlejōs  
Mani jimt leigaveņu. —  
«Picu gryudu siejiejēš,  
Kur tu mani izturiesi?»

Un tad beigās vispārinošais pēdējais pants ar īsti folkloristisko sauli pār pasauli kā mūžīgo dzīves dienu un nedīenu vērotāju un visu pretrunu sapratēju, un šķietamu izlīdzinātāju, žēlotāju:

Dzīd meitine, raud meitine,  
Gryuši vōli cylōdama.  
Saule tak sovu ceļu,  
Meili vysus glōsteidama.

Rainis savā dienasgrāmatā rakstīja, ka «dzejniekam valoda ir dvēsele» (1907.1.11.). Šajā dzejolī dzejnieka valodā ir ne tikai viņa paša, bet reizē arī tautas dvēsele. Gleznas kā poētiski pašas dzīves un dabas radīti priekšstati, novada dabas un sadzīves kolorīts (ezeri, kalni, zemes un istabu šaurība un tāpēc jo ciešāka cilvēku tuvība), paralēles, pretstati («Boltus kraklus izvelēju/..Malni tiks strōdōjūt..»), hiperboliski tautas valodā izslīpējušies teicieni «Pīcu gryudu siejjejeņš,/Kur tu mani izturiesi?» — tas šo dzejoli ļauj uzskatīt par visai meistarisku.

Kā pretstats šim elēģiskās tonalitātes dzejolim izskan dzejolis «Zvejņika meitine», kuru tā formālais veidojums nostāda blakus nule analizētajai «Jaunōs latgalītes dzīsmei». Te tāpat ir gan jaunas meitenes tēls stāstītājas lomā, gan monologa un dialoga maiņa. Kā atšķirīga iezīme «Zvejņika meitinē» ievijas refrēns, ko citos dzejoļos Adamāns tikpat kā nelieto. Šeit tas vairo dzejoļa muzikalitāti un akcentē autora emocionālo, rotaļīgo attieksmi:

Ak, tā mozō meitineite!  
Tei maņ sirdi nūzoga.

Pie dzejoļiem, kas spēj skanēt arī cauri laikmetiem, varētu minēt galvenokārt tos, kuros izteiktas ne tikai savas paša izjūtas, bet arī citu cilvēku pārdzīvojumi kā cilvēcisko attiecību skaistuma, cildenuma apliecinājums. Simpātiska dzejnieka talanta īpašība ir rūpes par citu cilvēku raizēm, līdzcietība pret tiem.

Uz jaunas sievietes iekšējās pasaules izpratnes pamata radies dzejolis «Gaidōs» — par meiteni, kas sakārto istabu un pati greznojas, gaidot savu iemīļoto, kad —

Sirds kryptīs kai vasareits daudzōs.

---

Auss mozōkū trūksneiti klausōs.

Taču izrādās, ka visa satrauktā gaidīšana ir veltīga:

Ap lūgim un durovam staigoj

Tik rudiņa nūpyutu vaidi.

Dzejolim intimitāti piešķir sarunas formā sniegtais teksts, kas, starp citu, tā laika dzejā, īpaši Latgales dzejā, maz sastopams, Šeit ienāk arī meitenes iekšējais monologs, iekšējo procesu tiešs atbalsojums leksikā, sintaksē (piemēram, dzejoļa vidū — «Priks! Un reizē likās i bailes..»).

Tā tas ir ne tikai šajā dzejolī vien. Šī teksta risinājuma īpatnība bija viens no A. Adamāna dzejas dzīvīguma nodrošinātajiem faktoriem iepretī citu novada dzejnieku tradicionālajiem «skaistvēstījumiem» par to, ko redz un dzird, lai tad to papildinātu ar savu izjūtu klaju nosaukšanu, lietojot trafaretus poētismus. Adamānam samērā maz tādu valodas štampu, jo viņš spēj ieiet izjūtu vienreizībā, spēj brīvi izteikt patiesas jūtas, iztiekot bez metaforizētas samākslotības. (Tiesa, jāatzīst, ka dažviet tomēr teksts ieslīd prozismos un izteksmes neveiklībās.)

A. Adamāna daiļradei raksturīgas alkas pēc plašuma. To varbūt noteikusi dzejnieka dzimtā novada īpatnība — saspīestība, šaurība gan fiziskā, gan garīgā ziņā («Šaura maņ dzimtines dryva..» dzejolī «Kod svešumā gōju»). Ilgas pēc plašuma un romantiski brīvas stihijas izskan dzejolī «Sapnis par Indiju». Dzejnieks, Daugavas krastā vērojot viļņus un kuģus, pārdzīvo dzīves enerģijas un atbrīvotības uzbangojumu, ir gatavs doties briesmās, it kā tieši tajās varētu rast atrisinājumu dzīves smagmei.

A. Adamāna dzejai piemīt vēl viena raksturīga īpatnība, ko nosaka dzejnieka jūtu stihija, emocionālais strāvojums un ko par būtisku kritiķi atzīmējuši jau 30. gados. Tā ir liriska pārdoma un atcere, un bieži nožēla par bijušo, neatgriežamo, ko nosaka nenovēršamais laika plūdums. Noskaņa, ko sauc par resignāciju. Spilgti tā atklājas liriskajā, idilliskajā dabas dzejolī «Senejōs dīnōs»:

Es maigā jūnija reitā  
Pa dzimtaines teirumim gōju.  
Vēl pīguļā zvaigōja zyrgi.  
Es namonūt apsastōju.

Un ilgi es stōvieju, ilgi  
Un nazynu, kōpiec un kai,  
Maņ kliva bezgola, bezgola žāl  
Tō laika... jau pavadeitō...

Reāliju svaigums, konkrētība — maigs jūnija rīts, dzimtaines tīrums, pieguļa un zirgu zvaigāšana — uzbur iespaidīgu poētisku redzējumu un izjūtas. Tas viss turklāt pakārtots virsuzdevumam — vispārinošam atzinumam par laiku un dzīvi, kas aizplūst uz neatgriešanos.

Arī dzejolī «Kad svešumā gōju» valda līdzīga elēģiski rezignējoša noskaņa par dzimtaines siliem, no kuriem jāatvadās. Uzrunā siliem, kas drūmi šalc atvadu dziesmu, ieskan nesamierināšanās ar nepieciešamību šķirties, lai ietu svešumā. Šķiršanās svešumā aizejošajam sirdī «sāp dzili, dzili», jo sili ir neaizmirstami kā pati bērība un jaunība. Te varētu rasties nesapratne par to, ka dzejnieks, tiecoties pēc plašuma, dodas gan svešumā, bet tomēr alkst pēc dzimtaines. Dzīves pretruna, kas noteic šos pārdzīvojumus dzejā, rodas no tā, ka nepieciešamībai, ko atzīst prāts, pretī saceļas sirds, kas satraucas par dzīves organiskās augsmes sagrāvumu, par ierasto, cilvēkam mīlo, tuvo attiecību sarāvumu, par notiekošo varmācību pret cilvēku un viņa sakņojumu ģimenē, dzimtainē, dabā. Ilgas pēc dzimtaines vistiešāk izteiktas dzejolī «Naktī»:

Naktī caur atvārtu lūgu  
Muzyka ustobā plyust.  
Sirds ilgojās dzimtaines mežu,  
Sōpeigi žņaudzās un lyust.

Zeidā un samtā pa parku  
Piļsūņi plōpoj un smeļ, —  
Dzimtainē mōte par dālu  
Ryugtas osoras lej.

A. Adamāna dzejā ir arī tālaika latgaliešu dzejai raksturīgie tautisku uzmudinājumu motīvi («Arat dziļi», «Munai tautai» u.c.). Salīdzinājumā ar citiem tā laika latgaliešu dzejniekiem to nav daudz. Un ne jau te meklējama A. Adamāna dzejas galvenā pievilcība, lai gan jāteic, ka arī šie dzejoļi daudz brīvāki no frāžainības nekā citu tā laika dzejnieku tautiskie uzmudinājumi. Tā, piemēram, dzejoļi «Munai tautai» tauta personificēta kā meitene, kas mostas no miega. Šāds tēlojums, lai arī nepaceļas lielos mākslas augstumos, tomēr iegūst iztēles vienreizību.

Samērā plašu vietu toties ieņem intīmie motīvi. Tiem ir dažāda tematiski intonatīva ievirze. Te ir gan elēģiski dzejoļi («Sorma rudinī»), gan idilliski («Sapņu dōrzā»), gan ar hedonisku ievirzi («Vokora romantika», «Apynkums un priks»), ir arī sadzīviski kolorējumi («Rudiņš»). Vispār jāatzīst, ka A. Adamāna dzejā samērā liela tematikas un poētikas daudzveidība.

Īpašā grupā ietilpst dzejoļi, kas rakstīti jau ar skaidri izteiktu likteņa nolemtības apziņu. Tie tapuši pēdējos divos trijos mūža gados. Raksturīgākais no šiem dzejoļiem ir «Naticīgō Toma dzīsmē», kur groteskā nāves deļā izteikta ironija par dzīvi, kas nenovēršami un nežēlīgi kā smilts, kā ūdens nav saturama plaukstā.

Raiņa dzejoļu ietekme it kā jūtama dzejoļi «Kalnā kāpējs». Beigās izskan Raiņa dzejā pazīstamais «tomēr»:

Mūdrais gors vēļ kryutis  
Ceiņa nanūklus.

-----  
Vēļ pēc plašos tōles  
Bōlōs lyupas sauc.

Šajā dzejoļi izteikts paša autora liktenis un pārdzīvojumi (pēdējais pants: «Grūtā nāves elpa/Jaunās krūtīs žņaudz...»).

Prozā A. Adamāns atstājis četrus darbus: vēstuli «Munam draugam», tēlojumu-pasaku «Rosas pilīni», pastāstu «Maņka» («Latgālies stōsts») un tēlojumu «Burlakūs».

A. Adamāna dzeja (un arī proza) ir pārdomāta un vienmēr īstu jūtu izauklēta. Viņa talants bija tīrradnis — vēl neizkopts, taču cieši

sakņots dzīvē. Ar savu cildenumu, estētisko pievilcību, sociālo jautājumu risinājumu. A. Adamāns ir devis savu ieguldījumu novada lirikas attīstībā.

A. Adamāna dzeja nostājas it kā uz robežas starp sociālās tradicionālības un individuālo meklējumu dzeju, ar pārsvaru uz pēdējo.

*Lit. Seiļš S. Viņš bija labi sācis dzejas ceļu//Karogs. — 1971. — Nr. 6. — 120.—124. lpp.; Valeinis V. Spilgts, agri no dzīves aizgājis talants//Aleksandrs Adamāns. Sapņi un zemes bolss. — Rīga, 1987. — 61.—75. lpp.*

DANIELS GREČS

(1902—1986)

D. Grečs pieder pie tiem latgaliešu dzejniekiem, kas 30. gados pārstāv impresionistiska stila meditācijas.

Dzimis 1902. gada 18. martā Ludzas apriņķa Zvirgzdenes pagasta Plaužu ciemā zemnieka ģimenē, kurā ir seši bērni.

Tēvs no 1910. gada strādā Pēterburgā par vecāko sētnieku. Daniels 1914. gadā aizbrauc pie tēva un kara gadus pavada Pēterburgā, kur arī iegūst pirmo izglītību. Pēc 1917. gada revolūcijas tēvs atbrauc uz dzimtajām mājām, kuras ir izrentētas kaimiņam, tāpēc jāmeklē algots darbs. Viņš sāk strādāt par mežsargu.

Daniels, 20. gadu sākumā beidzis Ludzas pilsētas skolu, strādā par skolotāju Blontos, Zvirgzdenē, Rundēnos, Raipolē, Lūrupos, Nirzā.

Skolas darbu viņš vienoja ar gleznošanu un dzejradi. Pirmās dzejas publikācijas parādās 1930. gadā. 1931. gadā iznāk krājums «Nimfa», kurā ietverti impulsīvi noskaņu dzejoļi. Pēc dažiem gadiem un pēc pabargas kritikas parādījās otrs dzejoļu krājums «Pi sōrta» (1934). Kāpēc tieši tāds nosaukums, to autors savās piezīmēs, kas ar roku rakstītas mūža beigās uz otrā krājuma titullapas, paskaidro tā: ««Pi sōrta», kurā sadaga dzeju krōjumeņš «Nimfa». Veļteits «Nimfas» kritikim: A. Sprūdžam, M. Apejam un Plenci-

nikam.» Salīdzinot ar pirmo krājumu, otrajā pastiprinās grūtsirdīgas noskaņas, ienāk arī zināma zūdišanās («Lāni», «Pi gunkura» u.c.). Pastiprinās arī dzīves objektīvo ainu klātbūtne («Lubāna plašumā», «Zemes dāls un es»), taču arī te pārsvarā subjektīvais redzējums un iztēle.

Pēc otrā krājuma iznākšanas sacerēto dzejoļu publikācijas palikušas tikai periodikā, pēdējās no tām — rakstu krājumos «Olūts» (1943, 1944).

Pēc Otrā pasaules kara atsācis skolotāja gaitas, vispirms Līdumnieku, tad Pokuminas skolā, no kurienes viņš bija spiests aiziet. Iegansts atlaišanai no darba bija neapdomīgs izteiciens inspekcijas reizē skolā (par kristietības un komunistiskās misijas vienādošanu). Taču tas bija vairāk iegansts, jo cēloņi bija pagātnē — dzejnieka noraidošā nostāja pret padomju varas darbiem.

Atlaists no darba, viņš kādu laiku strādā kūdras purvā. No 1951. gada D. Grečs pārceļas uz Rīgu un strādā Mangaļu dzelzceļa stacijā, vispirms par pārmijnieku, tad par svērāju.

Rokrakstos palikuši daudzi dzejoļi, kas nav publicēti «biogrāfijas dēļ».

Mūža beigās sacerējis arī liroepiku, neatstājot arī visu mūžu iemīļoto gleznošanu.

Miris 1986. gada 7. februārī. Apglabāts Jaunciema kapos.

Pie raksturīgākām stila iezīmēm minama vienā daļā dzejoļu parasti uz dabas ainu fona ieskicētā kāda dvēseles kustība, piemēram, dzejoļi «Rudiņš»:

Skot, jau bārzim lopus dzeļtej.  
Jyuteleigō apse, kūši sōrta, dreb.  
Lyuk, rumbom sagrīzts plotais ceļš.  
Cik baigi mōkūņš šņōc un eļš.

Sirdi apjem sāru saga,  
Myglā zust ar' cereibas.  
Klau, cik skumi gaisā dzērves klaigoj:  
Arllgli...! Tōli sveši dīnvidi.

(Krāj. «Nimfa»)

Otras dzejoļu daļas stilam raksturīga emocionālās domas tiešā ekspresija. Šie dzejoļi sava abstraktuma dēļ mazāk iespaidīgi, piemēram:

Vyss ir miris... Vyss ir zudis.  
Tikai slyma sirds maņ palykuse.  
Slyma sirds nu tu.  
Bet tu?... Tu jau arī esi pazuduse.  
Ak, klusi sirds!  
Un mōcīs klusēt tu,  
Īsim obi dusēt nu.

(*Krāj. «Nimfa»*)

Lirisko impulsu, lirisko situāciju stihiskā plūsme nosaka gan dzejas suģestivitātes iespējas, gan arī zināmu kompozicionālo neizkārtotību un valodas kā emocionālas domas izpausmes trūkumus. Kā atzīmē N. Trepša, D. Greča dzejā vietumis sastopamies ar «dūmu lūcējumim, kam dažreiz gryuti izsekōt aiz na vysod piteikūšas autora spējas savaļdeit brōzūšūs vōrdus.»<sup>40</sup> Bet visumā, pēc viņa domām, D. Greča dzeja «īryndōjama latgaļu lirikas lobōkajūs sašnāgumūs.»<sup>41</sup>

Tātad, D. Greča dzejas vērtība ir tās liriskajā impulsivitātē un tās stihijā, ko nosaka dzejnieka talanta oriģinalitāte.

*Lit. Sprūdžs A. Pi sōrta. D. Grečs//Latgolas Škola, 1934. — Nr. 5.; Trepša N. Divdesmit pīci godi. Daniels Grečs//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils, 1944. — 439. lpp.*

<sup>40</sup> Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils, 1944. — 439. lpp.

<sup>41</sup> Turpat.

Izcilais stāstnieks un romānists 30. gados literatūrā ienāca kā dzejnieks. Periodikā viņš publicējis ap pussimtu dzejoļu, kas rakstīti gan latgaliešu, gan koplavviskā valodā.

J. Klīdzējs dzimis 1914. gada 6. maijā Sakstagala Livzās. Beidzis Rēzeknes komercskolu, mācījies LU Lauksaimniecības fakultātē. Agri sācis literāro darbību. Sākot ar 1931. gadu, periodikā parādās viņa dzejoļi, tiem seko tēlojumi un stāsti, bet gadu desmita beigās — arī romāns (periodikā kā «Jaunības zeme», 1939; atsev. izd. kā «Jaunieši», 1942).

Sākumposma stāsti sakopoti krājumā «Gājputnu dzīsmē» (1944). Stāstu centrā bieži ir jauns cilvēks, kas ar savu uzņēmību pats veido savu dzīvi. Tas ir līdzīgs romānā «Jaunieši» tēlotajam Andrim Rugājam. Kā sava veida liriskais varonis tas savu enerģiju izstaro dzejā, par ko N. Trepša 1944. gadā raksta: «Īsōkdams ar liriku, Jōns Klīdzējs īprīcynōja ar svaigu pyrmōtneju tematiku, īpatneju dzejas stilu ...»<sup>42</sup>

1944. gada vasarā, tuvojoties padomju armijai, J. Klīdzējs dodas emigrācijā, vispirms uz Vāciju, tad uz Ameriku (1950), kur 1957. gadā iegūst maģistra grādu socioloģijā. Strādājis psihiatriskajā slimnīcā. Sarakstījis vairāk nekā 20 romānu, stāstu un eseju grāmatas. Izcilākais no romāniem — «Cilvēka bērns» ir ekranizēts un guvis lielu atsaucību sabiedrībā.

Dzejā sastopamies ar tēliem un noskaņām, kas savā veidā kā atspulgi un atbalsis ieiet daudzos prozas darbos — gan «Jauniešos», gan «Cilvēka bērņā» un «Dāvātajās dvēselēs» un citos, jo Klīdzējs arī prozā lielā mērā ir lirīķis; varētu teikt, ka viņš poētiski noskaņots prozists. Vai tas būtu dzimtenes un jaunības trauksmes un nemiera motīvs, šķiršanās skumju un tikšanās gaviļainie motīvi — visi tie raduši savu izpausmi attiecīgā klīdzējiskā stilā un piesātinājuši visu daiļradi.

<sup>42</sup> Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils, 1944. — 440. lpp.

Vispār galvenie motīvi dzejā ir šādi. Pirmkārt, dzimtās zemes motīvs, ko aizsāk jau pats pirmais, 17 gadu vecumā publicētais dzejolis «Vēsture» un turpina tādi dzejoļi kā «Tāvu zeme», «Manai Latgalei», «Sādžas aiziešana», «Rudiņš dzimtinē» u.c.

Kā otru raksturīgāko motīvu, tāpat jau sākot no 1931. gada, varētu minēt nemiera ceļu, censonības un jauneklīgas apņēmības, kalnā kāpēja motīvu. 1931. gadā tas savā veidā aizsāks dzejoļi «Meklej sevi!» un turpinās tādos kā «Namīra dūmas» u.c. Ja pirmajos šāda satura dzejoļos izmanāms vēl zināms deklarativisms, tad turpmākajā daiļrades gaitā pamācīgā toņa vietā pastiprinās romantisku ilgu kā dzīves skaistuma apliecinājums. Tā, piemēram, dzejoļi «Ej» nemiers jau vairāk izskan kā garīgi radošs nemiers. Tas skan tā:

Ej reiz ar visim tur — tu kūpā  
Izcīst dailes smogu sōpu mūkas...

Tas atgādina vēlāk Madsolas Jōņa dzejoļi «Zvaigzne» teiktos vārdus:

Tu sovai zvaigznei naļauņ nūrītēt,  
Lai tev tei speid pōr gryutu ceinū lauku.

30. gadu otrajā pusē pastiprinās intīmo motīvu klātbūtne. Pat jau tieši ar 1935. gadu mainās arī dzejoļu nosaukumi, piemēram, «Dziesma par armoniku un meiteni», kur lasām šādas rotaļstila rindas:

Mazā, mazā, kas tev tika,  
As'ras pamirdza caur dziesmām...

Dzisis zvaigznes, izžūs rasa,  
Apņems viļņains rīta vēsums,  
Sen jau tā — nu kāpēc prasu?  
Sen jau pusnakts lūdzošs klusums.

Intīmu jūtu motīvus caurauž liriska sirsnība, dažkārt panaiva, bet ar lielu psiholoģisku strāvojumu, kā, piemēram, dzejoļi «Dzīpari pirkstos». Te pulsē pārdzīvotas runas intonācijas un veidojas atbilstoša sintakse ar izsaucienu, atkārtojumu, noklusējumu lietojumu.

30. gadu otrajā pusē rodas vesela virkne romančtipa dzejoļu («Jurgines», «Paskumja romance» u.c.). Šāda tipa dzejoļos kā raksturīgs tēls figurē mazā meitenīte ar brūnām acīm. Viņu pavada viegli sērīga melodija. Piemēram, dzejolī «Naatgrīžamam skaistumam». Te ir rindas, kas iezīmē ceļu uz populāro romanci «Brūnacīte»:

Ceļi aizaveisīs  
Un godu tölums šķērs —  
Tik sapnu dzeipars teisīs  
Un skumju smiltis bērs.

Škanēs tai kai steigas  
Mums sirdis vokorūs, —  
Byus skumjas bezgaleigas,  
Tod pītryuks ari tūs.

Un kur dzejolī «Balts lakatiņš» parādās «Mārīte brūnā», kas «smaida un klusē», pavīd nākošais brūnacītes tēls.

Dzejoļa «Brūnacīte» lirisko tēlu piestrāvo iespaidīga melodika ar refrēnisko atkārtojumu «Ilgi mani, bryunaceite, Naredzēsi vairs...» Šī frāze uztur intonatīvo pamatskanējumu. Muzikalitāti pastiprina regulāra četrpēdu trohaja nomaiņas ar aprautu trīspēdu trohaju, kas rada īpašu raituma un rimtuma savienojumu. Tam piepalīdz arī krusteniskās atskaņas ar sevišķu uzsvērumu ik otras rindas beigu zilbē. Ievērojot teksta muzikalitāti, tas ieguvis savu ietērpumu mūzikā, tas ir komponēts un dziesma tikpat kā folklorizējusies. Pirmais un labākais šīs dziesmas izpildītājs bija Tālis Matīss.

Otrs no iespaidīgākajiem J. Klīdzēja dzejoļiem ir kara gados publicētais «Rugainē, kod raudōju es mozs». Ar rugaines un mātes tēliem te pieteic sevi jau minētais dzimtās zemes un dzimtās sētas motīvs. Raksturīga arī spilgta sadzīviski priekšmetiskā tēlainība, kaut vai jau pirmajā vārdā — rugainē. Bez tās dzejolis zaudētu to vienreizības iespaidu un asociācijas izraisōšu īsto priekšstatu — par pagājušām dienām mātes gādībā ar to pretstatījumu tiem tālumiem un tiem «skrējušim godim», kas šķīruši dēlu un māti. Šis pretstatījums likts dzejoļa struktūras pamatā.

Katrā no trim četrindēm šis pretstats izteikts ar savu kopainu, pirmajā — starp aso rugaini un sargātāju māti, otrajā — starp pasauli ar ceļu vējiem un bērības atmiņām, trešajā — vispārinoši — starp dzīves asumiem un tālumiem un vēlēšanos paturēt senos dārgumus.

Gredzena kompozīcijā dzejolis kā sācies, tā arī beidzas ar skumīgo pārdomu, ar elēģisku refleksiju: «Daudz godus atpakaļ maņ gribis aizdūmēt, Reiz rugainē, kod raudōju es mozs.» Te šī kompozīcija kalpo nostalgiskas pārdomas akcentācijai par nenovēršamo.

Dzejoli suģestīvu dara ne tikai tēlainība, bet arī dzīvas, pārdzīvotās runas klātesamība, tās ietvērums teksta atbilstošā intonatīvi ritmiskā izveidē.

Ielūkojāmieš tikai divos populārākajos J. Klīdzēja dzejoļos.

N. Trepša, izsakot nožēlu par dzejas gaitu izbeigšanos J. Klīdzēja daiļradē, rakstīja: «Sovā eistajā eseībā Jōņs Klīdzējs ir liriks un jo byutu paticējis sev kai dzejņikam un veļtejis dorbu un gribas spēku taišni lirikā, maņ rōdīs, jys byutu devis piļņeigi vīnreizejus, perfektus snāgumus.»<sup>43</sup> Grūti pateikt, kāds būtu J. Klīdzēja kā dzejnieka mūžs un sniegums dzejā. Bet kā prozists viņš ir varens visā savā klīdzejiskā vienreizībā.

*Lit. Klīdzējs. [Atmiņas]//Trimdas rakstnieki. — Kempenē, 1947. — 1. sēj.; Salceviča I. Latgales dvēseles tēlotājs//Klīdzējs J. Seši kalni. — Rēzekne, 1991. — 105.—114. lpp.; Vējāns A. Griezes kļiedziens līdz debesīm//Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 260.—330. lpp.*

KONSTANTINS STRODS-PLENCINĪKS

(1908)

Meditatīvās, tīri liriskās dzejas laukā viņš ienāca ar diviem jau pašos nosaukumos zīmīgiem krājumiem — «Sevī» un «Sirds».

Dzimis 1908. gada 9. martā Varakļānu pagasta Kokaros zem-

---

<sup>43</sup> Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. — D-pils, 1944. — 441. lpp.

nieka ģimenē. 1928. gadā beidzis Varakļānu ģimnāziju, viņš strādā par ierēdni Rīgā un Rēzeknē. 1932./33. gadā strādājis žurnālā «Sauleite», bet 1934. gadā bijis laikraksta «Zemes Bolss» redaktors.

Pirmā publikācija 20. gadu sākumā bija dzejolis, taču līdz 30. gadiem rakstījis arī stāstus un tēlojumus, bet 30. gadu vidū, pēc abu dzejas krājumu izdošanas (1931. un 1934. gadā), pievērsies arī prozai un laidis klajā stāstu krājumus «Sādžu ļaudis» (1936) un «Atmūda» (1943).

1944. gadā kopā ar dzīvesbiedri dzejnieci Mariju Andžāni devies emigrācijā uz Vāciju, vēlāk (1950.g.) pārcēlies uz ASV. Trimdā izdotas atmiņu grāmatas «Es, mazais cilvēks» (1958), «Nedrīkstu raudāt, nevaru smiet» (1976), «Kungs» (1974), «Viss sākas Varakļānos» (1988).

Dzejas krājumos «Sevī» un «Sirds» valda, M. Apeļa vārdiem runājot, «intīma, klusa un pīviļceīga ikšējūs pōrdzeivōjumu un jyutu lirika».<sup>44</sup>

K. Plencinīka dzejoļiem piemīt melodiskums, kas rosinājis tos komponēt. Piemēram, J. Norviļa komponētais teksts «Dzīsmu kolnā», kas skanēja Latgales dziesmu svētkos 1940. gadā:

Nūtrīc kolni, meži,  
Azars klausōs rōms.  
Kas te kōpe kolnā,  
Kam tik varons spāks?

Te dzīd latvu brōli,  
Pīnōkums kam svāts:  
Dzīsmu kolnā vysus vīnōt,  
Mōras zemei gūdu nest!

Aizšolc kolnim pōri  
Dzīsmu skaļais bors,  
Un nu senom dīnom  
Atdzymst latvju gors.

---

<sup>44</sup> Apeļs M. Latgališu literatūras vēsture. — Rēzekne, 1935. — 84. lpp.

Tur dzīd latvu dāli  
Saulē tautu vest.  
Īt, tī dzīsmu kolnā dainōt,  
Tāvu zemei gūdu nest.

Šādu himnisku deklarāciju K. Plencinīka dzejā nav daudz. Vairumu no viņa dzejas labāk varētu izteikt šādas rindas:

Es gaideit gaideju Tevi  
Un gaideitu myužam vē].  
Tu jaunu dzeivi maņ devi,  
Kas pōri ikdīnai ceļ. —

(No cikla «Dvēseliskajam draugam», krāj. «Sirds»)

Lit. Seiļš S. Konstantins Strods (Plencinīks)//Seiļš S. Jaunī deigli, II sēj. — Rēzekne, 1938. — 113.—114. lpp.; Spōģis A. Latgolas dvēseles rūtu kalējs//Dzeive. — 1988. — Nr. 162. — 11.—12. lpp.; Broks J. Konstantins Strods//Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti. — Rīga, 1995. — 302.—303. lpp.

MARIJA ANDŽĀNE

(1909—1988)

Patiesībā otro posmu lirikā īsti iezvana Marija Andžāne ar krājumu «Reits» (1933), ar tā latgalisku lauku cilvēka sirsnību un ar jaunībai raksturīgo dzīves uztveres svaigumu, izteiktu dzidrās gleznās un jūtīgi ietonētā lokanā un vienlaikus apbrīnojami vienkāršā valodā. Tas bija jauns solis tieši liriskās dzejas attīstībā. Otru un vēl plašāku soli šai virzienā pēc pāris gadiem spēra A. Eglājs ar krājumu «Dzīsmas rudiņa saulei» (1936).

M. Andžāne dzimusi 1909. gada 8. septembrī Ludzas apriņķa Šķaunes pagasta Mačos zemnieka ģimenē. 1931. gadā beigusi Rēzeknes Valsts skolotāju institūtu. Strādājusi par skolotāju Bukmuižā, Rīgā, Varakļānos. Vienlaikus, sākot ar 1931. gadu, publicējusies periodikā — žurnālā «Zidūnis» un citur.

Par Folkloras institūtā iesūtīto materiālu vākumu viņa no institūta kā dāvanu saņēma K. Skalbes Kopotos rakstus.

1933. gadā iznākušais M. Andžānes dzejoļu krājums «Reits» guva īpašu un nedalītu atzinību kā par jauna posma aizsācēju latgaliešu lirikas attīstībā. Tā bija liriskas būtībai visvairāk atbilstošā dzeja. Tā bija meditatīvi tēlojošā dzeja.

Nepretencioza liriski filozofiska refleksija par dzīves neatgriežamo ritējumu izskan ar apliecinājumu pašai dzīvei kā priekam. Piemēram, dzejoli «Atziņa»:

Kū nōkūtnē es giušu,  
Kū jaunu tei maņ nēss?  
Ar godim vaca kliušu,  
Uz kopu ceļš dreiz vess.

Vai tōpēc lai es skumtu,  
Ka vyss, kas nōk, ir nīks?!  
Par vysu maņ ir dōrgōks  
Muns gaišais dzeives priks.

Priecīgā prāta tikums caurstrāvo ne tikai pārdomas par dzīves ritumu, bet arī dzimtās dabas tēlojumus («Mežs dzīsmi dzīd», «Sarjai», «Zīma atnōkuse» u.c.).

M. Andžānes lirika vairs negāja veco tautiski didaktisko mudinājumu gultnē, bet vairāk sniedza lirikai specifisko subjektīvā pārdzīvojuma saturu. Jaunais saturs, protams, arī bija tautisks, bet citādā izpausmē. Tā bija pašas latgaliskās dvēseles likšana «uz delnas», tā bija no tautas dzīves izjūtas, no tās dzīvesziņas izcelta un vienkāršos ikdienas vārdos ietverta sirsnības poēzija. M. Bukšs dzejnieci sauca par «vienkāršības skaistuma apdziedātāju», A. Sprūdžs viņas dzeju vienādo ar latgaliešu dzejas «rīta gaviļēm» (sakarā ar pirmā krājuma nosaukumu — «Reits», 1933.g.), A. Spōģis dzejnieci dēvē par «latgaļu dzejas lakstīgalu» un «vienkāršības un sirds dzejnieci».

Lai kaut nedaudz pamatotu minēto cildinošo epitetu atbilstību kvalitātēm, ielūkosimies šādās muzikāli un gleznieciski smalki niansētajās rindās dzejoli «Zīma atnōkuse»:

Klusi, klusi  
Zīma atnōkuse;  
Boltā snīgā zemi itynuse.  
Doba maigūs sapņūs nūgrimuse.  
Mīgā īsnauduse — klusi.

Klusi, klusi,  
Uz egļu zorim guļ snīdzenš,  
Taidis bolts un maigs,  
Kai mōtes šyupōs — kod atnōk mīdzenš —  
Dus bērneņš ligi — tam smaidūšs vaigs.

Klusi, klusi  
Rit zīmas īsōktais stōsts,  
Kai māmeņas šyupeļa daina,  
Kai mīleigs leigovas glōsts. —  
Stōstā pēc ainas rit aina...

Viņas dzejoļi bija sevišķi populāri tāpēc, ka saskanēja ar novada cilvēkiem raksturīgo dzīves uztveri un izjūtu (tāpat arī dzejoļu krājumos «Dzeiveibai», 1944; «Namīra vārtōs», 1951; «Caur dvēseles prizmu», 1977).

Konkursā, kas tika rīkots sakarā ar drukas aizlieguma atcelšanas 40 gadadienu, M. Andžāne par dzejoļu krājumu «Dzeiveibai» (manuskriptā) ieguva otro godalgu (pirmo — Madsolas Jōns — par «Lynu zīdim»).

1944. gadā dzejniece, tāpat kā vairums Latgales inteliģences, uzsāk trimdas gaitas, vispirms Vācijā, vēlāk un līdz mūža beigām — ASV.

Mirst 1988. gada 26. decembrī.

Mūža nogalē dzeja piesmagst ar rezignējošu nostalgiju. Ar aforistisku lakonismu dzejniece raksta par savu aiziešanu (dzejoļi «Aizejūt»):

Tepat viņ paliks  
Kas  
Myužā krōts.  
Kū

Šķērstā iliks —  
Byus dōvynōts.  
Viņ godu skaitlis,  
Ar augūšu nostu,  
Maņ leidza dūsīs  
Uz myužeibas krostu.

(No krāj. «Caur dvēseles prizmu»)

Marija Andžāne jau kopš 30. gadiem darbojas arī prozā. Mantojumā paliek divi stāstu krājumi — «Aiz trejdeveinim kolnim» (1982) un «Izejas punkts» (1982), kā arī trīs romāni — «Nosta», «Dzeiveibas ārterija» un «Es nabeju bolta».

Stāstus caurauž spilgts novada sadzīves kolorīts, tajos dominē gaiša izskaņa, ticība labā uzvarai. Romānos ietveras autobiogrāfisks un bagātīgs laikmetu raksturojošs materiāls.

Daudz prozas un dzejas darbu palikuši rokrakstos.

Trimdā rakstītā dzeja pauž mūža sāpi par zaudēto Latgali:

Kai svece vērs Dīvmōtes oltora,  
Tai muna dvēsele pleivoj.  
Kai lisme vērs dzimtines oltora  
Par tautu, kas Latgolā dzeivoj.

Mūža beigās savas smeldzīgās izjūta dzejniece aizvien vairāk izteica verlibrā un ne vairs savas daiļrades sākumam raksturīgajās četrindās. Pastiprinājās arī intelektulitāte, asociativitāte, dabas ainu simbolisks izmantojums atziņu izteikšanai (kā tas, piemēram, spilgti redzams dzejolī ar domu par aiziešanu — «Pādejō olga», dz. krāj. «Caur dvēseles prizmu», 249. lpp.).

Marijas Andžānes vārds minams blakus tādiem izcilākajiem latgaliešu liriskas dzejas pārstāvjiem kā Augusts Eglājs, Aleksandrs Adamāns, Madsolas Jōns, Marta Skuja un citi. (Plašāks ieskats M. Andžānes dzejā sniegts pie trimdas laika dzejniekiem.)

Lit. Spoģis A. *Marija Andžāne-Stroda mūžībā: latgaļu dzejas lakstīgala//Brīvā Latvija.* — 1989. — 30. janv.; Vējāns A. *Latgales lakstīgala//*

*Zvaigzne*. — 1990. — Nr. 10. — 10. lpp.; Valeinis V. *Svešatnē mirusi izcila Latgales dzejniece*//*Lit. un Māksla*. — 1989. — 18. martā; Vējāns A. *Lakstīgala ērkšķurožu krūmā*//*Vējāns A. Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 343.—357. lpp.

AUGUSTS EGLĀJS

(1904—1994)

Nosaucot labākos latgaliešu pagātnes dzejniekus, vienā no pirmajām vietām parasti tiek minēts Augusts Eglājs.

Dzejoļu krājums «Dzīsmas rudiņa saulei» par notikumu latgaliešu literatūras vēsturē kļuva tāpēc, ka ar to, runājot J. Asara vārdiem, kurus viņš teicis par Aspaziju, latviešu dzejas dvēsele ienāca latgaliešu dzejā.

A. Eglājs (īstajā vārdā Cipriāns Pokrotnieks) ir bērzpiliētis. Dzimis 1904. gada 4. oktobrī Bērzpils pagasta Līdumniekos sīkzemnieka ģimenē. 1924. gadā beidzis Rēzeknes pedagoģisko vidusskolu un strādājis par skolotāju Līporu, Rugāju un Bērzpils pamatskolās, rosīgi piedaloties sabiedriskajā un literārajā dzīvē.

Pirmās dzejoļu publikācijas parādās 20. gadu sākumā. Dzejoļu krājums «Dzīsmas rudiņa saulei» (1936) dzejnieku dara populāru.

Kara gados virkne dzejoļu publicēta rakstu krājumā «Olūts». Pēc kara strādājis par pedagogu Rēzeknes apriņķa Kalnezeru skolā, 1946. un 1947. gadā strādājis par Rīgas rajona izglītības nodaļas metodiskā kabineta vadītāju, pēc kara līdz 1964. gadam par pedagogu Stopiņu 8-gadīgajā skolā.

1983. gadā izdota dzejoļu izlase kā iepriekšējā krājuma pārveidots un papildināts izdevums.

Ja jautājam, kas nodrošināja A. Eglājam tādus panākumus un ievēribu, tad liela, ja ne izšķiroša loma te bija literārai skolai. A. Eglāja dzejā vairāk nekā jebkura cita tā laika Latgales literāta daiļradē jūtama bagātīga, daudzpusīga literāra ietekmēšanās un līdz ar to jau samērā izkopta literārā gaume, kuras daudziem bieži vien pietrūka. A. Eglājs nepiederēja pie tiem, kas bija apmierināti ar

savu latgalisko provinciālismu, viņa literāro ietekmju loks sniedzās ne tikai pāri novadam, bet arī pāri latviešu nacionālās literatūras ietvariem.

«Dziesmās rudeņa saulei» šī skološanās ne tikai atskārstama rindās un zemtekstos («Šis miers mums tā kā smiltis acīs graužas» dzejoli «Miers» atgādina pazīstamās J. Sudrabkalna rindas), bet arī ar tiešām, ārējām liecībām apstiprināta. Te ir gan dzejolis ar apakšvirsrakstu «Baļmonta motīvs» (starp skolotājiem pats dzejnieks viņu gan nenosauc), gan arī epigrāfi nodaļām — no K. Skalbes dzejoļa «Latgalei» («Uz Latgales mīlīgiem kalniem..»), no J. Sudrabkalna — «Tik daudz ir ļaužu, Cilvēku tik maz», no J. Akuratera — «Visu nāve aiznes, Visi smaidi riet...». Pie vairākiem dzejoļiem piebilst — «H. Heines motīvs», tad — dzejolis ar apakšvirsrakstu «Raiņa piemiņai». Par zināmu vispārīgo estētisko kultūru liecina arī veltījums latgaliešu gleznotājam F. Varslavānam («Tev pasaulei rādīt lemts Latgales dvēseli...»). Tas liecina, ar kādiem avotiem dzejniekam bijusi saskare, kas viņu ietekmējuši, audzinājuši kā cilvēku un dzejnieku, kāds kultūras slānis sekmējis viņa izaugsmi un panākumus. Mācīšanās no pasaules, nevis no savas mājas aizkrāsnes nodrošināja augstāku A. Eglāja dzejiskās kultūras līmeni gan satura, gan formas ziņā.

Protams, ar to nav domāts noliegt visu, ko cilvēkam var dot vienīgi tās mājas atmosfēra, kur viņš dzimis un audzis, tā vide, kur viņš smēlis gaismu visai dzīvei. Līdz ar to nav domāts noliegt arī priekšteču un laikabiedru nozīmi dzejnieka izaugsmē. Arī A. Eglājs cieši saistīts un ieaudzis sava novada rakstniecībā, taču nav aprobežojies ar to, ir meklējis tālāk. Vairāk nekā citi novada dzejnieki tajā laikā viņš bagātinājies arī pie citiem avotiem. Tas arī deva rezultātus, kas pārsniedza tā laika literārās Latgales līmeni dzejas laukā.

Zīmīgs šai sakarā ir viņa dzejolis «Cansūņu un maklātāju dzīsmā» — par meklētājiem, kas iet pāri visām ierastības robežām.

Taču daudzpusīgās ietekmes nav atstājušas A. Eglāja dzeju epigonisku atdarinājumu līmenī. Nereti dzejnieks pat it kā tiši atvairījis kāda sava iecienīta skolotāja skatījumu, kā tas, piemēram, ir gadījumā ar K. Skalbes idilli par «Latgales mīlīgiem kalniem».

Pazemības idillei pretī dzejnieks izvirza reālās Latgales ainas, kā tas ir dzejolī «Klusajūs Latgolas laukūs»:

Klusajūs Latgolas laukūs  
Ļaudis pa tysmu vēļ brīn. —  
Dzeive, ai, palākō dzeive,  
Tryukums un skumes aizvīn.

Līdzīga noskaņa arī dzejolim «Meitine nu Latgolas», «Kolps», «Te veļti, draugs, ir cerēt tōles skart», «Pa dzimtines laukim tu kleisti..» u.c.

Lirisms tikai tad kļūst mākslinieciski iespaidīgs, ja tas ietverts estētiski valdzinošā formā. Jau pats krājuma nosaukums «Dzīsmas rudiņa saulei» manāmi atšķiras no citu tā laika krājumu nosaukumiem: tas jau spēj izraisīt dzejisku priekšstatu ar zināmu noskaņu. Rudens saule, kas var izraisīt tikai elēģisku, grūtsirdīgu pārdomu (starp citu, tas ir arī sava veida pretstats tā laika brašajam pseidopatriotiskajam optimismam).

Šķiram pirmo lappusi, lasām moto:

Rudiņa saulei es dzīsmas šōs dzīdu,  
Kas maigi, silti, bet skumeigi speid.

Skaistums un skumjas, skumjā daile ir raksturīga iezīme šajās rudens elēģijās («Vai esi redzējis..», «Jau tovūs dōrzūs klusi nūzīd astras..», «Rudiņa zīdi uz golda..»).

Rudens rēnais un skumīgais skaistums liek atcerēties un apcerēt. Dažviet te ieskanas pa reminiscencei, kas atgādina K. Skalbes rindu «Rudeņa viļņos kad vakars dzēš dienu..» (no dzejoļa «Barka ar sienu»). Vai tā tikai šķiet? Autoram tādas intonācijas varbūt neapzināti ieslīdējušas dvēselē bez cita dzejnieka vidutājības, no tieša dialoga ar dabu, dzīvi. Citas nodaļas moto, kas izteikts tieši Skalbes vārdiem, dod zināmu pamatu šādam minējumam (lai arī ne atminējumam; to bieži vien arī pats autors nespēj dot).

Savās rudens elēģijas dzejnieks pārdomā un apcer zūdošo dienu smeldzīgo daili, dabas un cilvēka dzīves gadu lokus, kad ik rudeni, status aizvedot, zemnieks līdzī uz mūžību aizved arī savu jaunību.

Tai aizvad šūs stotus, tai kotrugod aizvad,  
Tu, mīreigais vedēj, kū dori gon tāt?  
Vai naaizvad šudiņ ar zaltainim stotim  
Tūs zaltainūs godus, kas dzeivē bej tev?

Es radzu, kai sērmums jau krōsoj tev motus  
Un rūkas tik darbeigōs gurst jau un treic —  
Ir rudiņš klōtu... Vad zaltainūs stotus  
Un atmiņu ūrē vad jauneibu leidz!

Ne tikai par *curriculum vitae* ēnu («Vysim pīnōks zalta rudiņš reiz, vysam pōri klōsīs bōlōs lopas») dzejnieks skumst savās rudenīgajās pārdomās: viņš pār «Latgales mīlīgiem kalniem» redz saustas arī citas — sociālās dzīves ēnas. Dzejoļi «Meitene nu Latgolas» dzejnieks baiļojas par fabrikas vārtos sastapto meiteni, kurai «zylas bej acis kai Latgolas azari».

I tevi ryupes šeit atdzyna tōli,  
Bet dzeive šei sveša vēļ tev —  
Vai tymsajā naktī, kod zvaigznes mirdz bōli,  
Tu redzēsi taceņu sev?

Dzejoļi «Kolps» dzejnieka sirds ir nomodā par Latgales strādnieka likteni.

Pa ceļu uz Vydzemi puisis  
Jauns, spēceigs aizgōja,  
Un drūsme un jaunekļa namīrs  
Tam acīs zaigōja.

Pa lelceļu gurdonim sūlim  
Uz Latgolū atpakaļ brīn —  
Dryums, saleicis, vacs un nabogs,  
Bez cereibom palicis vīns.

Turpat blakus šiem dzejoļiem skan latgaliski vitālais, nebēdnīgais Jāņu nakts līgošanas prieks, tā rotaļīgi liegā poēzija:

Pōr zaļū zemi saule aizsleid lāni,  
Un zīdūs raibūs Jōņu vokors sleigst..

-----  
Tyn zylgā myglā mežmolās un laukus  
-----

Tik pučes, pučes, ugunis un dzīsmas,  
Un zīdim leidza jaunās sirdis zīd,  
Šai smaržu tvanā kvāloj soldas līsmas,  
Tos slavu dzeiveibai un namērsteibai dzīd.

(«Pār zaļū zemi saule aizsleid lāni.»)

Tumst sociālās dzīves pretstati pret gaišo dabas un liksmo sadzīves fonu, un tā vēl vairāk izceļas dzīves raibais un dramatiskais plūdums. Vispār kontrastu poētiskajam akcentējumam kalpo samērā daudz lietotie epitēti «gaišs», «gaisma», «tymss», «tymša», «tymst». Viena panta robežās tie spilgti pretstatīti, piemēram, dzējolī «Meitine nu Latgolas»:

Tai zylas bej acis kai Latgolas azari,  
Kai ežmolās zīdeņš gaiša bej sirds.  
Un palāki moti kai dzimtines vokori,  
Kas bādōs un ryupestūs tymst.

Šāds gaismas un tumsas pretstatījums kā poētiskās uztveres īpatnība, kā motīvs, kā stila iezīme plašākā vai ciešākā šo pretstatu satuvinājumā vijas cauri visai A. Eglāja dzejas pasaulei. Tiesa, gaišais ir pārsvarā (un, liekas, dažviet pat pārāk atkārtojas), jo dzejnieks allaž pats atceras un citiem atgādina neaizmirst, ka debesis vienmēr gaišākas par zemi.

Kod mums smoga palik dzeive,  
Kod nu jauna satymst nakts,  
Verūs augšā! — Tur uz vakts  
Ir spūžas zvaigznes!

(«Rudiņa zvaigznes»)

Daļa no labākajiem dzejoļiem ietverta arī «Latviešu dzejas antoloģijas» 5. sējumā («Tāvam», «Dzīsmā plaukstūšim pumpurim», «Sīna vodēji», «Mōtes ilgas»). Blakus tiem vēl būtu jāmin «Rudinī», «Bejušajam skūlānam», «Meitine nu Latgolas», «Kolps», «Nivīna

cylvāka, nivīna drauga .. », «Vokors bej atnōcis palākā sveiteņā .. », «Kamdēļ divi tevi un tik skaistu .. », «Īr munā dōrzā saule īgōjuse .. ».

Sociālās pretrunas satīras formā atbalsotas dzejoļos ar H. Heines motīviem. Tā, piemēram, dzejolī «Laikmetam» (1933) lasām:

Varūnlaiks aiz kopu vōrtim dus,  
Lapnī zyrgi bodu cīš un klus —  
Tikai ezeļi gon kotru dīnu,  
Astes kaseidami, auzas ād un sīnu.

Kā visu īstu liriķu, tāpat arī A. Eglāja daiļradē plašu vietu ieņem intīmā lirika. Mīlas dzeja saista ar iejūtību, sirsnību, tai sveša tukša skaistvārdība. Vispār noskaņu, pārdomu, dabas un mīlas dzejas lirisko skanējumu iespaidīgi atbalsta dabiska, neuzspēlēta intonācijas mūzika, vārsmas melodiskums. Tas nereti vienojas ar atkārtojumiem («Atmiņas», «Dūmas», «Sveicīņš draugim, kas ir tōlumā .. », «Pavasars», ««Cik skaisti mirdz zvaigznes!» tu teici», «Jau saule rīt .. », «Jo zynōtu, draugs .. »), īpaši ar gredzena kompozīciju, kuru vairāk sastopam intīmajos dzejoļos, piemēram, «Kamdēļ divi tevi un tik skaistu .. », «Ak, nanōc vairs, tev munas ilgas svešas», «Mōte ar bārnu».

Vokora dyumokā zylgā  
Vaicōju sirdei sovai,  
Kū vēļ tei atmiņ, kū zyn —  
Kū vēļ tei atmiņ, kū zyn ..

Šis vadmotīvs atkārtojoties un variējoties izvijas cauri izjustajam, smeldzīgajam atmiņu stāstam līdzīga nosaukuma dzejolī. Tas raksturīgs arī citiem vēlākajiem dzejoļiem.

Atkārtojumi un gredzena kompozīcija, bet tāpat sirsnīgais uzrunas tonis un liriski noskaņotā tēlainība dzejolī «Uz zemi palākū kreit lānom..» pierindo labākajiem.

A. Eglāja dzeja līdzsvaroti un organiski vienojas muzikāli retoriskais elements ar gleznaino. Piemēram lai noder tikai pāris fragmentu.

Nā, tagad, mūs, pats aizgōjis jau asu  
Nu vacōs dzeives tōli, tōli prūm, —  
Tu nasauc vairs, es napornōkšu, nasauc, —  
Muns dvēsles namīrs tōlēs mani dzan.

(«Nivīna cylvāka, nivīna drauga..»)

Tāpat arī dzejolī «Mōtes ilgas»:

Zīmas vokors lūgūs satymst klusi,  
Senōs atmiņas ap mani stōtīs sōk,  
Un es verūs jau uz ceļa pusi,  
Varbyut bārni mani cimā nōk.

Pirmajā citātā sajūtam, it kā pat redzam iekšējā monologā ietverto dzejnieka jūtu pulsāciju, izteiktu retoriskos izsaučienos. Tō nomaina ārēja tēlainība par vaiņagu un puķēm, kuru istabā nebūs arī rīt.

Otrajā citātā mātes emocionālā runa ir spilgti tēlaina, piesātināta ar redzes priekšstatiem. Mūziku un gleznas vieno emocionālā doma, vienota izjūta, tā palīdz veidoties dzejolim kā pabeigtam veselumam.

Izlases «Vakara dūmakā zilgā» (1983) pamatu veido dzejoļi no krājuma «Dzīsmas rudiņa saulei». Papildinājumu veido dzejoļi, kas radušies vēlāk. 1995. gadā iznāk izlase «Varaveiksna» (ar A. Vējāna pēcvārdu).

Lit. Borgs B. Skolotājs un dziesminieks//Eglājs A. Vakara dūmakā zilgā. — Rīga, 1983. — 86.—92. lpp.; Valeinis V. Augusta Eglāja dzeja//Turpat, 5.—12. lpp.; Vējāns A. Vēršņu rosā un rudiņa saulē//Eglājs A. Varaveiksna. Dzejūļu sakūpējums. — Rēzekne. — 1995. — 195.—199. lpp.; Gleizdāns P. Lemts pasaulei rādīt Latgales dvēseli//Zemturis. — 1996. — Nr. 28. — 26. jūl.

#### 40. GADOS IEEJOT. KOPSKATS

30. gadu beigās dzejas kultūra jau atbrīvojusies no provinciālisma un pacēlusies mākslas prasībām atbilstošā līmenī. To nodrošina spilgtu personību aktīva darbība un dzejas lielā popularitāte inteliģencē, jaunatnē.

Izkopjas arī dzejas formālā puse, kurai savu uzmanību veltī arī dzejas kritika. Parādās dažādas klasiskās formas, pastiprinās ietekme no tautasdziesmām. Notiek intensīva skološanās gan pie pārnovada, gan pie cittautu dzejas meistariem. Kritikā pat tika izteiktas bažas, lai cittautu iespaidi nepārmāktu latgaliski latvisko tonalitāti.

Tā visa rezultātā tieši pirms Latvijas okupācijas 1940. gadā bija uzkrājušās tādas vērtības, kas varēja būt pamatā jaunam un straujam kāpumam. Bet padomju varas gadā šis process tika varmācīgi apturēts un pārtraukts. Un turpmākajos kara gados otras okupējušās varas apstākļos šis process nespēja virzīties tālāk. Tikai 1943. gadā līdz ar VI. Lōča izdevniecības nodibināšanos literārā dzīve sāka atjaunoties. Un tad arī nāca neatkarīgās Latvijas laika literatūras attīstības aizzinātā izskaņa, galvenokārt tieši edīcijas jomā. Un izdot bija ko. Jo materiāls nāca gan no iepriekšējās desmitgades beigām, gan arī bija radies, bet palicis nublicēts baigajā gadā, kā arī kara sākuma gados. Lielākais materiālu vairums tika laists klajā ar rakstu krājumu «Olūts» sešiem bieziem sējumiem.

1943. gadā VI. Lōča-Vaideāna izdevniecība laida klajā plašu (177 dzejoļi) Madsolas Jōņa dzejoļu krājumu «Lynu zīdi» (kuram vāku bija zīmējis jaunais mākslinieks Juris Soikans). Līdz krājuma iznākšanai dzejniekam publikāciju nebija daudz un tās galvenokārt rakstu krājumā «Olūts».

1944. gadā izdevniecība sakarā ar drukas aizlieguma atcelšanas 40. gadadienu rīkoja literāro darbu konkursu (I un II konkursu bija rīkojis žurnāls «Zidūnis» 1928. un 1931. gadā). Līrikā pirmo godalgu par dzejoļu krājumu «Lynu zīdi» (1943) saņēma Madsolas Jōns, otro — par dzejoļu krājumu «Dzeiveibai» (rokrakstā) saņēma Marija Andžāne, trešo — par dzejoļu krājumu «Naziņā» (1944) saņēma Marta Skuja.<sup>45</sup>

---

<sup>45</sup> Epikā pirmās godalgas tika piešķirtas divas: N. Neikšanišam par romānu «Myura kolns» (1943) un Čenču Jezupam (Jezupam Kindzuļam) par romānu «Piters Vylāns» (1943). Trešās godalgas epikā ieguva trīs autori: Madsolas Jōns par stāstu krājumu «Ausmas zemē» (1944), Jānis Klīdzējs — par stāstu krājumu «Gōjputnu dzīsmē» (1943) un Viktors Mundurs — par stāstu krājumu «Stōsti» (1943). Drāmas darbi netika iesniegti.

Izcila nozīme kultūras un literārajā dzīvē bija 1944. gadā Daugavpili izdotajam — «Rokstu krōjumam latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 gadu atcerei», kurā ietvertie apcerējumi par latgaliešu literatūras attīstību faktiski veido pamatu literatūras vēsturei. Īpaši te atzīmējams N. Trepšas apcerējums par latgaliešu literatūras attīstību neatkarīgās Latvijas laikā.

MADSOLAS JŌNS

(1913—1975)

Madsolas Jōns (īstajā vārdā Jōns Ludbōrzs) pieder pie izcilākajiem latgaliski rakstītās liriskās dzejas pārstāvjiem.

Dzejnieks rakstījis arī stāstus (stāstu grāmata «Ausmas zemē», 1943), lugas (nav atsevišķi izdotas), kā arī liroepiskus darbus.

Madsolas Jōns dzimis un audzis Rogovkā, konkrētāk — nāk no Gryudinišu sīkzemnieka ģimenes, kurā bija vienpadsmit bērni. Četri no viņiem mira agrā bērnībā, divi jaunībā.

Grūts atraitnes dēla ceļš nākošo dzejnieku sagaidīja izglītības apgūvē. Pēc Mežvidu 6-klasīgās pamatskolas beigšanas līdzekļu trūkuma dēļ ir jāpaliek mājās. Bet tad māsa Dōrte aiziet par kalponi uz Daugavpili, lai brālis (pēc divu gadu pārtraukuma) varētu turpināt izglītību Ludzas ģimnāzijā. Taču ģimnāzijas gaitu sākumā nomirst tēvs un izglītība uz laiku jāpārtrauc. Tikai tā iespēja, kas pastāvēja Aglonas ģimnāzijā, kur vasarā skolas īpašumos varēja nopelnīt iztiku ziemai, pavēra iespēju tālākajai izglītībai, un tā, pēc viena gada pārtraukuma, 1931. gadā jaunais censonis uzsāk mācības Aglonas ģimnāzijā, kuru beidz 1934. gadā un uzsāk skolotāja darbu savas dzimtās puses mazajās skolās (Rimšos, Gryudinišos), bet no 1937. līdz 1939. gadam mācās Jelgavas Skolotāju institūtā, lai pēc tā beigšanas 1939. gadā atkal atgrieztos darbā Gryudinišu, tad — Nautrēnu skolā. 1951. gadā viņš beidz LVU Filoloģijas fakultāti un līdz mūža beigām strādā savas dzīvesbiedres, arī skolotājas, dzimtajā pusē Jelgavas un Dobeles rajonu skolās.

Pirmais dzejolis «Pūsteitōjs» (kurā tēlots alkohola posts) pub-

licēts 1933. gadā, t.i., gadu pirms ģimnāzijas beigšanas (žurn. «Zīdūnis», 1933, Nr. 2.).

Jelgavas Skolotāju institūtā notiek iepazīšanās ar kursa biedri Mariju Jākobsoni. Pārdzīvojumi, kas pavadījuši dzejnieku šajā dzīves posmā, kā gaišs starojums ieplūduši dzīvē un dzejā un aptvēruši visu mūžu un daiļradi.

Sevišķi intensīvs literārais darbs aizsākās, kad jaunais skolotājs atgriezās savā dzimtajā pusē. Sava dzimtā vide rosina izteikt paša bērnībā un jaunībā vēroto un uzkrāto. Un jo labāk viņam padodas to izteikt tādā valodā, kādā doma un izjūta ietērpjas sava apvidus cilvēkiem viņu ierastos apstākļos, attiecībās un noskaņās.

Madsolas Jōns aizrautīgi nododas rakstīšanai. Viņš sacer ne tikai dzejoļus, bet arī stāstus, lugas, balādes, fabulas. Viņam jau ir ap trīsdesmit gadu un viņu spārno doma par sava veikuma nozīmību savai dzimtajai pusei, tuviem cilvēkiem, savai tautai. Šīs apziņas vadīts, viņš krāj dzejoļus «Lynu zīdim» (1943) un stāstus krājumam «Ausmas zemē» (1944), bet pēc kara kārto plašo, bet neizdoto krājumu «Draudzība ar sirdi».

Viņa daiļrades galvenā virzība ar spilgtas vispārinātas gleznainības līdzekļiem izteikta krājuma «Lynu zīdi» moto — veltījumā, kam virsraksts dots — «Munai lynu zīdu zemei»:

Kur vin eju, mōjup vili,  
Solda ilga sirdī dzīd:  
Zili azari un sili,  
Kolnā zili lini zīd.

Bet programmatiskajā pirmajā dzejolī «Lyugums calmļaužim» dzejnieks svētību sev izlūdzas no sava novada pagātnes izcilajiem dzejniekiem:

Na orklu, zūbynu, bet spolvu  
Es jamu rūkōs kolpōt zemei šai.  
Sev lyudzu Jyusu svēteibu kai bolvu,  
Kas lauzet calmus dryvai tūpūšai.  
Tāvs, Pīter Miglinīk, Tev lyudzu rūku

Uz golvas līc un laipni atvēlej,  
Lai tovu sōktū strautu tōlōk rūku..

---

Tāvs, Andriv Jūrdž, maņ sovus vōrdus veļtej,  
Lai skaneigumu bolss nu bronzas jam.

Svētību izlūgdamies, dzejnieks solās strādāt, «cik jaunās rokas spēj». Un šīs jaunās rokas, jaunas trauksmainas sirds vadītas, spējušas daudz, jo pacēlušas latgaliski rakstīto lirisko dzeju jaunā līmenī. Dzejnieks ir sirds liriķis ar glezniecisku apcerīgu ievirzi.

Pirmā vērtība, pamatvērtība, varētu teikt, pirmā saule virs zemes dzejniekam ir dzimtā zeme, māja, savs novads. Spilgtās gleznās šīs saules mīlums un dārgums atklājas dzejoli «Lynu zīdi»:

Pi kryutim rūzes naspraužu:  
Par greznim maņ šī zīdi.  
Es maigi lynu nūglaužu  
Un klusi soku: zīdi!

Ir dzimtaine tik bogōta!  
Šolc sapnim pilni sili.  
Jeī ametistim greznōta:  
Zīd lini dzidri zili.

Zīd azari, un dyumōkas  
Pōr kolnim vīgli veļās,  
Un mōkūņlaivas burōtas  
Ar sauli pylnas smeļās.

Smej kautri latv'ū meitine,  
Mirdz acīs debess krōsa.  
Un pošas tautas dvēsele  
Ir lynu zīdam mōsa.

Otra saule, kas silda visu dzīvi virs šīs zemes, ir mīlestība. Tā dzejniekam ir vienīga un liktenīga. Tās cildinājums kā zaļš un spilgts pavediens iet cauri visai dzejai:

Tu sovai zvaigznei nalic norītēt!  
Lai tei tev speid pār gryutu ceīņu lauku.

(«Zvaigzne»)

Madsolas Jōņa dzeja pamatos gaiša un harmoniska, tajā ievērtā pamatnoskaņa atbalso to, kas izteikts pazīstamajā tautasdziesmas pantā par bēdas likšanu «zem akmeņa». Dzīve ir prieks, prieks par esību šai pasaulē, prieks par sauli, ne tikai to, kas pie debesīm, bet arī to, kas tuvu cilvēku sirdīs, mākslā.

Taču harmonija nav idilliski izlīdzināta. To nemitīgi apdraud un plosa pretspēki. Vispirms jau apziņa par nežēlīgo laika skrējieni, kas neļauj neko paturēt uz vietas kā skaisto mirkli, kam būtu jākavējas. Tad — apziņa par nespēju veikt visu to, kas būtu paveicams, pretruna starp varēšanu un izmisīgu nevarību, starp cerību un izmisumu, starp ilgām pēc dzīves virsotnēm un apziņu par spēka trūkumu tajās pacelties («Kolnā», «Bezspēceigais ceļinīks»). Nerimtīgi risinās «ilgu piļu» celšana un graušana («Ilgu piļš»). Raksturīgi arī tas, ka dzejnieks visumā nebalstās uz «caursitīgu» gribu; viņa jūtu pasauli pārvalda galvenokārt vēlmes un pārdomas par saviem iecerējumiem un sapņojumiem.

Doma par zudušo un neatgriežamo jaunību dažādās izjūtu variācijās vijas cauri visai dzejai. Šajā motīvu lokā kā viens no labākajiem dzejoļiem minams «Lyugums jauneibai». Tas sākas ar šādu muzikāli retorisku uzrunu:

Ījyudz tu skrējēju zyrgu,  
Ceļu kas pokovim zvona,  
Un tad pa mikrēšļa myrgu  
Atbrauc tur, jauneiba muna.

Pēc vidējā pantā sniegtās jaunības kā cilvēkbūtnes iztēlojuma («Pīri tev blōzmas stora glauda..») beigu pantā izskan lūgums iedomā atbraukušai jaunībai:

Dvēseles vokorūs vālūs  
Ceļ mani ikdīnai pōri!

Sevis celšana ikdienai pāri, sevis sildīšana pie jaunības un dzejas uguns, došanās ar «skrējēju zirgu» pāri dzīves mijkrēsļiem — bija dzejnieka dzīves izjūtai raksturīgs patoss, kas piešķir viņa dzejai īpašu tonalitāti un krāsainību.

*Lit. Vonogs V. Madsolas Jōņa «Lynu zīdi»//Olūts. — Nr. 2. — 1943. — 250.—253. lpp.; Valeinis V. Madsolas Jōns un viņa dzeja//Madsolas Jōns. Lynu zīdi. — Rēzekne, 1998.*

MARTA SKUJA

(1915—1946)

Martas Skujas vārdam līdzī nāk mūža traģiskas aizlauztības skaņa. Politisko cīņu vērpētē ierauta un 1946. gadā Rīgā padomju varas orgānu tiesāta uz nāvi, viņa paliek tautas atmiņā kā tīras sirdsapziņas un nelokāmas patriotiskas pārliecības cilvēks. Visa viņas īsā dzīve, kas aprauta 32. mūža gadā, vēlreiz apliecināja to patiesību, ka tikai īsts cilvēks var būt arī īsts dzejnieks.

Marta Skuja (īstajā vārdā Valerija Galvanovska) dzimusi 1915. gada 5. jūlijā Neretas pagastā. Mācījusies Jaunaglonas ģimnāzijā. Jau agrā jaunībā aizrāvusies ar dzeju, to mācījusies no galvas un ne tikai latviešu, bet arī vācu valodā. Sevišķi daudz atkārtojusi F. Šillera dzejoļus ar motīviem par taisnības un varas nesaderību.

30. gadu vidū, studējot Latvijas Universitātē, sākumā matemātikas, tad filoloģijas fakultātē, viņa darbojās latgaliešu biedrībā «Terra Mariana», kur aktīvi piedalījās mākslinieciskajā pašdarbībā. Pirmos dzejoļus miniatūras sāka publicēt 1936. gadā. No šī laika Marta Skuja pamazām top par vienu no redzamākajiem latgaliešu dzejas pārstāvjiem. Šodien viņai tiek ierādīta vieta blakus Marijai Andžānei, Augustam Eglājam, Aleksandram Adamānam un Madsolas Jōnam.

Starp minētajiem dzejniekiem M. Skuja bija jaunākā. Atšķirībā no citiem viņai bija lemts vissmagākais liktenis, kas dziļi atbalsojies arī dzejā. Vīra zaudējums 1941. gada deportācijās, staļiniskās

varas nežēlīgā izrēķināšanās ar viņu pašu pēckara gados padara Martas Skujas dzīvi par liecību tam, ka — lietojot Vizmas Belševicas vārdus — zieda un cirvja sadursmē zaudējušais zieds top par apsūdzību, par pretošanās spēka simbolu ikvienai varmācībai un par gaišu lāpu ikvienā tumsības valstī. Marta Skuja, kas sevi kā dzejnieci jau bija apliecinājusi ar periodiskā publicētajiem dzejoļiem («Zidūnī», «Olūtā» un citur) 1944. gadā, sakarā ar drukas aizlieguma atcelšanas 40. gadadienu VI. Lōča-Vaideāna izdevniecības rīkotajā konkursā par dzejoļu krājumu «Naziņā» (manuskriptā) iegūst trešo godalgu. Godalgotais Martas Skujas dzejoļu krājums ar veltījuma ierakstu «Aizvestam laulātam draugam» iznāca 1944. gada vasarā Daugavpilī.

Šajā mazajā grāmatiņā ir īsa, bet liela iekšējās dzīves drāma un traģēdija. Šī grāmatiņa ir pilna sāpju un skaistuma, pilna spraiģuma un arī izmisīgas bezpalīdzības.

Iekšējās pasaules intensīva atklāsme, kas aizsākās jau 30. gadu otrajā pusē ar domās un jūtās koncentrētiem īspantiņiem, kuros ietverti kautri minējumi un pirmie atskārtumi par sevi un par savām attiecībām ar pirmiem iepazītiem cilvēkiem, lielu uzviļņojumu piedzīvoja ap 30. un 40. gadu desmitu miju (ap 23.—25. mūža gadu), kad, jaunās dzīves ieceru apgarota, dzejniece nostājas blakus dzīves draugam, atzīstot:

Breinūs es, cik klusi  
Dvēsle, smaržā nūreibuse,  
Nese laimi seņgaideitū.

Šo laiku atceroties, vēlāk dzejniece rakstīs: «Tu gāji vēja pusē».

Taču šim uzziēdam bija lemts īss laiks, tikai viens gads, lai tad tas tiktu aprauts ap 26. mūža gadu. Sakarā ar vīra izsūtišanu viņa tiek ieģrūsta melnā izmisuma mutulī.

Vispār krājumā «Naziņā» atrodam trejādu neziņas izpausmi: pirmkārt, tā ir neziņa un šaubas par iespējamo kopējo ceļu nākotnē blakus mīļotam cilvēkam; otrkārt, tā ir neziņa par tautas likteni draudīgos kara vētru apstākļos; un beidzot, tā ir neziņa par aizvesto vīru (šī neziņa nomoka galvenokārt kara gados).

Nedaudz par pirmo no neziņām. Jau krājuma ievaddzejolis «Naziņā» liecina, ka Marta Skuja, meklējot atbildes uz jautājumiem, kurus uzdod lielā neziņā teiktie dzīves paradoksi, padevusi roku t.s. meditatīvai lirikai. Viņas stilam piemīt spraiģi emocionāla, dziļi subjektīva intelektualitāte, niansēs ejoša, urdīgi analītiska un tomēr pārdzīvojumā vienota, uz vienas pamatnoskaņas balstīta doma. Krājuma sākumā ir kāds desmits tādu prātniecisku 30. gados rakstītu dzejoļu, kuros pausta tieksme pēc harmonijas, tieksme atvairst neziņu («Tu snēdzi maņ rūku...»). Disharmonisks skanējums vairākiem šī laika pantiņiem, kur izvērstā jūtu polaritāte, un te bieži un zīmīgi figurē vārds «naziņa»:

Ak, dzeive, dzeive, skaistō!  
Kaut skumes dvēsli sīn:  
Aiz mirkļa, bez mīņas laistō,  
Tei vīnā naziņā brīn.

Gan alkas pēc harmonijas, gan asu pretmetu saciršanās jūtu dzīvē sevišķu izpausmi iegūst kara gados («Svātvokorā», «Izmysums» u.c.).

Laika secībā skatot, otra neziņa izpaužas galvenokārt dzejoļos, kas sacerēti 1940. gadā sakarā ar Latvijas okupāciju. Tajos risinās doma par to, vai okupācijai ir jāpretojas (starp citu, apmēram tā pati doma, kas — jau mūsdienās — risināta J. Staprāna lugā «Četras dienas jūnijā» vai A. Ruņģa kamerspēlē «Piecas minūtes pirms divpadsmitiem»). Visiespaidīgāk tā risināta «sonetu oktāvā» «Vysvalža gols», kur netieši uz vēsturisku notikumu fona it kā izdiskutētas 1940. gada notikumu izraisītās problēmas, kur, taisnībai saduroties ar rupju varu, tiek jautāts, vai cīnīties, lai arī krist, vai padoties verdzībai, lai izdzīvotu. Vadonis nostādīts dilemmas priekšā. Galvenā doma izteikta sonetā «Vysvalža nāve»:

Ai karaļ Vysvaldi, veļ ceļsis tys, kas kōjom meits!  
Vērs skotu nōkūtnē! Lyuk — dižas gaismas skautai,  
Aust tautai vīnōtai aiz godu symtim reits.

Atgriežoties pie personīgās dzīves motīviem, ieskatīsimies šajā mokošajā neziņā, kas saistās ar vīra aizvešanu. Visi dzejoļi, gal-

venokārt soneti, kas rakstīti šī zaudējuma noskaņā, dēvējami par elēģijām. Smeldzīgu šaubu un pretrunu plosītā dvēsele atklājas vairākos desmitos dzejoļu. Kā spilgts šī laika noskaņas izteicējs sonets minams «Kaidis izsmiklys!», kas sākas ar rindām:

Ni ceļa vairs, ni vālešonōs rast.  
Kai syls pēc guņšgrāka — taidis tukšums kryutīs,  
Un nūgurums kai svyns gulst vysā byutī, —  
Kai rītu sagaideit, kai spēt, kai prast?

Tādas garīgas sagrāves, izmisuma un iztukšotības noskaņas pavada lirisko varoni pēdējos gados, dzīvojot neziņā par aizvestajiem, par tautu, par sevi.

Lai arī jautājumi izskan bez atbildes, un tomēr izmisīgi skan un skan:

Kur jāga dzeivei, kur vysom jyutom,  
-----  
Kur jāga divas sirdis myuža saitēm sīt  
Un mirkli šķērt, kai vokorus nu reitim?  
Kaidis izsmiklys ir vyss, kas poša dzeive šķīt.

Saišu pārtrūkšana ar dzīvi, dzīve bez dzīves, drūma grūtsirdība pārmāc tikpat kā visus kara laika dzejoļus, kuros valda sāpju un ēnu vārdi. Un apbrīnojama ir dzejnieces apvaldītība dziļo sāpju izpausmē, — sāpes pārradot par mākslas vērtībām. Sevišķi apbrīnojama vēl arī tāpēc, ka tikpat kā visi šī laika dzejoļi rakstīti sonetu formā, kas prasa jūtu stihiju pakļaut noteiktiem formas nosacījumiem. Un jāatzīst, ka pamatos autore ir panākusi, ka arī šajā formā pulsē dzīva izjūta, bez jūtāmāka konstruktivitātes žņauga. Par vienu no labākajiem uzskatāms Ziemassvētku sonets «Svātvo-  
korā»:

Maņ šudiņ daudz par tevi jōdūmoj.  
Kreit snīgs. Duņ zvoni. Svāt vokors.  
Leikst līgā smaržā tymszaļš zors.  
Un ūgles kvēļ kai viņā vokorā.  
Ir labi mōjōs byut šai vokorā.  
Ni skorbais sols, ni vēji skors,



Man liekas, ka būtu  
Es ledū kalts.

Taču jāpiebilst, ka bezizejas, sāpju, tukšuma un saltuma izjūtas aizvien noteiktāk sāk atvairīt dzīvē ienākušās mazās meitiņas Silvijas gaišums, par ko dzejoli «Meitai Silvijai» lasām:

Tev, munu skaudrū dīnu gaisma maigō,  
Sirds pateiceibas pylna pōri nūsalic.  
Tu dzeives ryugtumu un sōpi aizmērst līc  
Un smaidam uzplaukt skumu mōktā vaigā.

---

Kod seikōs dalnas tu maņ drūši pretim snīdz,  
Un lyupom naivom, zynōtkōres pylnom, līdz  
Maņ goram aizkleist dryumu dūmu taigā.

Šīs bērna «sīkās delnas», kas pretim sniedzas, sāk atkal siet pie dzīves, un dzejniece, pārvarējusi sāpju radīto bezspēku, sāk nostāties ne tikai dzīvās dzīves, bet arī pat vēja pusē, tāpat kā kādreiz vīrs viņai pašai gāja vēja pusē («Tu goji vēja pusē»):

Un zynu es, lai kaidas vātras dvēseli sabangōs,  
Maņ tevi aizstōvēt, caur tevi styprai byut  
Un uzticeigai myužam. Dīvs leidz aicynōs.

Tā, jau paspējušu atkal nostāties pat visai dzimtai zemei vēja pusē, dzejnieci skar nežēlīgās varas cirvis. Viņas kaps nav zināms. Paliekam neziņā, kur nolikt ziedus, atceroties tik agri aizcirstu ziedošu dzejas pasauli.

Lit. Kozlovskis E. *Munduru dzymtas tragedija*//Mōras Zeme. — 1990, 20. martā; Valeinis V. *Veļtējums M. Skujai*//Olūteņš — Nr. 5. — 1992 (*Jasmuizā; pielikums pie atkārtoti izdotā dzejas krājuma «Naziņā»*); Vaideāns Vl. [Vl. Lōcis] [*Par M. Skuju sakarā ar A. Jūrda fonda klajā laisto piemiņas marku sēriju*]/R. krāj. «*Andryos Jūrds*». — *Minhene*. — 1984. — 524.—527. lpp.; Vējāns A. *Kad izmisums un lūgsna pār-  
aug spītā*//Vējāns A. *Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 505.—  
508. lpp.

Pēc Otrā pasaules kara, sākot ar 1945. gadu, iestājas divu literatūru laikmets visā latviešu literatūrā. Okupētajā dzimtenē tika prasīta padomju režīmam kalpojoša literatūra. Trimdas literatūra iespēju robežās grūtos apstākļos turpināja 20. un 30. gadu literārās tradīcijas, uzturot dzīvas brīvās Latvijas idejas.

No Latgales nākušie un Latvijā darbojušies rakstnieki varēja lietot tikai kopnacionālo valodu, jo latgaliešu tika atzīta par nelietojamu tāpēc, ka tā esot īstas latviešu valodas izkropļota atzare.

Tika pārtraukta latgaliešu periodikas izdošana. Izdodot agrākos dzejoļu krājumus, tie bija pārceļami uz pareizo valodu (A. Adamāns, A. Eglājs u.c.). Tikai t.s. atkušņa laikā tika pieļauti daži latgaliski izdevumi («Kolhoznīku kalendars», 1959, S. Putāna dzejas krājums «Tovā vōrdā», 1960).

Stāvoklis mainījās tikai trešās atmodas laikā. Līdz tai latgaliešu literatūra pastāvēja trimdā.

## LATGALIEŠU LIRIKA TRIMDĀ

### VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Apmēram puse no diviem desmitiem redzamāko latgaliešu dzejnieku bija devusies trimdā. Lielākā daļa no viņiem, sevišķi emigrācijas sākuma gados, dzīvoja Rietumvācijā un publicējās VI. Lōča izdevumos «Olūts», «Tāvu zemes kalendars», «Dzeive», «Latgolas Bolss», kā arī laida klajā savas dzejas atsevišķos izdevumus.

Redzamākie latgaliešu dzejnieki trimdā bija Marija Andžāne, Alberts Spoģis, Francis Murāns, Norberts Neikšanīts, Ontons Zvīdris, Jōns Leidumnīks (ist. vārdā Jōns Mozga), Ontons Kokars, Jōns Trūps, Vladislavs Bojārs, Janīna Babre, Paulīna Zalāne, Aleksis Rubulis, Jōns Silkāns.

Ārzemēs izdoti apmēram trīs desmiti dzejoļu krājumu. Mākslinieciski spilgtākie starp tiem ir Marijas Andžānes — «Namīra vortūs» (1951), «Caur dvēseles prizmu» (1977), Alberta Spoģa — «Zylūs azaru šolkas» (1959) un «Dzagyuzes liniņi» (1972), F. Murāna — «Ilgu zeme» (1946), O. Zvīdra — «Tu» (1974) un «Kod sirds tūp guņkurs» (1981), J. Leidumnīka — «Tāva pogolmā» (1959), J. Trūpa — «Lapsīnes» (1975) un citi. Īpatnēju vietu ieņem Janīna Babre ar savu reliģisko dzeju «Meditācijas» (1968), «Ceļā uz Loreto» (1973), «Meditācijas nakti» (1978).

Daļa no šīs dzejas, kā arī no tās, kas līdz 1954. gadam publicēta periodikā, atrodama A. Rubuļa sastādītājā antoloģijā «Latgaļu dziesminieki» (dzejoļi pārceļti uz kopnacionālo valodu, izdevis Jānis Šķirmants). Sastādītāja nolūks bijis aptvert visus, ne tikai emigrējušos dzejniekus, taču te trūkst daža laba autora, kā, piemēram, A. Garanča, A. Ancāna, A. Lobreiteņa, S. Putāna, P. Voitkāna, J. Pabērza u.c.

Daļa no trimdā rakstītās latgaliešu dzejas atlasīta Latvijā 1989. gadā izdotajā krājumā «Gājputnu dzīsmes atsagrīzšona». Taču te ietverta tikai maza daļa no materiāla. Izlasē nav pārstāvēta vairāk nekā puse no autoriem, kas darbojušies ārzemēs. Te ietverti tikai septiņu autoru (O. Rupaiņa, N. Neikšaniša, J. Trūpa, A. Spoģa, A. Rubuļa, O. Zvīdra, P. Zalānes) 55 dzejoļi. Ārpus krājuma palikusi pat M. Andžāne, arī F. Murāns un vēl virkne autoru (J. Leidumņiks, O. Kokars, J. Babre, Vl. Bojārs, J. Silkāns u.c.).

Dzejas tematika vispirumā kārtā saistīta ar zaudēto dzimteni, ar tēva sētu, ar sāpi par neaizmirstamo silu un ezeru šalkām (A. Spoģa — «Zylūs azaru šolkas»), ar tēva pagalmu, pa kuru bērniņā basām kājām skriets un visu mūžu sevī kā dārgums glabāts (J. Leidumņika — «Tāva pogolmā»), īsāk sakot — ar nostalgisku smeldzi šī dzeja liek staigāt uz dzimteni kā uz ilgu zemi (F. Murāna — «Ilgu zeme»). J. Rudzītis par šāda veida dzeju raksta: « .. latviešu dzejnieks, lai atrastos kur atrazdamies, vēl arvien ir dzimtenes atmiņu varā. Zaudējumi tik lieli, nacionālie pārdzīvojumi tik spēcīgi, neziņa par nākotni tik mocīga, ka nav ne laika, ne patikas ļauties estētiskām ierosmēm, kas rastos, ja normālos apstākļos staigātu pa tām pašām vietām, kur tagad. [...] jūtas ik brīdi tiecas atpakaļ, svešais asociējas ar dzimtenē redzēto, un atmiņu pārdzīvojums nomāc jaunos iespaidus.»<sup>46</sup>

Dzimtenes atmiņas no personisko konkrētību iejomas paceļas līdz vispārīnātam tautas traģiskā likteņa uztvērumam, pārdzīvojumam. Savu personisko, ģimenes atmiņu vienotība ar nācijas kopības un likteņa apzināšanos nosaka jaunas iezīmes patriotisko motīvu dzejā. Dzimtenes mājībai pretī nostājas svešatnes nemājība un ar to saistītā nesamierinātība ar savu un savas tautas likteni emigrācijā (O. Kokara — «Svešumā», F. Murāna — «Svešumā klistot»).

Otrajā ievirzē dzeja pievēršas filosofiskām pārdomām ar vispārcilvēcisku saturu (M. Andžāne — «Caur dvēseles prizmu», J. Babre — «Meditācijas», F. Murāna — «Nelga»).

Trešajā ievirzē dzeja pievēršas negācijām starptautiskajā

---

<sup>46</sup> Rudzītis J. Starp provinci un Eiropu. — Stokholma, 1971. — 131. lpp.

mērogā, kā arī pašu emigrantu rīcībā, sadzīvē (J. Trūpa — «Lapsines. Dzeja un karikatūras»).

Kā savdabīga parādība ārzemju latgaliešu dzejā minami divi dzejoļu krājumi, kas uzrakstīti Latvijā un cauri dzelzs aizkaram nokļuvuši VI. Lōča izdevniecībā un tur izdoti 70. gados. Tie ir Jōņa Karūdznika (ist.v. Eugenijs Ruško) dzejoļu krājumi «Laiks i nalaiks» (1974) un «Latgaļu melodijas» (1977). Tā ir latgaliski latviska patriotiska dzeja.

Kuplāks kļuva devums fabulas žanrā. To papildināja M. Neikšaniša otrais fabulu krājums «Cīmā pi Aizopa» (1946), kā arī J. Silkāna «Fabuleņas» (1955, 1991), tāpat arī K. Nautra un J. Trūpa fabulas dažādos kopkrājumu izdevumos.

*Lit. Salceviča I. Latgaliešu literatūra trimdā (40.—60. gadi) // Materiāli par latviešu literatūru un mākslu emigrācijā. — R., 1991. — 35.—45. lpp.; Zeps V. Latgalian literature in exile // Journal of baltic studies. — XXVI/4. — 1995. — P. 313.—328.*

MARIJA ANDŽĀNE

(1909—1988)

Tāpat kā liela daļa no Latgales inteligences un, kā jau minēts, apmēram puse no Latgales rakstniekiem, tuvojoties padomju armijai, dzejniece devās labprātīgā trimdā. Sākumā tā gan bija domāta tikai atkāpšanās uz republikas rietumiem, taču liktenis bija lēmis, ka trimda pārklājās pār visu dzejnieces turpmāko mūža daļu, līdz pat astoņdesmitajam dzīves gadam ar to noslēgumu svešumā un apglabāšanu svešajā zemē. Pēdējos dzīves gados dzejniece, šo savu mūža noslēgumu it kā paredzēdama, rakstīja:

Lai arī mīsa  
Te paliks,  
Dvēsele Mōjōs aizīs  
Uz dzimtini  
Mīļōtū.<sup>47</sup>

<sup>47</sup> Andžāne M. Namira vortūs. — Feldāfinga, 1951. — 120. lpp.

Trimdā tapušais M. Andžānes literārais mantojums atgriežas dzimtenē bez pašas autore.

M. Andžānes dzeja trimdā liecina par autore noturīgumu savas daiļrades kvalitātēs, kā arī par jauniem pavērsieniem, sevišķi filosofiskās dzejas motīvos.

Kā jau pie iepriekšējā perioda minēts, 1944. gadā rīkotajā konkursā M. Andžāne par dzejoļu krājumu «Dzeiveibai» (manuskriptā) ieguva otro godalgu. 1951. gadā šis krājums papildinātā veidā VI. Lōča izdevniecībā nāca klajā ar nosaukumu «Namīra vortūs». Papildinājuma dzejoļi nāca no to publikācijām kara pēdējā gada periodikā un galvenokārt laikrakstā «Latgolas Bolss» (vēl Latvijā, 1944. gadā un pēc tam žurnālā «Dzeive» trimdā, Vācijā).

Ne bez savas nozīmes ir notikusi krājuma nosaukuma maiņa no «Dzeiveibai» uz «Namīra vortūs». Pēdējais nosaukums tiešāk izteic to, kas piedzīvots un pārdzīvots, dodoties trimdā, caur nemiera vārtiem izejot pasaules ceļos.

Tautas likteņtēma te ir dominējošā, un tā it kā atgādina A. Egliša vārdus par Dieva zemi, kas deg:

Dag zeme, kur tovs šyupeļs  
Un mōtes kopu kolns,  
Kur tāva stateits veituls..

Un:

Kai tūrņūs zvoni sēreigi skaņ,  
Mērkst acis osoru strautā!<sup>47</sup>

Bet trimdā domas uz sapņu spārniem dienu un nakti aplido dzimtās sētas mīlas vietas:

Dūmōs  
Pa nakti  
Pa mēneša laipu —  
Trimdinīks steidzās  
Uz dzimtini  
Nalaimeigū...<sup>49</sup>

<sup>48</sup> Andžāne M. Namīra vortūs. — Feldāfinga, 1951. — 120. lpp.

<sup>49</sup> Andžāne M. Mōras celeņš. — Zvaigzne. — 1990. — Nr. 10. — 11. lpp.

Nav vairs Andžānes raksturīgā izlīdzsvarotā panta, ienāk brīvā dzeja, kas pavada liriskā «samērītā» rāmuma izzudumu dzejnieces noskaņās. Tie ir nemiera ceļi, pa kuriem šaubas, neziņa un dvēseles maldugunis šaudās.

Krājumā «Namīra vārtus» ietverts dzejolis, kas pirmpublicējumu piedzīvojis laikraksta «Latgolas Bolss» vienā no pēdējiem numuriem, kas vēl iznāca Latvijā 1944. gada 29. augustā, tas ir, divas nedēļas pirms Rīgas krišanas. Šis dzejolis skan kā svinīgs, lakoniski teikts zvērests tautai tās kritiskajā, traģiskajā brīdī:

Es kaļšu vairūgu,  
Tu šyusi karūgu —  
Mes ceīņu īsōksim!

Es dūšūs kaujas sōrtā,  
Tu kūrsi guni pōrtā —  
Mes vīnu cerēsīm!

Es ceļšu breiveību,  
Tu — jaunu dzeiveību —  
Mes ilgi dzeivōsim.

(«Mes ilgi dzeivosim!»)

M. Andžānei gandrīz vai nepierasti te enerģiski «skaldoši» toniskajā trīsakcentējumā formulētie aicinājumi skan kā pavēles. Šis dzejolis gan ar savu rašanās laiku, gan ar funkcionalitāti sava laika apstākļos pieder pie spilgtiem tā sauktās manifestējošās, oratoriskās dzejas paraugiem.

«Namīra vārtu» tēlainībai raksturīgs tas, ka blakus nemieram, liktajam daudzējādos kontekstos un izpausmēs, nostājas kalnu, karogu, krusta, esamības un nebūtības, dabas skarbuma atgādinātāji tēli. Tiem visiem pietrūkst agrākās saulainības un rāmā izsvarojuma. Tie visi sasprūduši it kā vārtos, kas vējos vārstās uz izšķobītām eņģēm. Un nāves doma starp tiem klejo kā salta vēsma, kas atsvešina no ikdienas norisēm.

Taču, lai arī kā mācas virsū grūtsirdības smagme, liriskā varone nenonikst iznīcības noskaņās, bet sapurina sevi ar atziņu:

Navaidi, zeme,  
Še nōve dzīd dzeiveibas dzīsmi!...<sup>50</sup>

Pasaules vējos tramdītā un plosītā dvēsele, mierinādama sevi ar cerību par atgriešanos, brīžiem gan paceļas savas jaunrades uzviļņojumos, gan gadiem ilgi klusē, sevī un depresijā ieejot. Trimdas gadu publikācijās tas parādās arī tā, ka paiet vairāki gadi bez neviena dzejoļa presē un, ja kādu gadu arī parādās, tad tikai daži dzejoļi.<sup>51</sup> Tajos vērojama, pirmkārt, atteikšanās no klasiskajām dzejas formām un, otrkārt, pievēršanās tā saucamajai domu dzejai.

Apmēram 20 gadi dzejniecei paiet kā mazražīgi. Tie ir dziļu refleksiju un filosofisku meklējumu gadi, tā ir — kā dzejniece pati saka — sava veida «maļdeišonōs breiveibā». Tā ir nostāšanās pašas mūžības priekšā — *sub specie aeternitatis* — un ar nerimstošu atmiņu smeldzi atskatīt uz zaudēto dzimteni kā zaudēto īsto dzīvi. Tas rod savu izpausmi reti publicētajos dzejoļos.

Bet 1977. gadā ar eksistenciālismam raksturīgu pamatatziņu — «Cīstīt ticēt un cerēt» kā īpaša pavērsiena apliecinātājs nāk klajā plašais visa mūža radošo darbu rezumējošais, motīvu un formu ziņā sazarotais un izjūtām, domām un atziņām bagātais un vienkāršs konceptuāli izturētais dzejoļu krājums «Caur dvēseles prizmu». Vispār tas pieder pie izcilākajiem latgaliešu darbiem trimdā, blakus J. Klīdzēja prozas darbiem. 1978. gadā šis krājums iegūst Andriva Jūrdža fonda prēmiju.

Uz šo krājumu var attiecināt pašas dzejnieces vārdus, ko viņa teikusi par tiem dzejniekiem, ko viņa pieskaita pie trešā, augstākā līmeņa dzejniekiem — tie ir tie, «kuri skaidri zyna, par kū raksteit, ... nūteikti tic sovam īkšejam spēkam un ... pīspīž arī cytus sev ticēt ...»<sup>52</sup>

Krājumam 256 lappuses, tātad tas ir neparasti plašs (pirmajam krājumam — «Reits» tikai 66). Arī teksta grafiskais kārtojums pat

<sup>50</sup> Andžāne M. Namira vōrtūs. — Feldāfinga, 1951. — 125. lpp.

<sup>51</sup> Tiesa, laikā no 1944. līdz 1989. gadam publicēta virkne prozas darbu, arī nepabeigtais romāns «Nosta».

<sup>52</sup> Andžāne M. Trejs pakōpes dzejnika atteisteibā//Dzeive. — 1950. — Nr. 4. — 30. lpp.

vizuāli krasi atšķirīgs. Ja pirmajā krājumā dominē panti galvenokārt kvartu formā, tad pēdējā — pārsvarā astrofiskā dzeja vai arī retāk — teksta dalījums posmos līdzīgi rindkopām prozā.

Arī satura ziņā dzeja kļuvusi intelektuālāka, vairāk domās un pārdomās nekā emocijās balstīta. Tā, piemēram, dzejoli «Taisneība» ir šāda dialoga imitācija:

Taisneība  
Ir tikai vīna. —  
Gūdeigī atklōti soka —  
Tei myužim skaidra  
Kai gaišōkō dīna.

Nā, nava tei vīna!  
Cyts streidūtīs atbīld.  
— Tei kotram sova.  
— Īdūmu slave,  
Ka kotram sova!  
Tei, kas patīši  
Skaidra kai dīna,  
Kai saule spirdz  
Tei vysim vīna,  
Kai vīna kryutīs  
Ik cylvākam sirds!

Izakcentētā pamatdoma, ar izsaucējiem pavadīta, liecina par autores pārlicību, kas uzkrāta mūža pieredzē un nav lokāma. Ne-parasts arī vārdu sadalījums pa rindām, kas savukārt liecina par nepakļaušanos kanoniem. Rindas īsas. Bieži vienu rindu aizpilda viens izakcentēts vārds. Dzejoļu kompozīcijā raksturīga īpatnība tā, ka tekstu organizējošā loma bieži pieder anaforiskiem atkārtojumiem (jau sākot ar ievaddzejoli ar krājumam līdzīgu nosaukumu).

Krājums sadalīts sešās nodaļās ar zīmīgiem to nosaukumiem un to secību: «Bez vaines», «Maigō vara», «Gradzyns», «Nūopolōtō teišameiba», «Laikmata atbaļši», «Narymteiba». Nosaukumiem pārsvarā metaforisks, simbolisks raksturs. Pirmajās nodaļās «Bez

vaines» un «Maigō vara» apkopotī reliģisku un bērņības motīvu dzejolī. Tālāk seko gājiens caur gadu un gadskārtu «gredzeniem». Seko gājiens cauri tiešamībai un skarabajām «laikmeta atbalsīm», lai beigās apliecinātos «nerimtība» kā jaunrades neaprimums, kas gleznās izteikts pēdējās nodaļas pirmajā dzejolī «Narymēja»:

Kas esi maņ,  
Tu narymēja kryutis?

Vai dūja sprūstā  
Ar ikdīnas sīnom  
Vaidi kai pūstā  
Naktīm un dīnom.  
Lai dvēsele mūstās!

Krājuma kompozīcija atgādina to dzīves gājuma loku, kas ir arī Rainim viņa «Galā un sākumā».

Kā krājuma kopīga satvara izteicēju tā psiholoģiskajā un filozofiskajā virzībā var minēt dzejoli «Speivums».

Trauslums,  
Kū Augstōkais devis  
Pretvarā nasalyuzt...!

Dzeiveibas vydums  
Nu sevis  
Poša  
Speivumu gyust!

Reiz  
Es īišu Tevī,  
Vysums!

Breidī,  
Kod aptryuks  
Te elpa,  
Īišu  
Vysuma telpā.

Caur dvēseles prizmu laistā tēlainība organiski izaugusi no atmiņās uzkrātā, pārdzīvotā un dziļi izvērtētā un organiski vienojas ar tās izteiksmību, bez uzspēles kā pašā gleznu rakstā, tā arī figurālajā stilistikā. Šai ziņā atkal var uz pašu dzejnieci attiecināt viņas vārdus, ko viņa saka par trešās pakāpes dzejniekiem: «Īsocēji dabeigi dzeivoj, bet nadabeigi roksta, cikom rakstnīki trešajā atteisteibas pakōpē roksta pavysam dabeigi, bet jūs dzeive jau upurāta mōkslai.»<sup>53</sup>

Kā raksturīgu iezīmi tēlainībā var minēt gaismas tēla daudznozīmīgo funkcionalitāti, sevišķi dzejoļos ar reliģiskiem motīviem. Intīmajā lirikā tikpat daudznozīmīgs savā funkcionalitātē ir zieda tēls.

No žanriskā viedokļa skatot, dominējošā krājumā ir meditātīvā lirika, otrā vietā paliek meditātīvi tēlojošā un aprakstoši tēlojošā, kurai lielāks svars bija pirmajā krājumā. Meditācijai piemīt vispārinošs filosofisks skatījums, vienots ar personisko atmiņu un tiešo psiholoģisko uztvērumu un izjutumu. Par savu atmiņu vienotību ar dzejas prātniecisko iedabu pati autore saka:

...munas atmiņas  
Nav tikai atmiņas;  
Tōs jau ir  
Atziņas.

Nodaļā «Nūopolōtō tiešameiba» sastopamies ar skaudru varmācībā turēta cilvēka nedrošības izpausmi. Dzejolī «Saškaltī» atrodam šādu sava trimdas stāvokļa raksturojumu salīdzinājumā ar dzimtenē kā sava veida (padomju) gūstniecībā mītošajiem:

Jums dzimtinē sovā  
Sprūsts  
Ir par šauru.  
Mums svešumā tōlā —  
Tukšums  
Par plašu.

Pa storpu  
Plyust ideju okeans,

---

<sup>53</sup> Andžāne M. Trejs pakōpes dzejnika atteisteibā//Dzeive. — 1950. — Nr. 4. — 30. lpp.

Plūsos  
Un trokoj  
Laikmata mōns.

Viļteibas bolsi  
Atsagrīzt sauc;  
Vara un bailes  
Īdrūsmi jauc.

Neuzticēdamās tām «viltības balsīm», kas māna atpakaļ uz dzimteni, neizšķīrusies par atgriešanos dzimtenē, dzejniece 1988. gada 26. decembrī aizgāja aizsaulē un apglabāta Ņujorkas štata Elmīrā.

Kad daļa trimdā dzīvojušo latgaliešu dzejnieku ar saviem darbiem kopkrājumā «Gōjputnu dzīsmes atsagrīzšona» (1989) atgriezās Latvijā, tad diemžēl — kā jau minēts — M. Andžānei tur vietas neatradās, neraugoties uz to, ka jau pirms gada nekrologā A. Spoģis bija atgādinājis: «Grūti nekrologu iesākt: izvadām skaistāko, kas mums bija.»<sup>54</sup>

Rezumējot jāteic, ka gan ar savas dzejas sākumu krājumā «Reits» (1933), gan arī ar tās vainagojumu krājumā «Caur dvēseles prizmu» (1977) Marija Andžāne bija un paliek oriģinālākā, latgaliski latviskākā dzejniece, kas, ne bez pamata nodēvēta par «latgaliešu dzejas lakstīgalu», šo savu lomu un vietu Latgales lirikā paturējusi visos apstākļos un ar to iegājusi mūsu liriskās dzejas mantojumā kā iespaidīga citu izteicēja caur sevi.

Viņas literārais mantojums gaida izdošanu Latvijā.

*Lit. Salceviča I. Šķaunes meitenes pasaules redzējums//Skolotāju Avīze. — 1989. — 6. sept.; Spoģis A. Marija Andžāne — Strode mūžībā: latgaļu dzejas lakstīgala//Brīvā Latvija. — 1989. — 30. janv.; Vējāns A. Sirds nemierā rakstīti dzejoļi//Karogs. — 1989. — Nr. 5. — 124.—125. lpp.; Valeinis V. Svešatnē mirusi izcila Latgales dzejniece//LM. — 1989. — 12. martā.*

<sup>54</sup> Spoģis A. Marija Andžāne-Strode mūžībā: latgaļu dzejas lakstīgala//Brīvā Latvija. — 1989. — Nr. 4. (30. janv.)

A. Spoģis darbojies filosofijā, mākslas zinātnē, pedagoģijā, dzejā, literatūrkritikā. Kā dzejnieks viņš pieder pie izcilākajiem latgaliešu trimdas autoriem.

Dzimis 1924. gada 9. oktobrī Vārkavas pagastā. Kara laikā kā ģimnāzists 1943. gadā iesaukts leģionā, frontē ievainots, zaudējis roku.

Vācijā studējis filoloģiju Baltijas, Hamburgas, arī ārpus Vācijas — Madrides universitātē. Beidzis filoloģijas—filosofijas fakultāti Minsterē. Strādājis par skolotāju Minsteres ģimnāzijā.

Kopš 1950. gada publicējis dzejoļus un zinātniskus rakstus. No latgaliešu rakstniekiem tuvāk iepazīs A. Sprūdža un M. Andžānes daiļradi.

Sarakstījis monogrāfiju (1960) par mākslinieku Juri Soikanu.

Pēc VI. Lōča nāves pārņēmis A. Jūrdža fonda izdevniecību. «P/s Latgaļu izdevniecība». Pārzin izdoto grāmatu krātuvi «Latgaļu sāta» Minsterē, rūpējies par grāmatu nogādāšanu uz Latviju, uz Latgali.

A. Spoģis ir četru dzejoļu krājumu autors. Divas no grāmatām ir sacerētas latgaliešu un divas kopnacionālajā valodā. Tās ir: «Zylūs azaru šolkas» (1959), «Pirmās vijolītes» (1960), «Pecunia» (1972) un «Dzagyuzes limeni» (1972). Dzejai meditātīvi filosofiska un patriotiska ievirze.

Dzejnieks vairākkārt bijis Latvijā — apciemojis Rīgu, Aglonu, Vārkavu, Rēzekni, Preiļus.

«Zylūs zaru šolkas» (1959) ar veltījuma ierakstu atsevišķā lapā: «Munai dzimtenei un munim meilajim dzimtinē» ir pirmais latgaliski sacerētais Alberta Spoģa dzejoļu krājums. Te iezīmējas trīs galvenie viņa dzejas avoti: 1) tautasdziesmu avots, no tā smelta latgaliski latviskā dzīvesziņa; 2) reliģiskās pārliecības avots; 3) filosofiskā izglītība.

Krājuma vāku zīmējis pats autors. Tajā iezīmējas daži galvenie krājuma motīvi: dzimtenes daba ar ezeriem, kalniem, baznīca, saule pie apvāršņa.

Krājuma pamatmotīvs ietveras galvenokārt pirmajā (no astoņām) nodaļām. To ievada moto rindas:

Azarzeme, muni sapni  
Tik pi tevis steidzās vīn!  
Plakstini maņ cytaiž slapni,  
Mīra maņ ni nakt', ni dīn'...

Tādā ievirzē sacerēts gan pirmais, programmatiskais, dzejolis «Zylūs azaru šolkas», gan arī tālākie — «Azarzemei», «Mōtei Latgolai», «Tovs izpūsteitais vaigs» (tercīnas), «Sōpu Latgolai» (tercīnas), «Cīmūs dzymtajā sātā» u.c. Soneta formā sacerētajā dzejolī «Kod īšu uz sātu?» dzejnieks skumji medītē:

Jau daudzus godus atskrīn bezdeleigas  
Un nūzīd dōrzi tōli svešumā;  
Bet munas dūmas ir tik bezgaleigas,  
Šūs godus vodu it kai citumā.

Otra nodaļa, ko ievada moto «Cylvāka namīram ir jāga. — Taitod ir Dīvs» — ietveras dzejoļi ar reliģisku saturu («Azarzemes Dīvmōtei», «Gora atnōkšona» u.c.)

Trešo nodaļu ievada rindas par mīlestību kā visas esamības sākumu. Ceturtajā nodaļā ietverta dabas lirika, piektajā — veltījumi, sestajā — filosofiski pārdomu dzejoļi par laika tecējumu, par pasaules sāpēm, par zūdīgo un paliekošo, par fiziskās varas dzīvnieciskumu cilvēkā, septītajā — kas nosaukta par «desmitrinžiem» — īsrindu prātulas, astotajā — arī «desmitrindēs ar kodu» — intelektuālas spēles par cilvēka, arī dzejnieka likteni.

Krājums, tāpat, tematiski daudzveidīgs, bet mākslinieciski nevienāds. Pareizi atzīst A. Vējāns: «... no Spoģa pirmajām grāmatām latgaliski sacerētais mākslinieciskā ziņā nepaceļas līdz kopējā rakstu valodā veidotajam krājumam», bet 1972. gadā — «Pecunia» (kopnacionālā valodā — V.V.) — nesasniedz «Dzagyuzes lineņus».<sup>55</sup>

---

<sup>55</sup> Vējāns A. Latgales balss Eiropas labirintos//Karogs. — 1992. — Nr. 11. — 205. lpp.

Krājums «Dzagyuzes liniņi» (1972) tāpat kā pirmais krājums ir medatīvi tēlojošs. Jau ieskaņā dotie panti izteic pārdomu par izjūtām; tās atklātas ar dzimtās puses dabas gleznu palīdzību:

Tikkū puryns dzaltons smeinej,  
Dzagyuze jau lynus sēj,  
Zynu, jei te munā sirdī  
Izmysuma ūlas dēj.

Myna bārnu dīnu sola  
Vīnmār paliks sapyns jauks;  
Laimeigs tur es slapyn kleišu —  
Dzagyuze kod prūjom sauks.

Ar personificēto dzeguzes tēlu doma aizlido uz «bārnu dīnu solu», bet no tās paceļas līdz mūžības gaitām.

Ar iespaidīgu priekšmetisku un psiholoģisku detalizāciju iejūtīgi atmiņās dzīvo dzimtā Vorkova («Vorkovai», «Muni azari», «Lelceļa molā» u.c.).

A. Spoģa dzejai bagāts poētiskās tehnikas pamats. Tajā atrodam tādas klasiskās strofas kā sonetus, tercīnas, antīkās strofas. Ir arī oriģināli strofiski jaundarinājumi, piemēram, īsrindu desmitrindes.

Pēc pārdzīvojuma iedabas un stila vadoties, Aleksis Rubulis A. Spoģa dzeju sauc par «sentimentālu meditāciju».<sup>56</sup> Protams, šāds apzīmējums tikai tad top precīzs, ja precizējam vārda «sentimentāls» nozīmi. Pie tam tā tikpat daudz ir filosofiska meditācija, cik nostalgiska meditācija, pildīta ar neizsakāmām ilgām pēc dzimtenes. Tā ir patriotiska meditācija.

Interesanti iecerē un realizācijā dabas dzejoļu cikli — pirmais par dienas ritējumu, par tās cēlieniem, sākot no «Ocumirkļa reita stuņdē», cauri «Ocumirkļam pušdīnēs» un pēcpusdienai, aizvada līdz «Ocumirkļam vokorā». Otrs — līdzīgs cikls ir saistīts ar ezera tēlu. Te ezers kā ierosmes avots sākas ar pavasari un beidzas ar

---

<sup>56</sup> Rubulis A. Spoģis Alberts//Rubulis A. Katoļu rokasgrāmata — Luvēna, 1990. — 281., 282. lpp.

ziemu. Bez tam ir virkne dzejoļu, kas saistīti ar nakts izjūtām un pārdomām («Vosoras nakts», «Nakts rūkas», «Moza naktsdzīsmē», «Sirdei naktī», «Tōļsaruna naktī»). Te var rasties jautājums, vai šī dzeja nepieder pie tā sauktās aprakstošās dzejas, ko T. Zeiferts, saukdams to par apdzeju, neuzskatīja par īstu dzeju. Jāsaka, ka vispār A. Spoģa dzejas saistība ar ārpusauli nepastāv tās atdarinošā apdzejošanā. Tā viņam ir tikai liriskās situācijas izraisītāja, impulsetāja. Dzejoļa saturs piepildās ar izraisīto refleksiju, kas ir vairāk subjektīva nevis no ārpusaules determinēta, jo dzejnieks, piekļaujoties dzīvei, par galveno izvirza paša atbalsi:

...pīsakļauņ dzeivei  
un atbaļsi meklej...

Tā, piemēram, arī dzejolī «Vosoras nakts» tēlota nevis nakts, bet paustas savas izjūtas naktī:

Jōs rūkas mani skaun,  
Žņauga un glōsta  
bez atdeves un mīra:  
asu vīneigi dēļ tevis —  
myusu mīla radeis dzeju.

Visos pieskārienos ārpusaulei autors paliek tās inspirēts pārdzīvojošs pārdomātājs. Tā ir tipiska refleksiju, pārdomu dzeja, arī tad, kad domās staigā uz dzimteni un tās dabu. Tā ir daba atmiņā un apcerē, ne tiešā tās atveidē. Tā arī dzejolī «Lelceļa molā», kas sākas aprakstoši:

Ganeju lūpus.  
Dzērvu zōboki siļdēja kōjas  
agrajūs reitūs..

Bet tas ir tikai atspēriens, lai uzlidotu uz fantāzijas spārnēm un apvītu ārējo ar subjektīvi izjusto, poētisko redzējumu:

Bērņeiba muna te doncōja  
Lelceļa molā.  
Satyku pasauli

-----  
Muzyka tei beja un  
myusu poezija.

Protams, pēdējās rindas padeklaratīvas (un ne tikai šeit).

Krājums «Dzagyuzes limeni»<sup>57</sup> — otrais autora latgaliskais krājums, kas nāca pēc kopnacionālajā valodā sacerētajiem krājumiem «Pirmās vijolītes» (1960) un «Pecunia» (1972), mākslinieciskā ziņā iespaidīgāks par pirmo. Te jūtam izteiksmes attālināšanos no publicistiskuma, kas dažviet bija izmanāms pirmajā krājumā.

A. Spoģa sniegums dzejā pieder pie izcilākā, kas ir latgaliešu lirikā ārzemēs. Viņa savā nozīmībā nostājas blakus Marijas Andžānes devumam.

*Lit. Kursīte J. Alberts Spoģis — vōrkovīts nu Minsteres//Mōras Zeme. — 1990. — 18. maijs; Vējāns A. Latgales balss Eiropas labirintos. Ieskats Alberta Spoģa personībā//Vējāns A. Latgales rokstu gaisma. — Rīga, 1996. — 358.—372. lpp.*

FRANCIS MURĀNS  
(1915)

F. Murāns dzimtenē pazīstams galvenokārt kā dzejnieks, bet ārzemēs — pārsvarā kā zinātnieks, tautsaimniecības zinātņu doktors, profesors.

Dzejā viņš ir spilgts dabā projicētās patriotiskās un filosofiskās dzejas pārstāvis.

F. Murāns dzimis 1915. gada 17. oktobrī Pēterburgā, kur tolaik strādāja viņa vecāki. Pēc kara vecāki atgriezās Latvijā un sākumā dzīvoja Viļānu pagasta Vecmurānos pie Maltas upes. Pirmā skola ir Viļānu sešgadīgā pamatskola. Te sacerēti pirmie dzejoļi. To sacerēšana turpinājās, mācoties Ludzas ģimnāzijas komercskolas nodalā 30. gadu sākumā. Skolā tika izdots žurnāls «Vita Nostra», ko vadīja vecākās klases skolnieks Staņislavs Ladusāns, kurš vēlāk

---

<sup>57</sup> Krājuma vāku un dzejnieka portretu zīmējis Juris Soikans.

ārzemēs bija teoloģijas zinātņu doktors, pasaules katoļu filosofu biedrības prezidents.

Beidzis Ludzas komercskolu, F. Murāns studē Latvijas Universitātes Tautsaimniecības fakultātē, kuru beidz 1944. gadā.

Periodikā pirmais dzejolis «Dzyntō mōjeņa» publicēts laikrakstā «Jaunais Vārds» 1934. gadā 19 gadu vecumā. Sekoja publikācijas citos izdevumos. Visvairāk publikāciju (arī stāstu) parādījās 1943. un 1944. gadā VI. Lōča izdevumos «Olūts» (vairāk nekā desmit) un «Latgolas Bolss». Šai laikā viņš strādāja VI. Lōča izdevniecībā, kura 1944. gada vasarā pārcēlās uz Kurzemi, tad — uz Vāciju.

1946. gadā iznāca dzejoļu krājums «Ilgu zeme». Tas ir pirmais F. Murāna dzejoļu krājums, ja neskaita 1945. gadā izdoto mazo, no periodikas savākto atlasīti «Dzimtines skoti. Ilustrētas dzejas». (Patiesībā 1945. gada izdevums, kas kopā ar ilustrācijām veido tikai 22 lappuses, ir ietilpināts minētajā pēc gada iznākušajā «Ilgu zemē».)

1949. gadā F. Murāns pārceļas uz ASV, kur sākumā strādā piena fabrikā, pēc tam Detroitā Forda automobiļu rūpnīcā. Te strādājot, viņš uzsāk studijas un 1952. gadā iegūst ekonomikas maģistra grādu.

Paralēli zinātniskajam darbam turpinās dzejrade. 1953. gadā nāk klajā liriski filosofiska poēma «Nelga», kurā uz kara neįēdzību fona risinātas cilvēka dzīves jēgas problēmas.

Pēc četriem gadiem Mičiganas universitātē (1957. gadā) tiek aizstāvēta doktora disertācija tautsaimniecībā. No 1966. līdz 1981. gadam F. Murāns strādā Viskonsinas universitātes filiālē Stīvenspointā. 1981. gadā pensionējies, dzīvo savā mājā turpat Stīvenspointā, aktīvi līdzdarbojoties sabiedriskajā dzīvē, īpaši tuvs būdams L. Latkovskim (sen.) un J. Dimantam (sen.).

1993. gadā Latgales Kultūras centra izdevniecībā Rēzeknē nācis klajā dzejoļu krājums «Svešumā klistot» (kopnacionālā valodā, tikai atsevišķi dzejoļi ir latgaliski).

F. Murāna dzejas galvenie motīvi vispirmām kārtām saistās ar dzimteni kā to «ilgu zemi», kas visu mūžu dvēselē paliek lielākais dārgums un svētums, blakus tām domām un jūtām, kas saistās ar

māti un ar dievmāti. Šo motīvu lokā F. Murānam ir izcilākie dzejoļi visā latgaliešu lirikā. Populārākie no tiem ir: «Mōtei», «Mōtei Latgolai», «Aglyunas Mōtei», «Ave Maria», «Aglonas Dievmātei», «Ilgu zeme» u.c. Dzejoļi «Aglonas Dievmātei» komponējis J. Mediņš un tas kā svētku kantāte 1960. gadā rīkotajos Latviešu dziesmu svētkos Indianopolē ieguva pirmo godalgu.

Sāpīgās ilgas pēc dzimtenes pauž tādi dzejoļi kā «Trimdinīka dzīsmē», «Sōpu dōrzā», «Vedit, sapni!», «Draugim svešumā», «Latveja», «Latgolai», «Sapyns par dzimtini», «Myna zeme», «Svešumā», «Vēstule uz mājām» un daudzi citi. Jau ar nosaukumiem vien tie atgādina savu saturu — trimdinieka sāpju dziesmu par Latviju, par Latgali, par visiem sirdij tuvajiem tālajā dzimtenē.

Krājums «Svešumā klistot» ir visas dzejrades rezumējums. Te atrodam tos dzejoļus, uz kuriem bez šaubīšanās var attiecināt šā krājuma redaktora Augusta Eglāja vārdus: «Franča Murāna paveiktais darbs liecina par augsti attīstītu intelektu, par cilvēku ar bagātu garīgo pasauli.»<sup>58</sup>

F. Murāna dzejrades orientācija uz cilvēka dzīvei svarīgām eksistenciālām pamatvērtībām, uz to sakramentalitātes apliecinājumu rod sev atbilstošu izpausmi poētikā, stilā. Pamatos dominē gleznojošais stils, bet tas allaž caurausts, piesātināts ar iespaidīgu un skaidri atskārstamu psiholoģisku strāvojumu. Citiem vārdiem, tēlainība, gleznainība te vienojas ar dzīvu intonējumu. Un tikai retos gadījumos aprakstošs tēlojums paliek bez jūtāmāka emocionālā dzīvās runas nesējviļņa.

Pierādījumam lai ielūkojamies kaut vai dzejoļi «Vēstule uz mājām» ar tā reāliju skaudrumu, kas ierunājas savā tēlu valodā, liekot atskārst pārdzīvotājā viņa iekšējo kustību:

Ikkatru vakaru, kad mājās gaismu dedzu,  
no darba pārnācis ar noguruma nastu,  
es jūs un sirmo tēva sētu atkal redzu  
uz mazas kartiņas, ko saņēmu pa pastu.

---

<sup>58</sup> Eglājs A. Daži vārdi par dzejnieku Franci Murānu//Francis Murāns. Svešumā klistot. — Rēzekne, 1993. — 103. lpp.

Tad ceļos nokrītu un domās skūpstu vietu,  
kur mātes pēdas bija iespiedušās stīgā,  
kur mani noglāstīja tēvs ar delnu cietu  
un ievas šūpodamās matos ziedus sniga.

Es redzu jūs kā senāk stāvam durvju priekšā,  
kur mani vēl arvienu mājās nākam gaidāt,  
kur vāja lampas gaisma plēnē mājas iekšā  
un miršu krūms uz loga malas sēri smaيدا.

Es rokas izstiepju, lai jūs pēc kārtas skautu  
un gaidās sadegušus vārdus klusi teiktu,  
kas aizmirst ciešanas un ilgu sāpes ļautu,  
pirms es šīs dzīves dienas svešā zemē beigtu.

Bet rokas atdurās pret cietām mūra sienām...  
— kā jūra iznirst mūsu starpā baiga tāle...  
Es zinu, jāpaliek man svešumā būs vienam,  
ka senās takas aizaugš sūnas, purva zāle...

Dzejoļa pamatā konkrēta liriskā situācija — vēstule no tālajām, ilgotajām mājām, kas rada īpašu savijojumu un izraisa veselu priekšstatu gūzmu. Dzejoļa kompozīcijā šī liriskā situācija tiek pat tieši atgādināta pirmajā pantā, kas ir sava veida ekspozīcija, kurai pieslēdzas otra panta pirmā rinda, lai tad nāktu virkne atmiņās auklētu dārgu un dzīvu priekšstatu, kas ved līdz pārdzīvojuma norises kulminācijai («Es rokas izstiepju .. »), bet tad — sabrūk pret traģisko atziņu («Bet rokas atdurās .. »). Tādā, pat ārējos žestos izteiktajā, pārdzīvojuma norisē atklājas vientuļa trimdinieka atmiņu ceļš uz mājām.

Teksts versifikatīvā ziņā gludi veidots un, kā tas F. Murānam parasts, ieturēts pagarās domīgās jamba rindās.

F. Murāna dzejā sastopam ne tikai gludi veidotas un (pārsvarā) visās rindās atskaņotas kvartas, bet arī daudz klasisko sekstīnu («Māras zemes karaliene», «Aglonas svētkos», «*Gloria inexcelsis Deo!*», «Fatamorgāna», «Laiks» u.c.). Ir arī klasiskās kvintas («Dzīves sapņi» u.c.), kā arī citas formas. Attiecībā uz izteiksmi M. Bukšs

par F. Murāna dzeju raksta: «Fr. Murāna volūda un dzeja ir gluda, un sovā dorbā jys ir uzrōdējis lelu veiksmi reikōtīs ar ritmim, strofom un cytim dzejiskōs mōkslas elementim. Daudzas vītas ir eistas dzejas pērles.»<sup>59</sup>

Daudz tādu izjustu dzejas pērļu F. Murāns veltījis mātei. Jau nākajā krājumā tāds dzejolis ir «Mātei» (tāda paša nosaukuma dzejolis jau ir bijis arī iepriekšējā krājumā).

Kaut lemts nav aiziet man pie tava klusā kapa,  
kur daudzus gadus balto bērzu ēnā dusi,  
es sapņos pieglaūžos pie tā kā sausa lapa  
un skatus griežu katru dienu uz to pusi.

Jau ceļš uz beigām iet, ko svešās zemēs minu,  
un stunda nāk, kad smagā nogurumā ļimšu,  
bet sirds man gavilē, jo vientulībā zinu,  
ka tevi satikšu, kad garu valstī dzimšu.

Tad tevi apkampšu un galvu klēpī likšu,  
lai tā kā šūpulī tu mani auklē, pajā;  
no sāpēm atbrīvots, ar laimi pildīts tikšu  
un tādā mūžībā es peldēšu kā kaija.

Vēl ceļa gabals priekšā — nezinu, kad iešu  
pie tevis mūžībā, kas aicina un baida;  
ar sapņu spārniem vēl pār dzīves lejām skriešu,  
kur senie maldi, ilgas sauc un smaida.

Ja pirmajā dzejolī ar nosaukumu «Mōtei» dzejnieks uzbur acu priekšā ainas par iespējamo reālo tikšanos ar māti —

kur lūgā atspeid skola gaisma vōja  
un vējā okas svēre klusi čiekst, —

— tad mūža nogalē jau pārsvarā mūžības doma (kas pirmajā dzejolī pavīd tikai beigās vēl it kā poētiska apspēle).

---

<sup>59</sup> Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — Minhene, 1957. — 670. lpp.

Tā tad liriskās situācijas un psiholoģiskā sižeta klātesamība, to izpausme spilgtā tēlainībā un izteiksmes lokanībā dzejoļiem nodrošina stabilu kvalitāti un dara tos mākslinieciski iespaidīgus un kā tādus — ar paliekošu nozīmi visā latviešu lirikā. A. Vējāns, vērtējot F. Murāna dzeju, tās nozīmi, uzsver, ka tā «kvantitatīvi neliela raža. Bet šo grāmatu īpatsvars Latgales vārda mākslā spēcīgi jūtams un ir neatkārtojami nozīmīgs. Tas kuplina visu latviešu dzeju.»<sup>60</sup>

Lit. Eglājs A. *Franča Murāna dzeive un dzeja//Rokstu krājums «Olūts»*. — Nr. 8. — 1992. — 202. lpp.; Eglājs A. *Daži vārdi par dzejnieku Franci Murānu//Francis Murāns. Svešumā klīstot*. — *Rēzekne*. — 1993. — 101.—103. lpp.; Vējāns A. *Francis Murāns. Svešumā klīstot//Vējāns A. Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 513.—515. lpp.; Trojanovskis V. *Dzintines ilgu dzīsmiņiks//Zemturs*. — 1998. — Nr. 2./3. — 23. janv.

NORBERTS NEIKŠANĪTS

(1913—1972)

N. Neikšanīts ar savu daudzpusīgo un rosīgo darbību devis lielu ieguldījumu latgaliešu prozā, dzejā, tāpat drāmā un literatūrzinātnē. Sevišķi nozīmīgs ir viņa romāns «Myura kolns», kā arī divi fabulu krājumi.

N. Neikšanīts (īst.v. Norberts Trepša) dzimis 1913. gada 9. oktobrī Pēterburgā. Vecākiem atgriežoties dzimtajā Asūnes pagastā Neikšānos, apmeklēja vietējo skolu. 1930. gadā beidzis Krāslavas ģimnāziju, 1942. gadā — LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāti.

Publicēties sācis 1934. gadā. 1936. gadā publicēts pirmais stāsts ar sadzīviski psiholoģisku ievirzi.

1943. un 1944. gadā Daugavpilī darbojies VI. Lōča izdevniecībā kā redaktors. Rakstu krājumā «Olūts» publicējis lugas, bet rakstu krājumā, kas iznācis sakarā ar drukas aizlieguma atcelšanas

<sup>60</sup> Vējāns A. *Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 515. lpp.

40. gadadienu — plašu rūpīgi izstrādātu pārskatu par latgaliešu literatūras attīstību no 1920. līdz 1944. gadam.

1943. gadā iznācis romāns «Myura kolns», kas ir viens no nozīmīgākajiem romāniem latgaliešu literatūrā. Sižets tajā risinās divās plāksnēs — 30. gadu beigās un kā atmiņu notikumu norise no gadsimta sākuma. Literāro darbu konkursā 1944. gadā romāns ieguva pirmo godalgu. (Atkārtoti izdots 1997. gadā Rēzeknē.)

Tajā pašā 1943. gadā nācis klajā otrs autora daiļradei un visai latgaliešu literatūrai nozīmīgs darbs — fabulu krājums «Dundurs skudru pyuznī». Tas turpina F. Trasuna aizsākto tradīciju fabulas žanrā. Pēckara gados trimdā tam pievienojies otrs fabulu krājums — «Cīmā pi Aizopa» (1946).

Emigrācijā bez otrā fabulu krājuma vēl iznācis arī otrs romāns — «Vīna vosora» (1948), kurā tēloti jauna mākslinieka pārdzīvojumi, iemīlot modeli Dievmātes skulptūrai — kurlmēmu baznīcā satiktu meiteni.

Vācijā Neikšanīts studējis teoloģiju (1947—1949). 1950. gadā pārcēlies uz ASV, kur 1953. gadā kļuvis par priesteri un strādājis Ņujorkā, kur miris 1972. gada 30. novembrī. Apglabāts turpat.

Galvenais veikums dzejas laukā, kā jau teikts, ir fabulas žanrā. Taču dzejrade neaprobežojas tikai ar fabulām. Jau 30. gados, bet tāpat kara gados un arī trimdā N. Neikšanīts periodikā publicēja pa dzejolim — «Tōlō mōte Daugova» u.c. Viens no tiem — «Es cytaiž navaru .. » ievietots arī antalogijā «Latgaļu dziesminieki» (1954). Ar savu nosaukumu un saturu tas apliecina dzejoļa pierību pie t.s. domu dzejas:

Aug puče, zīdus raisa  
Un dreiz — jau zīdlapeņas kaisa...  
— Vai beja vārts zīdēt laiku nagaru?  
— Es cytaiž navaru.

Skrīn spēre. Spōrnūs saule.  
Pēc dīnas verīs — sudobraini prauli...  
— Vai beja vārts lidēt laiku nagaru?  
— Es cytaiž navaru.

Dzīd dzejnieks. Dzērkstej dzīsmē  
Bet reit jau kūkle guļ uz ānas sliksņa...  
— Vai beja vārts dzeivūt laiku nagrau?  
— Es cytaiž navaru.

Kodolīgi prātnieciski panti liecina par autora filosofisko dzīves uztveri (kam sakars arī ar fabulisko uztveri). Bet romāni liecina arī par liriskās stīgas skanējumu rakstnieka daiļradē, it īpaši tas sakāms par romānu «Vīna vosora». Taču šai ievirzē daiļrade neturpinājās. Rakstnieks pievērsās folklorai, epikai, drāmai un literatūrzinātnei.

Daļa Neikšaniša fabulu ārpus to publikācijām minētajos divos krājumos ievietotas arī antoloģijā «Latgaļu dziesminieki» (1954) un krājumā «Gōjputnu dzīsmes atsagrīzšona» (1989).

Fabulu tematika saistās gan ar sava laika aktualitātēm, gan arī — un parasti vienlaikus, it īpaši labākajās fabulās — ar vispārcilvēciskajām tikumu un — kā jau fabulās tas parasts — ar netikumumu izpaušmēm. Pie labākajām N. Neikšaniša fabulām pieder «Gulbis», «Lōcs», «Muzejā», «Mērkačs un lopsa», «Vātrā», «Vonogs un laksteigola».

Fabulu otro krājumu ievada plašs M. Bukša apcerējums par fabulu vispār, par Ezopa fabulām un to tradīciju Eiropā, kā arī par N. Neikšaniša devumu šai žanrā. M. Bukšs uzrāda savu desmitu sižetu, kas no Ezopa laikiem ceļo pa Eiropas fabulistu darbiem, un uzsver, ka katrs fabulists šos sižetus izrisina savā veidā, nostāda savās situācijās un liek «darbojošām personām» atklāties savās valodiskajās izpaušmēs. Arī N. Neikšanišs veselu virkni jau pazīstamu sižetu (piemēram, par lapsu un vārnu, kur lapsa izmāna siera gabalu, par siseni un skudru, kur sisenis nočīgājis visu vasaru, ziemai nākot, lūdž pārtiku, par vilku un dzērvī ar viņu savstarpējām laipnām uzciensānām u.tml.) sniedz savā oriģinālā uztvērumā un iztēlojumā. Tomēr jāteic, ka jau pazīstamu sižetu lietojumā N. Neikšanišim ne katreiz izdodas sasniegt īsti fabulisku efektu (piemēram, pazīstamo Krilova fabulu atgādinošajā «Muša un vazums» vai arī uz pazīstamā sakāmvārda pamata veidotajā fabulā «Kolns dzemdej» (peli), vai arī par lapsu un āzi, kas iekrituši

akā un meklē glābšanās iespēju un arī atrod, bet — tikai vienai pusei par labu).

Tā tas ir attiecībā uz ciema kukuli Aizopam. Bet N. Neikšanītim pamatos un visumā ir daudz savu oriģinālu sižetu un arī oriģinālas dzirkstības, asprātības un valodiskās lokanības to izrīsinājumos. Tā pamatojumam lai kalpo kaut vai šādas rindas no fabulas «Vātrā», no t.s. morāles daļas (pēc tam, kad iztēlota dažādā izturēšanās kuģa grimšanas situācijā, kur izglābjas tas, kurš nenolaiž rokas):

Kas rūkas salyka  
un gaida: cyti nazkū padareis!  
tys veļti nūgaideis.  
Lai dorbs tys vīglys ir vai gryuts,  
— kū padareisi pats, tik tys i byus.

Jāsaka, ka tas ir samērā aktuāli arī attiecībā uz mūsdienu apstākļiem.

Izteiksmīga un ne mazāk mūsdienīga ir arī šā, otrā, krājuma pēdējā fabula — «Vonogs un laiksteigola»:

Reiz vonogs lelu olkonumu jyt  
un meklej apēst kū nabyut.  
Jam nogūs trōpōs laksteigola.  
Jyt dzidōtōja — nabyus loba gola,  
un sōc niu praseitīs:  
«Vai nagrib lobōk skaistu dzīsmi klauseitīs?  
Maņ bolss tik breineigs. Vysi teic!...»  
«Jo byutu seits,  
es tevi pasaklauseitu labprōt,  
bet tagad, munuprōt,  
es atrīnu par svareigu,  
na mōkslu, bet gon bareibu!»  
un vonogs laksteigolu saplūsēja.

Tai vīnmār beja:  
uz mōkslom cylvāks steidz  
tik tod, kod ir jau seits.

Kad vēders runā, filosofija (un māksla) klusē — uz tādu teicienu varētu reducēt šo tekstu, bet varētu teikt arī tā, ka tad, kad dominē mantiskās intereses un blēdības un vardarbības to realizācijā, kultūras vērtību pasaule apdraudēta.

M. Bukšs dod šādu N. Neikšaniša fabulu raksturojumu un vērtējumu: «Neikšaniša fabulas ir vīgli ironizējušas, drusku filosofējušas, bet ar lobu, svaigu un spēceigu volūdu.. [tās] licynoj gon par autora osprōteibu, gon par veiklajom stōsteitōja spējom..»<sup>61</sup>

N. Neikšanīts tādējādi turpina F. Trasuna kā fabulista tradīciju. Viņam trimdā pievienojušies K. Nautris (īst.v. K. Krusts) ar krājumiem «Aizgājēji» (1977), «Maklātōji» (1982, pamatā fabulas) un J. Silkāns ar krājumu «Fabuleņas» (1955, 1991).

*Lit. Saušs S. Rakstnīks un prīsters Norberts Trepša//Tāvu zemes kalendars 1993. gadam. — 1993. — 77.—82. lpp.*

ONTONS ZVĪDRIS  
(1911—1992)

Kā dzejnieks, mākslinieks un publicists darbojies galvenokārt pēc Otrā pasaules kara.

O. Zvīdris dzimis 1911. gada 23. jūnijā Makašēnu pagasta Lielpujātos. Agrā bērnībā zaudējis vecākus, viņš spiests izbaudīt visu sūro bāreņa likteni.

Beidzis Rogovkas pamatskolu un Tukuma piensaimniecības skolu, viņš strādājis Jaunkalsnavā, pēc tam pastā Rīgā un citur. Pievērsies glezniecībai, gatavojies iestāties Mākslas akadēmijā, taču šis nodoms palicis nepiepildīts, jo sākās Otrais pasaules karš. 1942. gadā viņš tiek izsūtīts darbos uz Vāciju. Pēc kara studējis Mākslas akadēmijā Diseldorfā, tad pārcēlies uz Angliju, bet 1949. gadā — uz Kanādu, kur kādu laiku strādājis lauksaimniecībā. Neklātienē beidzis Vašingtonas mākslas skolu (1962). Mūža otro pusi nodzīvojis Toronto. Miris 1992. gada 22. maijā.

---

<sup>61</sup> Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — Mīnhene, 1957. — 692., 693. lpp.

O. Zvīdrim pieder divi darbu krājumi: «Tu» (1974; te bez dzejas ir arī divas ludziņas), un «Kod sirds tūp guņkurs» (1981; te bez dzejas ir arī divi tēlojumi).

Tāpat kā visiem citiem trimdas dzejniekiem, arī O. Zvīdrim pirmajā vietā ir smeldzīgas ilgas pēc dzimtenes. Patiesībā O. Zvīdra dzejā tas ir galvenais jūtu patoss, mezglu punkts, kurā krustojas un savijas visi noskaņu un atziņu pavedieni. Ne tikai dienā —

Ai, nakts,  
Tu munā dīnā cīši jaucīs!  
Tu aizved mani dzymtā pusē,  
Tu rōdi skaistas azarmolas,  
Tu satikt vedi meilus cylvākus..

(«Nakts», krāj. «Tu»)

Šo motīvu dzejā dzīvo atmiņās visi mīļie cilvēki: māte («Mōtei»), («Munas mōtes pīmiņai»), tēvs («Muna tāva pīmiņai»), dzimtenē palikušie tuvinieki («Trideišu mōtei», «Lelpujātu Bōrbolai», «Latgaļu senču mōtei»), dzimtās zemes daba («Veļtējums Pujatu azaram», «Dzimtines vyzbuļam», «Kīvītei» u.c.).

Minētie dzejoļi lielākoties ir veltījumi. Daudz veltījumu ir arī Latgales kultūras darbiniekiem: M. Bukšam, Vl. Lōcim (pat trīs dzejoļi), B. Spūlam, S. Seiļam u.c. Starp daudzajiem veltījumiem labāki šķiet tie, kuros vairāk reāli priekšmetiskās detalizācijas, kā, piemēram, dzejolī, kas veltīts «Lelpujātu Bōrbolai».

Vispār samērā daudz dzejas kvalitātei kaitē publicistisks deklarativisms. Tam pretī nostājas tas tēlojums, kurā gleznās ietverta liriska sirsnība, kā tas, piemēram, ir dzejolī «Saskaņa»:

Ceiruļa dzīsmē par teirumim, dryvom;  
Kīvītes: kīvī! par zaļajom pļovom;  
Dzagyuzes zvoni par bērzem un sylm;  
Sudobra myrdzums nu azarim zylum —  
Dzimtine dōrgō! kai saskaņā skaņ  
Cylvāks i bite, kas zīdeņūs saņ.

(Krāj. «Tu»)

Lai gan te gleznām piemīt zināms vispārīgums, tomēr kopā tās rada izjustu lirismu, kā nereti pietrūkst saprātotajos dzejoļos. Samērā daudz intelektuālu konstrukciju ir starp tiem dzejoļiem, kuros izskan dedzīgi patriotiski aicinājumi («Pördzeivōsim, izturēsīm!», «Brōļ, salic nyu lyugšonā rūkas!», «Pīsaceļ, tauta!», «Krōsim gaismu myusu klētis!» u.c.). Tautisku uzmudinājumu rindas, ņemtas no O. Zvīdra dzejas, bieži citātu veidā noderējušas svarīgos trimdas latgaliešu patriotiskajos pasākumos, tātad tiem ir bijusi sava praktiska lietojuma nozīme.

Tiesa, arī starp domu dzejoļiem atrodami izjusti un patiesi, pārliecības piestrāvoti vārdi, arī par to, ka viss latgaliskais nav vis nezāle Latvijas dārzā, bet gan krāšņs zieds, tāpēc tas, kurš to nonievā —

«..strōdōj pret vysu latvīšu tautu.»

(«Nacionālō byuteiba»,  
krāj. «Kod sirds tūp guņkurs»)

Vispār O. Zvīdra divi plašie krājumi ir spilgts sava laika dvēseles dokuments, lai arī ne tik iespaidīgi kā M. Andžānes vai F. Murāna u.c. dzejā, tomēr te viscaur jūtama trimdā mītoša, ar dzimtenes ilgām dzīvojoša, pat «slimojoša», jūtīga, garīgi bagāta cilvēka pašatklāsmē, kas savās labākajās mākslinieciskajās izpausmēs spēj raisīt līdzpārdzīvojumu.

*Lit. Latkovskis L. Mōkslinīkam Ontonam Zvīdrām 60 godu//Dzeive, 1971. — Nr. 109; I. Babenko. Lobam dorbam — divi myuži jōdzeivoj// Mōras Zeme. — 1992. — Nr. 4, 1. febr.; Ikaunīks V. Leigū dīnas jubilar//Zemturis. — 1996. — Nr. 25, 5. jūl.*

JŌŅS LEIDUMNĪKS

(1909)

J. Leidumnīks pieder pie tiem latgaliešu dzejniekiem, kas trimdas apstākļos spējuši attīstīt savu talantu, sniedzot nozīmīgas dzejas vērtības.

J. Leidumnīks (īst.v. Jōņs Mozga) dzimis 1909. gada 4. janvārī Varakļānu pagasta Kokaru ciema Sēnītēs.

Pēc Varakļānu ģimnāzijas beigšanas strādājis par ierēdni. 30. gadu beigās parādās dzejoļu publikācijas žurnālā «Zidūnis», laikrakstos «Latgolas Bolss» un «Zemņika Ziņas».

1944. gadā devies uz Vāciju, strādājis VI. Lōča izdevniecībā, organizējis laikraksta «Latgolas Bolss» izdošanu, sastādījis un rediģējis «Tāvu zemes kalendaru». Minētajos izdevumos publicējis arī savus dzejoļus.

1948. gadā pārcēlies uz Angliju, bet 1951. gadā — uz Kanādas pilsētu Ontario, kur strādājis hospitālī.

Pirmais dzejoļu krājums izdots 1959. gadā. Zīmīgs ir tā nosaukums — «Tāva pogolmā». Te tēva pagalms nozīmē gan reālo, bērniībā un jaunībā apdzīvoto pagalmu, gan arī simbola līmenī pacelto dzimtās puses garīgo vērtību glabātāju. Savā otrajā nozīmē tas ir dzejnieka atskaites punkts, visa mūža kredo («Uz tāva sātu īšu es»).

Vistiešāk autors pats savas dzejas galveno saturu izsaka krājuma ievaddzejolī. Tā trešajā, pēdējā, pantā šādas rindas:

Tur obeižīdu zorūs  
Man laime prīcu nas;  
Kai gaišas saules storūs  
Ņiu pogolmā pi tāva es.

(«Tāva pogolmā»)

Līdzīgi galvenais motīvs sevi pieteic arī dzejolī «Muna zeme» un citos dzejoļos, sevišķi pirmajā nodaļā.

Iespaidīgi svešatnes izjūta raksturota dzejolī «Vai laimeigs var byut?» Pie izjustākajiem tekstiem būtu minams arī «Klusi šolc», «Nakts tymsā», «Dzīsmē Latgolai», «Reita pusē», «Rudiņa īskaņa».

Vispār paplašais krājums (112 lpp.) sadalīts septiņās nodaļās, un katrai no tām dots zīmīgs ar nodaļas saturu saistīts nosaukums: I. Pi lūga; II. Teiruma šolkas (Tāvam); III. Vosoras debess (Mōtei); IV. Vokora mīrs (Sāras nūskaņas); V. Reitausmai (Tāvu zemei); VI. Rudiņa laiks; VII. Latgolas ūzuli un līpas (Veļtejumi).

Uz vāka un titullapā zem nosaukuma «Tāva pogolmā» likts romiešu cipars I. Tas varētu nozīmēt, ka nākošajai daļai būtu paredzēta atsevišķa grāmata. Taču tāda nav parādījusies. Tās vietā 1975. gadā iznācis krājums «Vēju stunda».

J. Leidumnīks, cik no moto nodaļu sākumos var redzēt un no izteiksmes noskārst, ir zināmā F. Bārdas (viņa teksti par nodaļu moto ņemti pie trim nodaļām) un F. Murāna ietekmē. Patiesībā arī F. Murāna dzejā, tās bagātajā un aktīvajā tēlainībā jūt F. Bārdas ietekmi.

Šī ietekme J. Leidumnīkam palīdz labāko dzejoļu tapšanā. Starp tiem minams arī dzejolis «Aiz rejas»:

Aiz rejas styura  
Palākō vokora krāsla nōk  
Un veitūlu līgajūs zorūs  
Kai plašō jyura  
Sevī nūrimt sōk...  
Jau vokors klusi dus.

Aiz veitūlu līgajiem zorim  
Nu Kopu syla izlin mēness,  
Boltus pologus klōdams, klusu  
Pī tāva mōjas lūgim,  
Kur biži sēžu es,  
Snauž nakts. Dreiz soldā mīgā dusu.

Aiz lūga zyls sapneits kleist  
Dōrza ōbeju zīdūs teits;  
Un maigi ar vēju tys leist  
Leidz gaismai, kod aust reits.

Personificējošā metaforika, deminutīvs dabas ainā, reālijas, kas rosina asociācijas, arī pelēkā vakara krēsla — tas viss ļauj atjaust F. Bārdas klātesamību (lai arī ne bez atslīdējumiem no F. Bārdas dzejas kvalitātēm).

Dzejoļu lielākā daļa rakstīta četrindēs, bet ir arī pa sekstīnai («Latgola» u.c.) un brīvās dzejas teksti.

Pie faktoriem, kas ne katreiz sekmē dzejas izteiksmību, jāmin tas, ka J. Leidumņiks, tāpat kā Vl. Bojārs, dažkārt par daudz no devu maksā versifikācijai, arī atskaņojumiem. Tomēr jāteic, ka Leidumņikam šai ziņā dzeja mazāk formalizējusies.

Lit. Spōģis A. *Reminiscenču dzejnīka pyrmais dzeju krōjums*//*Dzeive*. — 1959. — Nr. 38. — 22.—23. lpp.; Bojārs V. *Daili sveicīni Jōnam Mozgam*//*Dzeive*. — 1969. — Nr. 93; Lōcis Vl. A. *Jūrdža fonda gūdolgu sajēmēji [par dzejūļu krōjumu «Vēju stunda»]*//*Dzeive*. — 1976. — Nr. 130. — 5.—8. lpp.

ONTONS KOKARS

Dzejoļu krājumā «Svešumā» (1958) ietverti dzejoļi, kas sacerēti laikā no 1955. līdz 1958. gadam. Krājumā ietilpst 31 dzejolis. Krājuma vadlīnija — svešuma pretstatījums dzimtenei. Dažādās gleznās un izjūtās tas izvijas cauri visam krājumam. Tādā ziņā krājums sasaucas gan ar F. Murāna «Ilgu zemes» galveno tematisko līniju, gan ar O. Zvīdra dzejas galveno patosu. Gandrīz vai katrs dzejolis beidzas ar domu par dzimteni, par cerību un iespēju to vēlreiz redzēt, pabūt tajās vietās, kas visu mūžu glabājas atmiņā. Mazam ieskatam par šādiem dzejoļu nobeigumiem lai kalpo daži piemēri. Jau pašā moto pantā konfrontējot svešumu un dzimteni, autors dzīvi slavē tāpēc, ka pastāv cerība nomest svešuma nomāktību:

Es dzeivi slavynu,  
Kaut svešums sirdi mōc,  
Un cereibas kai rūzes pynu.

Arī pirmajā dzejolī «Uz dzimtini» pārdzīvojuma akcents uzlikts uz to, ko izsaka gan virsraksts, gan pēdējā rinda:

Lai dzimtini breivu vēļ iraudzeit spētu.

Dzejolis «Ilgōtais krosts» izskan ar rindu, kas izteic kvēlāko vēlmi —

Mōtes bolsu sadzērdēt.

Līdzīga izskaņa ir daudzos dzejoļos, arī pēdējā — «Reita ausma»:

Bet ar pyrmū saules smaidu  
Ceļu otkon mōjup gaidu.

Šis gājputnu atgriešanās motīva risinātājas vārsmas, salīdzinot ar otra tikpat spēcīga jūtu piestrāvotām patriotiskās dzejas autora F. Murāna vārsēm, gan jāatzīst par ne tik iespaidīgām (jo te gleznas ne katreiz tik vienreizīgas un bieži parastos vārdos izteiktas), tomēr dzeju no trafareta pasargā tas, ka arī aiz vispārīgiem vārdiem var nojaust dzīvās izjūtas pulsejumu. A. Spoģis recenzijā par krājumu uzsver: «Kokars roda mums pōrsvorā objektīvas patīseības, kŭ dzimtenei atrautī izcīš svešumā [...]» Bet: «Satura ziņā Kokara dzeja ir subjektīva pōrdzeivōjuma produkts [...]»<sup>62</sup> Tā tas ir ne tikai nostalgijas māktajos dzejoļos «Svešumā», «Latgolai», «Ilgōtais krots», bet pat arī tādos darbos, kuros centrā ir objektīvas, reālas svešu zemju parādības, kā tas, piemēram, ir dzejolī «Harca kolnūs», kas ir tāpat dzimtenes sāpīgāko ilgu caurausts. Un arī dzejolī «Dzeives draugam» savstarpēja tuvība uz kopīgās ilgotās dzimtenes fona. Arī «Orōjam barakā» līdzrunā šis kopīgums, tāpat — «Pi krysta» u.c. Taču te jāpiezīmē, ka vispārīgais, kopīgais, dzimtenes determinētais saturs labākajos dzejoļos parasti iegūst atšķirīgu izpausmi, jo iecentrēts konkrētā uztvērumā un noskaņā (piemēram — «Aiz dzalūndrōtim»).

Tādējādi šajā necilajā krājumiņā (39 lpp.), kas nav gluži brīvs no trafaretiem izteiksmē, tomēr ir sava liriskā stīga, kas to paceļ pāri dažam labam citam daudz plašākam krājumam.

*Lit. Spoģis A. Napretenciozs dzejņiks dzīd sev. Ontona Kokara dzejūli «Svešumā»//Dzeive. — 1960. — Nr. 4. — 22.—23. lpp.*

---

<sup>62</sup> Spoģis A. Napretenciozs dzejņiks dzīd sev...//Dzeive. — 1960. — Nr. 4. — 22.—23. lpp.

J. Trūps darbojies ne tikai kā dzejnieks, bet arī kā grafiķis — karikatūrists un publicists.

J. Trūps dzimis 1909. gada 27. jūnijā Sakstagala pagasta Dzeņagolā zemnieka ģimenē. Pēc Dricānu skolas beigšanas 1936. gadā iestājies Rēzeknes ģimnāzijā. Mācības pārtrauca karš. Kara beigās iesaukts vācu armijā un nonācis Vācijā. Vircburgā 1947. gadā beidzis ģimnāziju un studējis literatūru un filosofiju. 1951. gadā izceļojis uz ASV, kur strādājis dažādus darbus. Beidzis Vašingtonas mākslas skolas grafikas nodaļu.

Amerikā bijis starp rosīgākajiem latgaliešu sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem. Bijis līdzredaktors laikrakstā «Latgolas Bolss» un žurnālā «Dzeive» (1964—1985), bet no 1985. gada — žurnāla «Latgaļu Ziņnesis» redaktors un izdevējs. Publicējis ne tikai dzeju, bet arī karikatūras, stāstus, rakstus. Sastādījis krājumu «Latgaļu folklorā» (I, 1968). Ilustrējis virkni latgaliešu trimdas grāmatu. Miris 1989. gada 7. jūnijā Vašingtonā.

Dzejoļi un karikatūras izdoti krājumā «Lapsines. Dzejas un karikatūras». (Minhenē, 1975, 352 lpp.). Dzejoļi ar publicistisku asumu, pat sarkasmu vērsti pret negācijām emigrantu dzīvē, kā arī pret dažādām starptautiskām izrīcībām. Lielu vietu ieņem latgaliešu valodas lietojuma jautājumi.

Krājumam «Lapsines» dots M. Bukša ievads, kurā tiek uzsvērts: «Jōns Trūps sovūs literarajūs dorbūs un karikatūrās ir radikāls un nasaudzeigs kritikis .. Trūpa volūda ir suleīga un glezaina .. Vysom jō dzejom ir sabīdriska tematika ar satirisku nūkrōsu. Sovas kritiskos atziņas jys izsoka kai par konkretajim dīnas nūtykumim, tai ari moraliski etiskajiem vaicōjumim.»

*Lit. Bukšs M. Sveicīni laseitojīm ar mīra un drūsmes vēlējumim.// Trūps J. Lapsines. — Mīnhene, 1975. — 7. lpp.; Kozlovskis E. Pōrs vōrdu par Dzeņagola dyžim veirim (ari par J. Trūpu)//Mōras zeme. — 1991. — Nr. 11., 6. apr.*

VI. Bojārs pieder pie tiem trimdas latgaliešu dzejniekiem, kuru galvenā dzejrades daļa tapusi un izdota ārzemēs.

VI. Bojārs dzimis 1905. gada 10. jūlijā Bērzgales pagasta Skūpovā. Mācības sācis Mežvidu skolā (1912—1914), tās turpinājis Petrogradā, bet 1917. gadā atgriezies Latvijā un strādājis vecāku saimniecībā.

Pēc Aglonas ģimnāzijas beigšanas iestājies Katoļu garīgajā seminārā Rīgā (1933), bet 1936. gadā pārgājis uz LU Dabaszinātņu fakultāti.

Pirmais dzejolis «Jyutas» publicēts 1928. gadā žurnālā «Zidūnis» ar parakstu Vladislavs. Blakus dzejoļu publikācijām turpmākajos gados parādījās raksti un tēlojumi.

1944. gadā emigrējis uz Vāciju. Strādājis par dabaszinātņu skolotāju, turpinot studijas savā specialitātē. 1950. gadā pārcēlies uz Kanādu. No 1950. līdz 1960. gadam studējis filosofiju Sv. Hieronima koledžā, Ontario provincē. Patriotiska, filosofiska un reliģiska satura dzejoļus, kā arī rakstus par literatūras un dabaszinātņu jautājumiem publicējis latgaliešu izdevumos.

Pirmais plašais dzejoļu krājums «Sirds smeļdze» iznācis VI. Lōča izdevniecībā Minhenē 1957. gadā. Otrs dzejoļu krājums «Sleistūšos acis» iznācis 1987. gadā (pēc autora nāves). VI. Bojārs miris 1984. gadā.

VI. Bojāra trimdā izdotajos dzejoļu krājumos salīdzinoši lielāka tematiska dažādība nekā lielākajā daļā no trimdā izdotajām dzejas grāmatām. Daļēji tas saistās arī ar dzejrades apmēriem. (Praktiski 400 lappušu plašo krājumu ar tā trim daļām vārētu sadalīt vismaz trijos krājumos). Bet tas izskaidrojams arī ar to, ka dzejnieks impulsīvi atsaucas uz dažādām ierosmēm ikdienas norisēs. Tās izpaužas gan psiholoģiski impulsētajos pantos ar impresionistisku ievirzi, gan arī intelektuālos pārspriedumos, meklējot jēgu tieši uztvertajam. Tādējādi, atšķirībā no dažāda laba dzimtenes ilgu (F. Murāna «Ilgu zeme») dzejnieka, VI. Bojāra dzejā, dzimtenes

ilgām gan paliekot, tomēr tās ne visos gadījumos nostājas tiešā aktīvā priekšplānā.

Pats autors par savu dzejradi «Vōrdūs īvadejumam» krājumā «Sirds smeļdze» raksta: «Šū sovu dorbu uzskotu kai trymdas dzeives sociologijas, dobas filosofiju, cik tys byutu vīn vīnkōršs byudams, nauzskateidams sevi ni par dzejniku, ni filosofu .. »

Tajā pašā krājumā ievietotajos «Vōrdūs nūbeigumam» autors sola otru krājumu «Sleistūšōs acis», kas iecerēts kā piemiņas veltījums mātei — «nu kuras es asmu montōjis tik ļūti daudz dzīsmōtō gorā». Bez tam tiek solīts trešais krājums — «Boltais gors», kas veltīts savam mecenātam Aloizijam Budžem; solīts tiek arī ceturtais — «Zūšu Baļši». Visi tie jau esot rokrakstā. No tiem, pēc autora nāves, iznācis krājums «Sleistūšōs acis» (1987).

Krājumā «Sirds smeļdze» 400 lappusēs ietveras 359 dzejoļi, tie sadalīti trijās daļās un desmit nodaļās, kurām — kā autors paskaidro — jākalpo «labākai orientācijai» krājumā. (Taču tā orientēšana, daļas un nodaļas atstājot bez jebkādiem nosaukumiem, paliek neskaidra).

Sakarā ar VI. Bojāra dzejošanu par visu, resp. atsaukšanos uz katru vissīkāko ierosmi, nereti tekstiem pietrūkst īsta centrējuma liriskā situācijā, resp. tādā intensīvā pārdzīvojumā, kas pieprasa savu, pārdzīvoto runu un tai atbilstošu valodisku izpausmi. Citiem vārdiem, tādā sakarā ieviešas prozismi. Tā tas, piemēram, ir arī šajās rindās:

Nu borgōs šōs dzeives lai vīnmār es bāgu,  
Kas tronkojūt mani ar dorbim tai komoj!  
Vērs zemes še dvēselei cīši daudz bādu,  
Kas ik dīnas cīmojās, vaicojūt vojoj. —

—————  
Nu ļaudim nūst raunūs, kod tī ir nalobi,  
Kas lomojās, ļōjās dzeives seikumu dēļ,  
Naaizamērst taidi, kaut aitzak pat godi,  
Jo myglainī tūs tāli mudž atmiņos vēļ...

(«Es bāgu», krāj. «Sirds smeļdze»)

Dažviet ir arī skaistvārdīgāki teksti (patiesībā daļēji tas izpaužas jau krājuma nosaukumā), taču arī tie ir stāstoši, informējoši par dvēseles stāvokli, nevis tā tēlaina pašatklāsmē pārdzīvotā runā.

Lit. Latkovskis L. *Latgolai veļteits myužs*//*Dzeive*. — 1965. — Nr. 75; Spulāns A. *Izsōpēja pādejō smelḑze, apklusā Vladislavs Bojārs (1905—1984)*//*Dzeive*. — 1985. — Nr. 100. — 84. lpp.

JANĪNA BABRE

(1919—1983)

Ievērojama reliģiskās dzejas autore ārzemēs.

Dzimusi 1919. gada 5. jūlijā dzelzceļnieka ģimenē Daugavpilī. Studējusi LU Filoloģijas un filosofijas fakultātē. 1944. gadā aizbraukusi uz Vāciju. Minhenē turpinājusi studijas psiholoģijā, bet tās pabeigusi Amerikā 1953. gadā, iegūstot bakalaura grādu pedagoģijā. Strādājusi par skolotāju, kā arī par žurnāla «Treji vārti» kultūras nodaļas vadītāju un par katoļu žurnāla «Gaisma» redaktori.

Pirmās dzejoļu publikācijas parādījušās 60. gadu sākumā (žurn. «Dzimtenes Balss»). Dzejai reliģiska ievirze un tā rakstīta galvenokārt kopnacionālā valodā. Pirmais dzejoļu krājums «Meditācijas» iznācis 1968. gadā. Tam seko krājumi «Ceļā uz Loreto» (1973), «Meditācijas naktī» (1978). Iznācis arī angļu valodā sacerēts dzejoļu krājums «*In human touch*» («Cilvēciskā pieskārienā», 1975). Publicējusi arī prozas grāmatas un rakstus ar reliģisku ievirzi.

J. Babres dzejoļi ietverti latviešu reliģiskās dzejas antoloģijā «Dieva kokle» (1969).

J. Babre par savu daiļradi kopš 1974. gada no latviešu organizācijām Kanādā un ASV saņēmusi vairākas godalgas un balvas, bet 1979. gadā — arī PBLA Kultūras fonda Kr. Barona prēmiju.

J. Babres dzejā vienojas psiholoģiska iejūta ar filosofisku, vispārcilvēcisku lietu sakarības uztveri, sniegtu latviskā poētiskā tradīcijā — ar gaišu atvērtību pret pasauli un aizsauli:

Kungs, man sevi aizmirst ļauj,  
Ļauj no sevis aiziet man..

(«Lūgsna»)

Mirusi 1983. gada 16. jūlijā Sentpītersbergā, ASV. Apglabāta Rojālpārlimas kapos.

Lit. Martuža E. *Piemiņas istaba//Katoļu kalendārs 1994. gadam.* — Rīga, 1993. — 213.—215. lpp.

PAULĪNE ZALĀNE

(1931)

P. Zalānes dzejrades gaita sākusies tikai pēc kara. Darbojusies arī esejas žanrā.

Dzimusi 1931. gada 21. augustā Stirnienes pagasta Tiltagalā zemnieku ģimenē. Mācījusies vietējā pamatskolā. Pēc Otrā pasaules kara, dzīvojot Vācijā, mācījusies ģimnāzijā. 1951. gadā pārcēlusies uz ASV. Tur strādājusi fizisku darbu un studējusi filoloģiju. Pēc tam 16 gadus strādājusi par skolotāju un aktīvi iekļāvusies literāri sabiedriskajā dzīvē, lasījusi referātus latviešu saietos par nacionāliem jautājumiem, par literatūru un folkloru. 1971. gadā ieguvusi filoloģijas maģistra grādu par pētījumu «Dainu ietekme somu «Kalevalā»».

Dzejojus un rakstus publicējusi laikrakstos «Laiks», «Dzimtenes Balss», «Izglītība», «Mōras Zeme», kā arī žurnālos «Treji Vārti» un «Akadēmiskā Dzīve». Dzejai filosofiska ievirze. To var raksturot arī ar šādām rindām:

Nūtrokōts traci, nūraudōts, nūsmīts, nūceibā  
nūtrīkts cylvāka myužs  
Bet cik augšup ir kōpts ar gaismas zeimi pīrē,  
cik myužeigo leluma slōpts?

P. Zalānes dzejoļi ietverti antoloģijā «Latvijas vēsture dzejās un gleznās», kā arī kopkrājumā «Gōjputnu dzīsmes atsagrīzšona» (Rīga, 1989).

Pie nozīmīgākajiem rakstiem minami: «Dainas — latviskās pasaules pamats», «Franča Trasuna idejiskā nozīme», «Pasaku izcelsme un nozīme» u.c.

Izdošanai sagatavots dzejoļu krājums «Cylvēka ceļš».

Paraugam dažus pantus ar nolūku pailustrēt dzejas analītiskumu iekšējā žesta tēlainā izpausmē:

Nikū vairs nasagrib teikt  
Nivīnam.  
Kū cylvāks nav atradis pats,  
Tū nasaprass.

Kas ikvīnā dvēselē izsōp  
Nu gaviļu reita  
Leidz cīsšonu naktei —  
Ir kotram sovs.

Nikū nav nūzeimes teikt —  
Nivīnam.

Atzīmējama arī strofiskā un sintaktiskā atbilstība iekšējā žesta iedabai.

Vēl dinamiskāk tēlainā doma izteikta anaforiskā struktūrā, paskaidrojot, kādas trīs atslēgas, kas, dzimtenes dotas, vadīs caur dzīvi:

Ar zemi kai maizes rīcini sauvi —  
Ar volūdu senu un dzīsmu,  
Ar sērmās mōmuļas pōrmastu krystu  
Es eju, lai napazustu.<sup>63</sup>

Lit. [An.] Treju Vārdu redaktoru biogrāfijas//Treji Vārti. — 1976. — Nr. 50. — 11. lpp.; Dzimtenes apmeklējums//Katoļu dzimtenes kalendārs 1973. gadam. — Vesterosa. — 1972. — 40.—42. lpp.

---

<sup>63</sup> Abi citāti ņemti no kopkrājuma «Gōjputnu dzīsmes atsagrīzšona» — Rīga, 1989. — 76. un 77. lpp.

J. Silkāns sācis ar intensīvu darbību lirikā, bet turpmāk aizvien vairāk pievērsies fabulai, šai žanrā dodot nozīmīgākos darbus.

J. Silkāns dzimis 1899. gada 7. jūlijā Mērdzenes pagasta Avišu ciemā zemnieku ģimenē. Pēc vietējās skolas mācījies Ludzas ģimnāzijā. Beidzis skolotāju sagatavošanas kursus Rēzeknē, viņš no 1920. gada strādāja par skolotāju Ludzas apriņķa skolās un intensīvi nodevās dzejradei, laizdams klajā vairākus dzejoļu krājumus: «Reita skaņas» (1923), «Klajā» (1924), «Iznīceiba» (1925), «Tev» (1925), «Škola» (1932), «Laika atbaļss» (1932). Pēc vairāk nekā 20 gadu pārtraukuma 1955. gadā trimdā iznāk «Fabuleņas» (atk. izd. 1991.g. Rēzeknē).

J. Silkāna lirikā pamaz lirisma. Tā pārsvarā ir domu dzeja ar didaktisku ievirzi. Šī īpatnība viņam deva iespēju sekmīgāk darboties fabulas žanrā. Fabulu publicējumi izvērsās jau kara gados rakstu krājumā «Olūts» un pēc tam trimdā piedzīvoja atsevišķu izdevumu.

Vērtējot J. Silkāna liriku, N. Trepša rakstīja: «Lirikā J. Silkāna vājō vīta ir taīšni liriskuma tryukums., styprō puse varātu byut sentences, jo tōs nōktu ar svaigoku dūmu.»<sup>64</sup>

Pie izteiksmīgākām fabulām minamas tādas kā «Nazōle», «Zvērbuli», «Vylku tīseibas», «Kūrpe un veize», «Div vōrpas», «Ōvāklis» u.c.

Fabulu sižeti saistās galvenokārt ar sadzīves parādībām. Literāru darbu konkursā sakarā ar drukas aizlieguma atcelšanas 50. gadadienu (1954) J. Silkānam par fabulām izteikta atziņa.

Trimdā J. Silkāns Hamiltonā strādā fizisku darbu. Mirst 1955. gada 7. septembrī. Apbedīts turpat, Hamiltonā.

---

<sup>64</sup> Trepša N. Divdesmit pīci godi//Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atcelšonas 40 gadu atcerei. — D-pils, 1944. — 449. lpp.

Lit. V. Bojārs. *Jōni Silkānu pīmyntūt*//*Dzeive*. — 1956. — Nr. 22;  
Latkovskis L. *Atmiņas par Jōni Silkānu*. — Turpat; Redakcijas pēcoārds  
«Par autoru»//*Silkāns J. Fabuleņas*. — Rēzekne, 1991. — 60.—61. lpp.

ĀRZEMĒS IZDOTĀS LATGALIEŠU DZEJAS  
GRĀMATAS

Andžāne Marija. *Namīra vōrtūs*. — Feldāfinga, VI. Lōča izd., 1951.

Andžāne Marija. *Caur dvēseles prizmu*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1977.

Bojārs Vladislavs. *Sirds smeļdze*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1957.

Bojārs Vladislavs. *Sleistušōs acis*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1987.

Karūdznīks Jōņs. *Laiks i nalaiks*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1974.

Karūdznīks Jōņs. *Latgaļu melodijas*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1977.

Kokars Ontons. *Svešumā*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1959.

Leidumnīks Jōņs. *Tāva pogolmā*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1959.

Murāns Francis. *Dzimtīnis skoti*. — Reišaha/Inna, VI. Lōča izd., 1945.

Murāns Francis. *Ilgu zeme*. — Neuetingena/Inna, VI. Lōča izd., 1946.

Murāns Francis. *Nelga*. Poēma. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1953.

Neikšanīts Norberts. *Cīmā pi Aizopa*. Fabulas. — Neuetingena/Inna, VI. Lōča izd., 1946.

Rupaiņš Ontons. *Dzimtīnes skoti*. — Reišaha/Inna, VI. Lōča izd., 1945.

Silkāns Jōņs. *Fabuleņas*. — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1955.

Spoģis Alberts. **Zylūs azaru šolkas.** — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1959.

Spoģis Alberts. **Dzagyuzes liniņi.** — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1972.

Trūps Jōns. **Lapsines. Dzejas un karikatūras.** — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1975.

Zvīdris Ontons. **Tu.** — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1974.

Zvīdris Ontons. **Kod sirds tūp guņkurs.** — Minhene, P/S Latgaļu izd., 1981.

## LATGALIEŠU MŪSDIENU LIRIKA

### VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Līdz ar neatkarības atgūšanu 90. gadu sākumā savas iespējas pastāvēt atguva arī latgaliešu valoda un literatūra. Atdzima prese, organizējās izdevniecības.

Ārzemēs tapušie latgaliešu lirikas izdevumi savā lielākajā daļā no Minsteres «Latgaļu sātas» pārceļoja uz dzimteni. Tos saņēmušas bibliotēkas, Rēzeknes kultūrvēstures muzejs un atsevišķi kultūras darbinieki.

Daļu no saņemtā mantojuma Latgales Kultūras centra izdevniecība izdeva par jaunu (blakus O. Rupaiņa un J. Klīdzēja prozas grāmatām otrreiz izdotas J. Silkāna «Fabuleņas», pirmizdevums piedzīvoja F. Murāna krājums «Svešumā klistot», A. Rubuļa «Atziņas» u.c.). Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs sakārtoja un laida klajā redzamāko latgaliešu trimdas dzejnieku darbu izlasi «Gōjputnu dzīsmes atsagrīzšona» (1989).

Rēzeknē Jāņa Elkšņa vadībā noorganizētā Latgales Kultūras centra izdevniecība laidusi klajā vairāk par pussimtu dažādu izdevumu, īpaši daudz vietas ierādot dzejas darbu izdošanai (O. Kūkoja, M. Bārbales, O. Slišāna, L. Apšenieces grāmatas, Ludzas dzejnieku kopkrājums «Saule izkopts kātā» u.c.). Izdotas A. Eglāja un Madsolas Jōņa dzejas izlases.

Bez tam grāmatas, tostarp arī dzejas grāmatas, tiek izdotas arī Preiļos, kur Latgolas lauku kultūras komplekss «Jōsmuiža» atkārtoti izdevis Martas Skujas dzejoļu krājumu «Naziņā» (1990), ir laidis klajā jaunu A. Vējāna grāmatu «Latgolas mozaika», dzejas kopkrājumu «Avota ūdens malks» (1992) u.c.

Bez tam dzejas grāmatas literātu apvienības izdod Daugavpili, Ludzā u.c. Grāmatas iznāk gan latgaliešu, gan kopnacionālajā valodā, bieži — abās valodās vienā izdevumā («Saule izkaptš kātā», «Avota ūdens malks» u.c.).

Attiecībā uz dzejas publikācijām latgaliešu periodikā var atzīmēt, ka sākumā samērā daudz dzejoļu parādījās laikrakstā «Mōras Zeme», kas iznāca no 1989. gada līdz 1994. gadam, tad arī žurnālos «Katōļu Dzeive» un «Jaunuo Dzeive», tāpat «Tāvu zemes kalendārā», laikrakstā «Zemturs» u.c. Pēdējos gados latgaliski vairāk publicējušies: O. Kūkojs, A. Vējāns, A. Rancāne, O. Slišāns, V. Dzērvinieks, O. Kravalis, O. Leičujōņš (O. Rancāns), Dzērksteņa, J. Karūdnīks, V. Zepa, A. Kalvāne, no jaunajiem — Oskars Seiksts, Valentīns Lukaševics, Jōņs Ryučāns (īst.v. Magazeinis), Normunds Dimants, Ingrīda Tērauda u.c. Liela daļa no jaunākās latgaliešu dzejas atrodama arī rakstu krājumā «Olūts» (Nr. 8, 1992).

Vispār, salīdzinot ar padomju laiku, kad valdītāji latgaliešu valodu bija atzinuši par nevēlamu (likvidēja latgaliskās rajonu avīzes, izdevniecībā dzejoļu krājumos varēja pieļaut tikai dažus latgaliskus dzejoļus u.tml.), tagad tiek atzīts, ka nācijas kultūras dārzā latgaliešu valoda, literatūra, folklorā nav nekāda nezāle, no kā būtu jāatbrīvojas, bet taisni otrādi — tā ir zieds, kas latvisko dārzu dara bagātāku, krāšņāku un tāpēc prasa arī kopšanu.

Latgaliešu literatūra ir tā pati latviešu literatūra, un tā, būdama no dziļām saknēm izaugusi savā vēsturiskajā un etniskajā augsnē, stiprina un bagātina visas kopnacionālās literatūras vērtības. Latgaliskais nevis šķēļ tautu, bet dara stiprāku visu kopīgo, it īpaši šodien, kad jāpārvar nesenās nepieredzētās invāzijas sekas un kad īstais pretspēks tai ir vietējo latgalisko latviešu noturība savā mātes valodā, savā kultūrā, savā pašapziņā, savā pašcieņā, savā dzīvesziņā, savā mentalitātē. Un līdz ar to arī tajās vērtībās, ko glabā un ko par jaunu apliecina latgaliešu literatūra un dzeja.

Ielūkosimies atsevišķu autoru devumā.

*Lit. Valeinis V. Par latgaliešu valodu un literatūru//Kritikas gada-grāmata. — Nr. 17. — 1990. — 56.—63. lpp.; Kursīte J. Latgališu litera-*

*tura latvīšu literatūras kontekstā*//Jaunuo Dzeive. — Nr. 2. — 1992. — 17.—19. lpp.; Zeile P. *Vai latgaliešu literatūra pastāvēs?*//Lit. un Māksla. — 1993. — 8. un 15. okt.; Zeile P. *Latgales kultūras vēsture*. — Rēzekne. — 1996. — 112. lpp.; Kursīte J. *Latgaliešu literatūra — kas tu esi?*//Karogs. — 1994. — Nr. 2. — 143.—149. lpp.

ANDRIS VĒJĀNS

(1927)

A. Vējāns un viņam līdzās P. Jurciņš, O. Kūkojs, M. Bārbale, A. Rancāne pieder pie tiem izcilākajiem Latgales dzejniekiem, kuri ieņem nozīmīgu vietu arī visā latviešu mūsdienu lirikā.

A. Vējāns (īst.v. Donats Kalnačs) dzimis 1927. gada 20. aprīlī Nirzas pagastā Vārslavas zemnieka ģimenē. Pēc Nirzas skolas mācījies Ludzas ģimnāzijā (1942—1944) un Rīgas Skolotāju institūtā (1945—1947). Beidzis Latvijas Valsts pedagoģisko institūtu (1950), kļūst par žurnāla «Karogs» līdzstrādnieku un nodaļas vadītāju, bet no 1967. gada līdz 1989. gadam — par galveno redaktoru.

Publicēties sācis ģimnāzijas gados «Rēzeknes Ziņās». Pirmā publikācija — tēlojums «Gaišais brīdis» — parādijusies 16 gadu vecumā, 1943. gadā.

A. Vējānam iznākušas apmēram 30 dzejas grāmatas un tuvu pie desmit eseju grāmatu. Pirmais dzejoļu krājums «Jaunība» iznācis 1953. gadā. Iznākušas trīs izlases: «Aiz ezera augsti kalni» (1977), «Varbūt nenoplūktās mežarozes zied» (1982) un «Rāzņas krūze» (1997). Visas A. Vējāna dzejas grāmatas, izņemot «Latgolas mozaiku» (1992) un trešo no dzejas izlasēm, rakstītas kopnacionālajā latviešu valodā un visas tās caurstrāvo latgaliskais dzīves uztvērums, sirdsjutums, kā arī latgaliskais gleznainais kolorīts. Daudzi dzejoļi arī tematiski saistīti ar Latgali — agrāko un tagadējo.

Latgales motīvi dzejnieka daiļradē pastiprinājušies tieši pēdējos gados, varbūt intensīvāk jau pat ar dzejoļu krājumu «Stundenieks vestes kabatā» (1984), kas veltīts tēva piemiņai, kur vēstījumus par ārpasauli spēcīgi caurstrāvo silta atmiņu un emociju vienotība.

Vispār A. Vējāna dzejai piemīt meditatīvi tēlojošs, gleznains stils. Viņa dzejai raksturīgā romantiski pacilatā tonalitāte strāvo arī vienā no viņa populārākajiem dzejoļiem, kas, A. Žilinska komponēts, izgājis tautā. Tas ir «Mūžīgais strauts». Dzejoļa iespaidīgumu te vairo arī veiksmīgā kompozīcija, kas romantisko vispārinājumu beigās paceļ līdz skurbinošai nojaušamībai («Visos tālumos meklējot tevi»).

A. Vējāna liriskās meditācijas norit ciešā saistībā ar ārpasauli, appasauli — ar dabu un citiem cilvēkiem, viņu likteņiem. Tos pārdzīvojot kā daļu no savas dzīves, rodas viņa dzejas humānais strāvojums un spēks — gan tajā dzejā, kas biedrojas ar dabu, gan arī tajā, kas ietiecas sadzīves norisēs. Daba un sadzīve ir trauki, kuros ietveras liriskā pašatklāsme. Iespaidīga ieprojičšanās spēja appsaulē.

Par sava mūža un darba sasaisti ar Latgali pats dzejnieks raksta:

Es eju atpakaļ uz tāva sātu,  
Uz vacōsmōtes mōjom lēni eju es  
Ar vacu mīlesteību un jaunu rātu.

---

Es eju atpakaļ uz smogim godim,  
kas mēli cylvākim un bolsus zvonim žņaudz.

(«Latgolas mozaika»)

Pēdējos gados, ejot šo gaitu, sacerēta un periodikā publicēta virkne dzejoļu un eseju par Latgali, tās kultūras darbiniekiem. Viens no plašākiem darbiem ir dzejojums par Mihaēlu Rotu — pirmā laicīgā latgaliski sacerēta dzejoļa — «Putneņ, laikā soltas zīmas» autoru (18.gs. vidus).

1995. gadā izdots dzejoļu krājums «Krustceļu vējos» liecina par dzejnieka ieiešanu jaunā radošās darbības lokā. Dzeja brīva no uztieptajiem priekšpieņēmumiem. Tā ir dzejnieka vispersoniskākā grāmata, individuāla likteņdzeja. Anna Rancāne šīs grāmatas pēcvārdā atzīst: ««Krustceļu vējos» Andrim Vējānam ir mūža grāmata. Es nedomāju, ka tā būtu pēdējā. Būs vēl citas, bet tieši šajā Andris

Vējāns nu reiz pieder pats sev. Bez dažādos laikos pieprasītā uzslāņojuma un nodevām. Patiess, gaišs un brīvs.»<sup>65</sup>

A. Vējāna dzejai raksturīga ne tikai izteiksmīga gleznainība, bet arī versifikatīvo formu bagātība. Viņa dzejā var atrast ne tikai parastās kvartas, sešrindes, oktāvas, bet arī antikās strofas un citas dažādās klasiskās formulas, sākot ar dažādiem sonetiem un rondo formām.

Pagaidām jaunākā un plašākā (un greznākā) eseju grāmata «Latgales rakstu gaisma» (1996) ir vispār nozīmīgākā grāmata par latgaliešu literatūru 20. gadsimtā. Apceru stils ir izteikti dzejisks, subjektīvs, gleznains. Bagātīgs faktu materiāls.

Sakarā ar dzejnieka 70. dzimšanas dienu iznāca viņa grāmata «Andra Vējāna 33 mūža atspulgi dzejā un dzīves ievadstāsts» (1977), kurā atainojas spilgtākie brīži no autora dzīves.

Labākie latgaliski rakstītie dzejoļi sakopoti krājumā «Rāznas krūze» (1997). Izlase dod pārliecinošu priekšstatu par dzejnieka personības dziļo sakņojumu savā novadā un apliecina to seno patiesību, ka mākslas nozīmību pastiprina tās saaugšme ar savu zemi un ļaudīm.

A. Vējāna dzejas kultūra un tās saturiskā ievirze, viņa erudītie raksti par dzejniekiem un vispār par Latgales rakstniekiem un rakstniecību ir nozīmīgi latgaliešu dzejas un tās vēstures interpretācijā.

Lit. Vējāns A. *Lubāna sapņo par Daugavu (I. Bērsona sak.)* — Rīga, 1987; A. Vējāna *autobiogrāfiskās apceres grām.: Vējāns A. Latgolas mozaika.* — Jōsmuiža, 1992; Rozenbergs J. *Ticam prātam un Cilvēka garam. Ieskats Andra Vējāna daiļradē*//Cīņa, 1986, 4. martā; Rancāne A. «Ai, kā derētu...»//Vējāns A. *Krustceļu vējos.* — Rīga, 1995. — 159., 160. lpp.; Rancāns A. *Krustceļu skarbarjos vējos*//Zemturis. — 1996. — Nr. 4. — 9. febr., 3. lpp.; Avotiņš V. *Bez akmens uz galvas [rec. par A. Vējāna grām. «Latgales rakstu gaisma»]*//LMM. — 1996. — Nr. 46 (14.—21. nov.) — (1997); Pabērzs J. *Dūd maņ, Rāzna ..* //Zemturis. — 1997. — Nr. 14/15. —

---

<sup>65</sup> Rancāne A. «Ai, kā derētu...»//Vējāns A. *Krustceļu vējos.* — Rīga, 1995. — 159. lpp.

7. lpp.; «Andra Vējāna 33 mūža atspulgi dzejā un dzīves ievadstāsts»  
2. maijs; Pabērzs J. Īvoda vārdi//Vējāns A. Rāznas krūze. Rīga, 1997, 5.—  
9. lpp.; Kursīte J. Andra Vējāna latgaliskā dzeja. Vējāns A. Rāznas krūze.  
Latgaliskā dzeja 1946.—1996. — Rīga, 1997//Karogs. — 1998. —  
Nr. 3. — 174.—178. lpp.

PĒTERIS JURCIŅŠ

(1932)

P. Jurciņš ir viens no populārākajiem dzejniekiem visā Latvijā, bet Latgalē vēl bez tam sevišķi populārs ar savu dziesmu «Vālodzīte».

Dzimis 1932. gada 17. decembrī Nautrēnu pagasta Rogovkā. Pēc Nautrēnu vidusskolas beigšanas mācījies speciālajā milicijas skolā Kauņā, kuru beidzis 1957. gadā un strādājis dažādos milicijas dienestos.

No 1979. gada līdz 1985. gadam strādājis par redaktoru izdevniecībā «Liesma», bijis redakcijas vadītājs. No 1987. gada līdz 1993. gadam strādājis radio literāro raidījumu redakcijā, kur, starp citu, organizējis virkni raidījumu arī par latgaliešu literatūru.

Nācis no daudzīnātās Rogovkas, P. Jurciņš nes sevī tās garu: pievērstību kultūras dzīvei, manāmu tieksmi uz padziļošanos sadzīviskajās izdarībās, pie tam neatbīdot malā atklāto sirds nolikšanu uz delnas, taču pāri visam — stādot cieņu pret latgalisko vērtību pasauli.

P. Jurciņam ir ap desmit dzejoļu krājumu, ieskaitot izlases (piemēram, «Vālodzīte», 1984, u.c.).

Viens no latgaliski krāsainākiem ir 1986. gadā iznākušais krājums «Kvēpa lidojums», kas veltīts tēva piemiņai. Krājumu ievada dzejoļu cikls ar bērības atmiņām Rogovkā, tālāk tiekamies ar iespaidiem no pēckara Rīgas liriski sirsnīgā to sniegumā. Krājumā ir virkne latgalisku tekstu, arī kā iespraudumi pamattekstos — latgaliska kolorīta radišanai.

Dziesma «Vōlyudzeite» (arī — «Vālodzīte») pazīstama visā

Latvijā. Kā samērā rets gadījums šai sakarā atzīmējams tas, ka autors radījis ne tikai tekstu, bet arī devis tam muzikālo skanējumu.

Leigonā ūra bārzā  
Vōlyudzes ūyupeleits.  
ūyupeli leigoj lāni  
Dzaltoni vōlūdzāni.

Leigojās bāzru zori,  
Zorūs skaņ putnu reiti.  
Izūyupoj dzymtō mola  
Maņ mozu vōlyudzeiti.

Skrīs moza vōlyudzeite  
Pakolnu klaigōtōja.  
Sauks mani otkon mōjōs  
Pasaules staigōtōju.

Katrs dzejas teksts iegūst, ja tas vienojas ar zemtekstu. Dažkārt to dēvē arī par dzejisko simbolizāciju. Šajā gadījumā vālodzīte ir gan tā pati klaigātāja, bet ir arī tā, kam dota vara pār pasaules staidātāja sirdi. Tātad tā nav vienkārša dabā uzzīmēta vālodzīte, te tai ir sava autora dota funkcija, tāpat kā strautam, kas ledu lauž pazīstamajā «Mūžīgajā strautā», kā «viršiem ziliem» ne mazāk populārajā dziesmā.

Simbolizējošai teksta tēlainībai vienojoties ar teksta muzikalitāti un apvienojoties ar notis fiksētu mūziku, vālodzīte no pakalnu klaigātājas pārtapusi par tautā iecienītu vokālās mūzikas iemiesotāju un pārstāvētāju.

Raksturojot P. Jurciņa dzeju, A. Vējāns atzīst: «Jurciņa dzejas rindās labi jūtas kopš bērības pazīstamie lauku sadzīves atribūtikas elementi un folkloras tēlu ievijumi, īpaši drastiski tie uzdzirksti Rogovkas ciklā, citos Latgales gleznojumos.»<sup>66</sup>

Sērijā «Latviešu dzejnieki šodien» 1994. gadā izdots krājums «Sievietes vara», 1996. gadā — «Līdz to dienīnai».

---

<sup>66</sup> Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1966. — 454. lpp.

Dzejas spilgtā gleznainība turas un plūst uz izjusti izsvērtā ritmiskā pamata. Dzejnieks brīvi rikojas ar tradicionālām versifikatīvajām formām, pakārtojot tās ikreizējam uztvērumam un noskaņai. Šajā ziņā P. Jurciņa dzeja brīva no tādas negatīvas parādības, kas vienā latgaliešu dzejas daļā ilgi lirismu nomācoši darbojās kā t.s. pantošanas netikums, kas turēja vārsmas zem metrikas nosacījumu formālā sloga. Tādā ziņā P. Jurciņa dzejai ir sava līdzība ar O. Kūkoja dzeju viņa jaunākajos krājumos «Mīlesteība, Lelais Līpukolns» un «Oka».

*Lit. Sirmbārdis J. Tik daudzveidīgs, bet allaž viņš pats//Jurciņš P. Vālodzīte. — Rīga, 1984; Jurciņš P. Par dzeju, dzejniekiem un sevi pašu//Karogs. — 1987. — Nr. 10. — 144.—145. lpp.; Vējāns A. Goda sardzē pie rudzu asna. Par Pēteri Jurciņu un viņa grāmatām//Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 436.—476. lpp.*

ANNA RANCĀNE

(1959)

A. Rancāne ir izcilākā un populārākā latgaliešu mūsdienu dzejniece.

Dzimusi 1959. gada 12. jūnijā Nautrēnu pagasta Miglinieku ciema Liuzeniekos kolhoznieku ģimenē. 1977. gadā beigusi Nautrēnu vidusskolu un 1982. gadā — LVU Ekonomikas fakultāti. No 1983. līdz 1988. gadam mācījusies M. Gorkija Literatūras institūtā Maskavā.

Strādājusi par programmētāju ekonomisti inženieri, bet no 1986. līdz 1989. gadam veikusi redaktora pienākumus izdevniecībā «Liesma». Kopš 1989. gada dzīvo un strādā Daugavpilī, ir Muzikāli dramatiskā teātra redaktore, kopš 1992. gada laikraksta «Latgales Laiks» redaktore un kopš 1994. gada laikraksta «Latgolas Bolss» līdzredaktore.

Pirmais dzejolis publicēts Ludzas avīzē 1975. gadā. Pirmais krājums «Lūgšana mājai» iznācis LVU beigšanas — 1982. gadā. Tajā

sevišķi izakcentēta mātes, ģimenes, mājas svētības apzināšanās un tās nozīme cilvēka dzīvē. Latgļiešu valodā ievietoti tikai daži dzejoļi — kā jau tas tajā laikā bija pieļauts.

Otrs dzejoļu krājums «Piekdiena» (1986), kurā atspoguļojas izjūtas, ko rada lauku un pilsētas dzīves pretstati un disharmoniskas noskaņas personiskajā dzīvē. Piekdiena nav harmonijas diena. Krājumam raksturīgi jauni stila meklējumi. Arī tematiskais loks paplašinājies. Tam vairāk saistības ar pilsētu, bet tā skatīta galvenokārt ar pilsētai vēl ne gluži pieradinātām acīm. Latgaliskā rakstībā te sniegts tikai viens darbs. Tajā novadnieciskais cieši vienojas ar visai mūsdienīgu sabiedrībai nozīmīgo vērtību pasauli, ne tikai vēsturiskajā, bet arī tagadnīgā aspektā.

Trešajā krājumā «Advente» (1992) ietverti dzejoļi, kas sacerēti no 1986. līdz 1989. gadam un atbalso tos pārdzīvojumus, kas bijuši šajā dzīves posmā. Pārdzīvojumi bijuši drūmi, pārdomas grūtsirdīgas. A. Vējāna vārdiem izsakoties: «Tas ir ticības apliecinājums un piepildījums — ledus kalniem laužoties cauri, spītējot salam un sniegpuiteņiem».<sup>67</sup>

Ja pirmajā krājumā intonatīvais akcents bija uz bijīgu savas dzimtās sētas («Lyugšona sātai»), mātes («Mātei») un savas dzimtās puses pielūgsmi un cildinājumu («Latgale», «Iča», «Sētas vietā zied salnas puķes..»), tad trešais krājums ir lūgšana dzīvei, liktenim. Tas atgādina F. Bārdas «Dziesmas un lūgšanas dzīvības kokam».

Ja, pirmo krājumu ievadot, autore rakstīja, ka tas viss, kas nāk «no turienes, no kurienes nāku es pati» un ka dzeja «paņemta no manas mājas, no mātes», tad par trešo krājumu būtu jāsaka, ka tas paņemts no dzīves ceļiem un no sava likteņa tajos.

A. Rancānes dzejiskās meditācijas liecina par viņas izjūtu tiešumu un vaļsirdību, arī tad, kad ir ierauta dažādu asociāciju virpuļos. Tomēr labākie dzejoļi rodas uz labi atskārstamas vienotas liriskās situācijas un vienota pārdzīvojuma pamata. Te vizuālais ietērs dabū savu secīgo virzību, kā tas, piemēram, ir ciklā «Atvadas no Čiekurkalna».

---

<sup>67</sup> Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 591. lpp.

Salīdzinot ar citu novada dzejnieku dzīves un pasaules izjūtu, A. Rancānei nav tik raksturīga ārējās, nereti jau novalkātās novadnieciskās atribūtikas «poētiska piesaukšana». Arī latgaliskā rakstība te nav plašāk lietota. Te viss dzejiskais vairāk iekšējs savā latgaliskajā dvēseliskumā, tajā izjūtā, ko nosaka paļaušanās uz eksistenciāliem pamatspēkiem — uz sevi ģimenē un dabā («Es mācos par zaļu zāli..»), uz sevi tradīcijā un tautā (vairākos krājuma pirmās pušes dzejoļos). Bet kopumā tā ir dzīvošana pēc mūžības likumiem un savā kā no aizmūžiem nākušā liktenī.

Šāds mūžīguma un mūža likuma apliecinājums ietveras arī tautā par himniskas dziesmas tekstu kļuvušajās rindās:

Dzīd, trailoj mežs, un akmiņš gavilej  
tik skaidrā volūdā kai yudiņš olūtā,  
zīd maize teirumā un grīze grīž  
tik teirā volūdā kai yudiņš olūtā,  
un myužam zeme ar mums runōsis  
tik spēdrā volūdā kai yudiņš olūtā.

(Poēmā «Taisneības nesējs»)

Kā J. Rāznupa komponēta dziesma tā, bieži atskaņota, veic savu dvēseļu pulcētājas un skaidrotājas lomu.

Ceturtajā krājumā «Aizlūgums» (1997) lielu un noteicošu vietu ieņem reliģiski motīvi. Tādā ziņā krājums sasaucas ar Janīnas Babres dzeju. Autore atgādina garīgo, vispārcilvēcisko vērtību stabilizējošo un dzīvinošo nozīmi sabiedrībā, ko mās alkatīga dzīšanās pēc dažādiem praktiskās dzīves mānekljiem. Dzīves pakārtošanu īstajām vērtībām palīdz uzturēt spēkā cilvēcisko attiecību sakņojums tradicionālītātē:

Mēs glabājam ticību savu  
mātes lakata audumā,  
cīruļa perēklītī,  
spītības asarā sājā..

Rūgta asara nobirdināma, domājot par aizlūdzamajiem, par drošas pieturas trūkumu mantkāres noteiktajās attiecībās:

Pisaturis pi putnim gaisā,  
pi cyta jau nav pi kō pisaturētīs..

«Pisaturis»)

A. Rancāne ir savas daiļrades zenītā. Ir pamats ticēt, ka viņa, paturot tikpat spilgtu latgalisko savdabību, ilgi un dāsni vairois visas latviešu dzejas bagātības.

*Lit. Skujenieks* *Kn. Priekšā ceļš [Rec. par krāj. «Lūgšana mājai»]*// *LM.* — 1993. — 18. febr. — 13. lpp.; *Trušele M. Vizītkarte//Dzimtenes Balss.* — 1987. — Nr. 41; *Vējāns A. Ar jaunības sirdi//Karogs,* 1983. — 11. — 161. lpp.; *Līvena L. Kuries slīpā lietū, mana uguns!//Padomju Jaun.* — 1985. — 26. sept.; *Virtmane V. [Pēcvārds]//Rancāne A. Advente.* — *Rīga,* 1991. — 156. lpp.; *Valeinis V. Lūgšanas dzīvei//Izglītība.* — 1992. — 2. apr. — 16. lpp.; *Līce A. Vēstule Annai//LM.* — 1992. — 27. martā. — 3. lpp.; *Spoģis A. Atmodas saucēja//Zemturis.* — 1996. — Nr. 25. — 5. jūl.; *Vējāns A. Atgriešanās, mūžīga atgriešanās. Mājas Anas Rancānes izpratnē un daiļradē//Vējāns A. Latgales rakstu gaisma.* — *Rīga,* 1996. — 542.—592. lpp.; *Kursīte J. Brīvības sajūtās. A. Rancāne. Aizlūgums.* — *Rīga* — 1997//*Karogs.* — 1998. — Nr. 2. — 196.—201. lpp.

MARTA BĀRBALE

(1933)

M. Bārbale pieder pie redzamākajiem latviešu dzejniekiem, kura daļu no savas daiļrades sniegusi arī latgaliskā rakstībā.

M. Bārbale dzimusi 1933. gada 8. februārī zemnieku ģimenē Barkavas pagasta Murmastienē. 1952. gadā beigusi Varakļānu vidusskolu. 1957. gadā beigusi LVU Vēstures un filoloģijas fakultāti un vienu mācību gadu strādājusi par skolotāju Slokas 1. vidusskolā. Ar 1959. gadu veikusi redaktora darbu izdevniecībā, bet 1967.—68. gadā bijusi literārā konsultante laikrakstā «Padomju Jaunatne».

Pirmais dzejolis publicēts studiju laikā (1954). Pirmais krājums «Zeme rūgst» iznācis 1960. gadā, otrs — «Arī kadiķi zied» — 1964. gadā. Tajos iezīmējas šim daiļrades posmam raksturīgā tematika. Jau krājumu nosaukumi vien rāda tuvību dabai. Dzejā dominē Latgales dabas, darba un sadzīves motīvi. Izteiksme nepretencioza, tuva sarunu un folkloras valodai.

Kopumā ņemot, klajā laisti vairāk nekā desmit krājumi (ieskaitot izlasi «Svied puķi debesīs», 1983). Atšķirībā no diviem pirmajiem krājumiem nākošajos mazinās aprakstošais elements, pieaug refleksija, paplašinās intīmo motīvu loks, pārdoma par dzīves ritējumu.

90. gados dzejoļi publicēti laikrakstos «Latgolas Bolss», «Mōras Zeme», žurnālā «Jaunuo Dzeive» u.c. latgaliešu izdevumos.

Rēzeknē 1993. gadā sakarā ar 60. gadskārtu izdotajā krājumā «Dvēselīte mana» ietverti dažādu gadu dzejoļi, arī par Latgali un arī tieši veltījumi savam novadam un atsevišķām vietām un cilvēkiem tajā («Murmastiene», «Preiļūs zvaigznis zvona», «Jānim Klīdzējam» u.c.). Lai gan latgaliski sacerēto dzejoļu nav daudz, taču latgaliska kolorīta klātbūtne jūtama viscaur.

Dažā dzejoļi aizmetas romančtipa sižetiskais pavediens, bieži ar rotaļstila pievījumiem un folkloriskiem papuškojumiem («Sargi tā kā acuraugu», «Novadiņš», «Daugaviņas maliņā»). Ir meditācijas par dzīvi no mūžības viedokļa («Laiks», «Svied puķi debesīs», «Gadi», «Izlūgšanās»). Ir paironizējumi par mūsu dzīves izniekošanu ar burbuļsitēju azartiem un rikšošanu pa dzīves apliem kā vāveri ritenī. Dzejoļi «Rikšiem vien»:

Tā rikšiem vien pa dzīvi skriet,  
Cik spēka ir cik jaudas.  
Kā ceriņš tavā dārzā zied,  
Tev ieraudzīt nav jaudas.

Tā rikšiem vien pie galda steidz,  
Tā rikšiem vien no galda.  
Vairs nezini, kad dienu beidz  
Vai rīts vai vakars valda.

Tā rikšiem jau pie kapa stāj,  
Tā rikšiem — visa gana...  
Vien klusāk smiltis vietu klāj,  
Un klusāk zvani zvana.

Latgaliski rakstītajos dzejoļos izmanāma arī šāda filosofiska sakarību fiksācija no mūžības viedokļa:

Es vysu myužu porōdā asu  
Tev Latgola — zeme boltō..

—————

Tys myužs, kū Dīvenš šai saulē ir devis,  
Ar tevi, Latgola, piļdeits.

(«*Atsazeišona*», krāj. «*Dvēselīte mana*».)

Un tāpēc:

..kod gōjums kaidureiz stōsīs,  
Lai nav kaunā jōnūlic golva..

—————

Aiztak kai smiļteņa dīnenis munys.

(«*Kai smiļteņa*», krāj. «*Dvēselīte mana*».)

Jaunākie M. Bārbales dzejoļu krājumi «*Ļauj, debestiņ*» (1994) un «*Tu esi aicināts*» (1994) liecina par dzejnieces radošo aktivitāti un par noturīgu uzticību sev un Latgalei. «Marta Bārbale allaž bijusi smagnēju dzejoļu rakstītāja, tā īpaši pasvītrojot tuvību zemei, tīrumu un dārzu kopējiem.»<sup>68</sup> Tā pamatoti atzīst A. Vējāns.

Lit. Rozenbergs J. *Un arī gadi rikšos laiž...*//*Karogs*, — 1983. — 2; Vējāns A. *Dzērvju atpakaļceļš*//*LM*. — 1993. — 28. maijā. — 4. lpp.; Sirsone S. *Dzīve, spīts, izturība, skaidrības laiks*//*LM*. — 1994. — 21. okt. — 4. lpp.; Vējāns A. *Svied sirdi debesīs. Mūrmastiena — Martas Bārbales dzijas pasaules centrs*//Vējāns A. *Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 407.—435. lpp.; Latkovskis J. *Saules un zemes dzejniece*//*Varakļonīts*. — 1997. — Nr.2.

<sup>68</sup> Vējāns A. *Svied sirdi debesīs*//Vējāns A. *Latgales rakstu gaisma*. — Rīga, 1996. — 418. lpp.

O. Kūkojs vārda vistiešākā nozīmē ir latgaliešu dzejnieks (nevis tikai dzejnieks no Latgales). Viņš tāds ir gan pēc savas nemainīgās dzīves vietas, gan pēc dzīves veida «sovā saimē». Populārs ne tikai kā dzejnieks, bet arī kā mākslinieks, aktieris un režisors.

O. Kūkojs nāk no rogovkiešiem, no A. Jūrdža un P. Miglīņa dzimtās puses, tāpat kā P. Jurciņš, A. Rancāne, J. Cibulskis.

Dzimis 1940. gada 23. decembrī Nautrēnu pagasta kalēja ģimenē. Agri zaudējis tēvu. Pēc Nautrēnu vidusskolas mācās Rēzeknes lietišķās mākslas vidusskolā. No 1962. gada līdz 1964. gadam studē Mākslas akadēmijā Rīgā. No 1965. līdz 1980. gadam strādā Rēzeknes tautas teātrī kā dekorators un uzvedumu daļas vadītājs, aktieris, režisors, arī kā dramaturgs (lugas: «Troks vai nu Rogovkas» un «Kōzas Latgolā»). Publicējis virkni rakstu par Latgales kultūrvēsturi («Septiņkalne» — apcerējums par Rēzekni, tās vēsturi). Publicējis arī stāstus. Kopš 1991. gada ir Ludzas mākslas skolas direktors.

Pirmie dzejoļi publicēti 1969. gadā. Pirmais dzejoļu krājums «Māla vezums» iznāk 1979., otrs — «Varnaunieks» — 1982. gadā. Trešajā dzejoļu krājumā «Sovā saimē» (1991) ietverti dzejoļi, kas sacerēti, kā krājuma apakšvirsrakstā teikts — «dzymtajā volūdā», t.i., latgaliski. No krājuma izstāro dzīvīga dzimtās zemes, tās dabas, darba dzīves un vēstures elpa. Šajā krājumā dzeja plūst atraišītāk, intonatīvi daudzskanīgāk un elastīgāk, sevišķi t.s. naivisma stilā rakstītajos tekstos. A. Vējāns atzīst, ka — «Jaunais laiks Kūkoja daiļradē neparādās skaļš un patētisks. Tas izaug no visikdienišķākām parādībām, no cilvēku darbiem un dziesmām, no viņu rūpēm, soljiem un valodām. No mīlestības.»<sup>69</sup>

Krājuma labākajos dzejoļos («Kai byut», «Reita zvaigzne» u.c.) spilgtus priekšstatus rada no tiešas saskares ar vidi nākusī un tiešos, sētā un saimē lietotajos vārdos izteikta gleznainība, kā arī

---

<sup>69</sup> Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 490. lpp.

īpatnēja latgaliešu valodai raksturīga tonalitāte. Tā sevišķi jūkami sevi pieteic rotaļstila tekstos un bagātīgi lietotajos atkārtojumos, lielākoties sadzīves žanra dzejoļos (piemēram, «Smotra tērgs»), kā arī uz tautasdziesmu ritmikas un stilistikas pamata veidotajos tekstos («Kur muna kūkleite», «Kur tu augi, jauna meita...»).

Dzejoļu tuvību «savaī saimei» izsaka jau to nosaukumi: «Muna volūda», «Dzymtajā cīmā», «Sāta», «Latgola», «Rogovka», «Byut latgališam», «Muna tauta» u.c. Starp «savas saimes» darbiniekiem te skatām P. Miglinīku, N. Rancānu, A. Paulānu, V. Urtānu, kardinālu J. Vaivodu u.c. Savai saimei ir arī sava ģeogrāfiskā vide, sākot no visiem dārgās Aglonas un Somersetas, turpinot ar Ludzu, Rēzekni, Balviem, Preiļiem, Rogovku, Līvāniem, Cirmu, Baltinavu u.c. No tā varam secināt, ka dzejai ir kultūrvēsturiska ievirze. Taču šī ievirze nepadara dzeju par vienkāršu apdzeju, jo viscaur jūtam pārdzīvojuma pulsāciju tā dzīvajā intonējumā, dzīvajā runā.

Krājums 90. gados ir pirmā viena autora dzejas grāmata latgaliešu valodā (A. Vējāna «Latgolas mozaikā» dzeja neieņem galveno vietu).

Otrs latgaliski rakstītais dzejoļu krājums «Milesteiba, Lelais Līpukolns» žanriski pieder mīlas lirikai. Skatot no tēlojuma viedokļa, to var raksturot kā meditatīvi tēlojošu liriku. Šajā krājumā lielāka atraisītas subjektīvās pašizpaušmes klātesamība. Tonalitāte — erotiski himniska. Sažuburotās asociativitātes un niansēta psiholoģisma dēļ krājums ienes jaunu niansi latgaliešu lirikā.

Mirkļu izjūtas labākajos dzejoļos spēj pacelties līdz dzīvības koka mūžīguma slavējumam.

Teksta iespaidīgumu vairo dzīvā, parasti sintaktiskos un kompozicionālos atkārtojumos slidošā intonācija («Ai, tikkū..», «O, mōseņ, jimsimēs rūkōs..» u.c.). Teksts parasti ieturēts runas un sarunas formā. Tas vairo teksta emocionalitāti.

A. Vējāns, raksturojot ceturto krājumu, bilst: «Iepriekšējās grāmatās Kūkojs redzams vairāk ļaužu pulkā, savā sābru saimē, turpretī šoreiz viņa krājuma apakšvirsraksts varētu būt — ar tevi. Vai — bez tevis, allaž domājot par tevi. Par mums abiem.»<sup>70</sup>

<sup>70</sup> Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 490. lpp.

1997. gadā nāk klajā trešais latgaliski rakstītais dzejoļu krājums «Oka». Te blakus dzejas tekstiem ievietotas paša autora gleznu reprodukcijas, kas iespaidīgi papildina priekšstatu par dzimto sētu kā mūža sakņu un atmiņu aku. Ievadā autors uzsver: «Cik mes seiki, jo tikai dzeivojam sevis dēļ. Cik leli, jo sovu dvēseles spēku varam daleit ar cytim..» Organiska saaugšme ar «sovas saimes» ļaudīm dzejnieku pavada visā viņa daiļradē.

*Lit. Vējāns A. Ziemassvētkos dzimis./Latvijas Jaunatne. — 1990. — 28. dec.; Valeinis V. Dzeja dzyntajā volūdā/Mōras Zeme. — 1991. — 27. apr. (Nr. 14.); Valeinis V. Lobs, bet pamoz sakūpts./Zemturis. — 1996. — Nr. 7. — 1. marts; Vējāns A. Mīlestība. Lielais Liepukalns. Antona Kūkoja četri dzejoļu krājumi//Vējāns A. Latgales rakstu gaisma. — Rīga, 1996. — 477.—496. lpp.*

BRONISLAVA MARTUŽEVA

(1924)

Lai gan rakstīt B. Martuževa sākusi jaunībā, taču represiju dēļ komunistu valdīšanas laikā kā dzejiece pazīstama kļuva tikai mūža otrajā pusē.

B. Martuževa dzimusi 1924. gada 8. aprīlī Abrenes apriņķa Bērzpils pagasta Slaveitu sādžā sīkzemnieku ģimenē kā septītais bērns (no deviņiem bērniem).

Kad Bronislavai trīs gadi, vecāki pārceļas uz Lazdiņu jaunsaimniecību Lubānas pagastā. Tā kā saimniecība iepirkta, aizņemoties parādu no zemes bankas, bet zeme iedalīta meža izcirtumā, tad visai ģimenei nākas strādāt līduma darbos, kā arī piepelnīties pie vecsaimniekiem. 1937. gadā mirst tēvs ar tuberkulozi.

1940. gadā B. Martuževa iestājas Lubānas vidusskolā, bet, kad vācu armija skolu pārņem savām vajadzībām, izglītību turpina Rēzeknes Skolotāju institūtā, kuru pēc trim kursiem spiesta atstāt, jo saslimst ar tuberkulozi.

Pa kara gadiem no lielās ģimenes mājās paliek tikai māte un māsa. 1944. gada rudenī, ienākot padomju armijai, veidojas pretestības kustība. Lazdiņu mājās, kas atrodas meža vidū, sāk iegriezties nacionālie partizāni. No varasvīru puses māja tiek turēta aizdomās.

Protestējot pret nodevu pārmērību, B. Martuževa sacer dziesmas, kas nepatīk varasvīriem. Dzejoļu autore spiesta slēpties. 1951. gadā visa ģimene tiek izsūtīta uz tālajiem ziemeļiem.

1956. gadā B. Martuževa atgriežas un ārstējas tuberkulozes slimnīcā. Kopš 1974. gada dzīvo māsas mājās Lubānas pagasta Indrānu ciema Dārziņos.

Dzejoļus B. Martuževa rakstījusi jau no jaunības. Tie tapuši arī izsūtījuma laikā un sacerēti gan latgaliešu, gan kopnacionālajā valodā.

Padomju laikā, publicēšanās iespējām nepastāvot, dzejoļi tiek izdoti ar radnieces Evas Mārtužas vārdu. Ar šo vārdu iznāk divi krājumi: «Balta puķe ezerā» (1981) un «Rakstītāja» (1987).

Ar pašas vārdu dzejoļu publikācijas parādās tikai ap 1990. gadu. Lielākas dzejoļu kopas ir žurnālos «Karogs» (1990, Nr. 1.), «Sieviete» (1990, Nr. 12., ar biogrāfiskām ziņām), rakstu krājumā «Olūts», arī represēto atmiņu krājumā «Via dolorosa» (1990).

1990. gadā iznācis plašs dzejoļu krājums «Ceļu krusti». Tā vadmotīvs ir doma par dzimtenes, par tautas likteņa traģiku. Dziļas patriotiskas pārlicības noteiktā tonalitātē krājumu dara par vienu no nozīmīgākajām tautas trešās atmodas laika dzejas grāmatām.

Grāmatas četrās nodaļās atainojas četri dzīves posmi, sākot no kara blāzmām pār jaunības gadiem, kad jauna nebēdīga sirds sastopas ar nāves briesmām, liekot apzināties, cik

Skumji un bail,  
Klāt stunda grūta..

(«Debesīs rūsa kvēl..»)

Un, sirdij drebot, lūgt:

Zeme, māt un debesis,  
Dodiet spēku mums!

(«Vai tu pamanīji tos?»)

Pie šā cīņu posma dzejniece atgriežas kā pie likteņa noteicēja sākuma, redzot tajā savus vienaudžus drosmē, izmisumā, naidā un apņēmībā, domā par savas tēvu zemes likteni un nākotni («Ak, māte mana, tēvzemī!»).

Sekojošajos sāpju ceļos radušies dzejoļi pauž ne tikai sāpes un izmisumu, bet arī iekšēju gara spēku, ar latvisko bēdas likšanu «zem akmeņa», ar domu par dzimteni un ar cerību to redzēt nometušu okupācijas slogu.

Dzejniecei raksturīga sevis, savas tautas likteņtēmas atklāsme caur dabu. Notiek sevis objektivizācija caur dabas subjektivizāciju. Notiek dabas svinēšana («rieta svinēšana»). Blakus tai līdznozīmīga ir mājības svinēšana.

Raksturīga arī ciešā saistība ar folkloru, ar tās estētisko un ētisko vērtību izjūtas klātesamību. Tuvība tautasdziesmām vairāk izpaužas noskaņās, ne teksta stilizācijā. Samanāma īpatnēja latgaliskās sievišķības izpausme — vitāla rosība, ekstravertība, sadzīviska atklātība, tiešums ne bez savas jautrības un temperamenta. Latgales klātesamība arī vizuāla — tādos dzejoļos kā «Ludzas Dievmāte», «Lūgšana Aglonas Dievmātei» u.c. Otrais no šeit minētajiem dzejoļiem, kas ievada krājumu «Ceļu krusti», pieder pie krājuma iespaidīgākajiem dzejoļiem. Vispārcilvēcisko vērtību apliecinājums te vienojas ar aizlūgumu par tautas likteni un ar personisko pārliecību, izteiktu ar spilgtu reāliju palīdzību un dzejniecei piemītošo teksta melodiskumu.

Vispār attiecībā uz versifikāciju jāteic, ka tā ir dzejnieces stiprā puse. Ne tikai bagātā strofika (blakus četrriņdēm, kvintām, sestīnām, trioletiem, sonetiem atrodam arī rubajas u.c. formas), bet arī vispārīgajā teksta muzikālajā instrumentācijā.

*Lit. Līvena L. Vēstules uz Lubānas «Dārziņiem»//Martuževa B. Ceļu krusti. — Rīga, 1990. — 253.—257. lpp.; Erts L. Trauksmes un garīguma paudēja//Mōras Zeme. — 1991. — Nr. 12.; Sirsone S. Sāpju un ciešanu gadu atbalsis//LM. — 1991. — Nr. 13.; Valeinis V. Muzikālas meditācijas dabas rakstos ietvertas//Karogs. — 1988. Nr. 3. — 180.—183. lpp.; Saruna ar B. Martuževu//Pierakst. V. Pētersone//Diena (Sestdiena). —*

1994. — 26. febr.; Klimkānes A. saruna ar dzejnieci — «Vispirms noslaucīt savu durvju priekšu»//Neatkarīgā Rīta Avīze. — 1997. — 23. maijs.

JŌŅS KARŪDZNĪKS

(1921)

J. Karūdznīks darbojas ne tikai kā dzejnieks, bet arī kā komponists un diriģents. Viņam ir divi ārzemēs un divi Latvijā izdoti dzejas krājumi.

J. Karūdznīks (īst.v. Eugenijs Ruško, citi pseidonīmi: Jōns Rāznups — kā komponists — un Fraņcis Krystužāns — kā fabulists) dzimis 1921. gada 11. decembrī Zvirgzdenes pagasta Aizpures ciemā skolotāju ģimenē. Mācījies Pilcenes pamatskolā, tad Rēzeknes Skolotāju institūta paraugskolā, Rēzeknes ģimnāzijā (1936—1941), paralēli apgūstot vijoles spēli Tautas konservatorijā.

1942. gadā iestājies LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē, studijas pārtraucis sakarā ar vairīšanos no mobilizācijas. Izvairījies no iesaukšanas arī padomju armijā.

Pēc kara līdz 1968. gadam strādājis Kuldīgas mūzikas skolā. Pārcēlies uz Jūrmalu, strādājis Rīgas porcelāna fabrikā par trauku apgleznotāju.

Dzīvo Sabilē. Kā diriģents aktīvi darbojas Rīgas latgaliešu kultūras biedrībā. Komponējis populāro dziesmu ar Annas Rancānes vārdiem — «Skaidra volūda».

J. Karūdznīks dzejot sācis pusmūžā, raksta tikai latgaliski un ne tikai liriku un fabulas, bet, balstoties uz teiku materiālu, mēģina veidot Latgales epu, kura fragments publicēts žurnālā «Jaunuo Dzeive» 3. numurā.

VI. Lōča izdevniecība Minhenē laidusi klajā divus dzejas krājumus: «Laiks i nalaiks» (1974) un «Latgaļu melodijas» (1977).

Latvijā publicēšanās iespējas radās tikai tautas trešās atmodas laikā. Dzejoļi publicēti «Mōras Zemē», «Katōļu Dzeivē», «Olūtā»,

«Jaunajā Dzeivē» u.c. 1992. gadā ar Franča Krystužāna vārdu izdotas «Fabulys». Atsevišķā izdevumā iznācis krājums ar svinīga stila dzejoļiem «Trejs vaiņuki» (1992).

Dzejas forma tehniski gluda ritmikā un strofikā. Lietotas klasiskās formas (soneti, soneteses u.c.). Sastopam arī atsevišķus Medeņa metrus, heksametrus.

Krājumā «Laiks i nalaiks» ietverta patriotiskā dzeja, kas apliecina dzejnieka (bieži publicistiski izteikto) iestāšanos par sava novada kā Latvijas sastāvdaļas vietu vienotajā valstī. Dzejoli «Latgaļu dzejņiks», kas sacerēts 1972. gadā, lasām:

Breivā vaļstī dzimis asu, —  
Breivas tautas dāls.

Senā ciļtī audzis asu, —  
Latgaļš eistyns, cāls.

Šķan mazliet deklaratīvi pašapliecinoties, bet viss krājums liecina, ka tā nav tukša poza.

Liriskākās stīgas dzejas koklei krājumā «Latgaļu melodijas». Te ienāk arī jūsma par Latgales dabas daili (sonets «Latgola», «Sveicīņš», «Jaunu dīnu vosora» u.c.).

Fabulu krājumu ievada dzejolis ar nosaukumu «Fabula». Te sniegta uzziņa par fabulistiem, sākot no Ezopa un beigās minot Franci Trasunu. Netieši atskārstams, ka autors fabulas klasiķus izvēlējis sev par skolotājiem. Paraugu līmenis krājumā gluži aizsniegts gan netiek, lai arī dažai labai fabulai zināmas pievilcības netrūkst.

*Lit. Erts L. E. Karūdzņiks — jubilars//Zemturs. — 1997. — Nr. 2. — 10. janv.; Erts L. Eposs «Latgola»//Zemturs. — 1997. — Nr. 12. — 21. marts.*

(1948)

Dzimis 1948. gada 28. decembrī Šķilbēnu pagastā. Beidzis Lauksaimniecības akadēmiju. Bijis kopsaimniecības «Upīte» vadītājs. Darbojas etnogrāfiskajā ansamblī, strādā bibliotēkā.

Raksta pārsvarā latgaliski, bet arī kopnacionālajā latviešu valodā. Viņa stāsti un dzejoļi publicēti «Karogā», «Zilītē», «Tēvzemes avīzē», «Olūtā», «Tāvu zemes kalendāros», «Mōras Zemē», «Jau-najā Dzeivē» u.c.

Iznākuši pusotra desmita O. Slišāna dzejoļu krājumu: vairākas bērnu — «Raibi panti» (1991), «Lyugums sapneišam» (1992), «Meikleites» (1995) u.c., kā arī virkne pieaugušo: 1992. gadā — «Tāvaine muna» (Te ietverta arī daļa no tiem dzejoļiem, kas publicēti kopkrājumā «Saule izkopts kātā», 1991), 1995. gadā — «Lela ceļa maleņā», 1996. gadā — «Sovu liktini izsōpūt», 1997. gadā — «Ar myužeibu sasarunoj». Pats autors minētos četrus krājumus dēvē par «Himnu Latgolai».

Par programmatisku uzskatāms dzejolis «Latgaļu volūda. Veļ-tējums latgališu dzejņikim», kurš ievietots gan minētajā kopkrā-jumā, gan arī paša autora krājumā «Tāvaine muna». Šajā veltījumā autors savu dzimto valodu uzrunā kā paša dzīvību:

Tu gōji pi manis ar mōtes glōstu,  
Ar vacītes pōsoku stōstu.

-----  
I mōseņu smiklim

-----  
Tod — mani spīde tevi aizalīgt...  
Es tō naspēju, jo maņ beji tu —  
Munas mōtes dzismē, tāva styprajā vōrdā  
I — dzimtinē.

(*Latgaļu volūda, krāj. «Tāvaine muna».*)

O. Slišāna dzejas tekstos liela loma dažādiem atkārtojumiem kā dzejoļa veidojuma pamatam, tādā veidā radot zināmu melo-

disku caurviju motīvu. Teksts veidots brīvās dzejas formās, nemaksājot parastās nodevas strofu izveidei un atskaņojumiem.

Otrkārt, ir zināma sliexsme uz stāstīšanu, kas kopā ar atkārtotu pamatmotīva apaudzējumu dažkārt rada pagaru gleznu virkni, bet garums lirismam ne katrreiz nāk par labu. Vispār O. Slišāna rakstība valodisko saspēļu ziņā dažviet līdzīga tai, kāda tā ir viņa bērniem domātajos dzejoļu krājumos.

Dažos citātos no atsauksmēm par O. Slišāna dzeju (kuras atrodam krājuma «Tāvaine muna» titullapas otrajā pusē) uzsvērtā gan latgaliski rakstītās dzejas nozīmība (L. Briedis), gan novadnieciskā kolorīta pievilcība (A. Skalbe).

Dzejoļu krājumā «Lela ceļa maleņā» (1995) pastiprinājusies subjektivitāte. Pašatklāsmes dzejā («Nivīnam tu naesi vaja-dzeigs...», «Nūjausme», «Muns laiks» u.c.) sastopamies ar īstu dvēselisku viļņojumu. Ir virkne izjustu atmiņu gleznu ar kolorītu priekšmetisko detalizējumu (arī «Bezmīga naktī», «Skrīn godi..» u.c.). Bet ir arī maz subjektīvi iekrāsotu, vairāk aprakstošu tekstu ar oratoriski deklaratīvu pieskaņu. Gan jāteic, ka arī šī dzejas daļa paceļas pāri tradicionālajai patriotiskās dzejas sludinošai, manifestējošai izteiksmei.

1996. gadā izdotajā krājumā «Sovu liktini izsōpūt» un 1997. gadā — «Ar myužeibu sasarunoj» — pastiprinās sava personiskā liktenceļa skatījums no mūžības viedokļa.

*Lit. Gleizdāns P. Lauksaimnīks, dzejnīks un Latgolas sabīdrysks darbinīks//Mōras Zeme. — 1994. — Nr. 40. — 3. lpp.; Vējāns A. Grēks būtu pazust no zemes virsas//Vārds. — 1993. — Nr. 3. — 34.—36. lpp.; Stikāne A. Spēlēsim rotaļu — Raibi panti//Mōras Zeme. — 1992. — 1. febr.; Gavare A. Balvenieša ceturtā grāmata//LMM. — 1997. — 6. marts — 13. marts — 12. lpp.; Gleizdāns P. Dorba dinamika//Zemturs. — 1997. — Nr. 45/46. — 19. dec.; Seiksts O. Cylvāks nu Škilbānu kontinenta//Zemturs. — 1998. — Nr. 2/3. — 23. janv.*

V. Dzērvinīks dzejoļus sacer abās rakstu valodās. Vairākus gadus bijis Ludzas literārās apvienības vadītājs.

V. Dzērvinīks dzimis 1959. gadā Kaunatas pagasta Kromanos. Pēc Rēzeknes 1. vidusskolas beigšanas studējis Rīgas Tehniskajā universitātē.

Kopš 1981. gada dzīvo Ludzā. 1990. gadā ievēlēts par Ludzas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju. Publicējies žurnālos «Karogs», «Zvaigzne», «Draugs», rakstu krājumā «Olūts» u.c. 1992. gadā iznācis dzejoļu krājums «Sidrabainas asaru lāsītes». Dzejas teksti bez trafaretiem, bieži vien moderni asociatīvā stilā.

Krājumā no vairāk nekā pussimta dzjoļiem puse sacerēta latgaliski. Tā izkārtota divās nodaļās: «Septeni muna tāva Jōņa Dzērvinīka nauzraksteiti dzejūli» un «Otkon sazatykom». Pirmais cikls, kas veltīts tēva piemiņai, ieturēts īpašā valodiskā stilizējumā un gleznu kolorējumā, kas uzvēdi pagātnību un bijušo attiecību intimitāti, familiaritāti, piemēram, dzejolī «Iz Kaunatu..», tāpat «Kur muni draugi šudiņ..». Dzīvās tautas valodas, tās lokani mīlīgo intonāciju imitācija, piemēram, pamanāma kaut vai arī šādos dzejoļa «Iz Kaunatu..» fragmentos:

Iz Kaunatu prīcōtis raudōt,  
iz bazneicu i vīnkōrši gostūs,  
vecineitis garom īt  
saleikušys nu vysaidom nostom.

-----  
Soku: vasala. Mileit,  
I radzu jōs byudā  
īskrīnam osoru mozu kai gryudu..

Soku: vasala, Geleit,  
I jyutu, kai tymsā  
lūžņoj bāda. I sevīm grib jimt  
skaistūs musturus nu jūs cymdim,

kōrt kristeni koklā, rakt krystu zemē  
i amen.

Soku: vasala, Franeit,  
i dzēržu, kai aizdzīd ganeņš  
manī iz myužu pajimts  
ar sirdi, kur tāvs guļ i mōte..

Otrajā ciklā — «Otkon sazatykom» pārsvarā ir veltījumi un dzejoļi, kas sacerēti kāda notikuma sakarā. Veltījumi adresēti gan dzimtas tuviniekiem, gan gara tuviniekiem. Starp pēdējiem minami veltījumi Nikodemam Rancānam, Jōņam Pujātam, Madsolas Jōņam, Ontonam Kūkojam u.c. Katra veltījuma stils piemērots adresātam.

Starp citu, minot veltījumu O. Kūkojam, šķiet, nemaz nebūtu lieki piezīmēt, ka daļā no latgaliski rakstītajiem dzejoļiem jūtama zināma sasaukšanās starp abu dzejnieku daiļradi, piemēram, dzejoļi «Kur muni draugi šudiņ...» šķelmīgajā brāļošanās tonalitātē pavīd O. Kūkoja smaids:

Kur muni draugi šudiņ.  
Boļess, Pīters ir Ladzka —  
škūrstu dzeivi kai gromotu bīzu..

i nasateiku nivīna, voi, Dīveņ,  
cik seņ mes kūpā nasējam rudzus  
i maisus naceļam vīns ūtram iz placa..

Ak, voi ta pa vacam —  
mūst, Boļes, dūd rūku, Pīter, seņ naradzāts,  
Ladzuk, vasaļeņki..

Kā nesenās pagātnes salto vēju dvašā stingst šodienas neziņa —  
par to spēcīgi vārdi teikti dzejoļi «Pi vactāva mōjis»:

Ar dēlim aizsysti lūgi,  
Kripateņa tāvzemes mērst,  
Kopūs smiļteņa bērst i bērst,  
Nōkūtni pa kripateņai laiks knōboj —  
Mes jau zynom, kur bejom,  
Vieļ nazynom vysi, kur šudiņ jōbyun.

V. Dzērvīnīka dzeja liecina, ka viņš ir viens no tiem jaunajiem, kurš saprot, kur dzejai «šudiņ jōbyun», arī stila ziņā, un šo jābūtību veiksmīgi tiecas vērst par esamību.

Jaunas dzejoļu publikācijas periodikā (piemēram, dzejoļu kopa «Zemtūrī» 1998. g. 6. febr.) liek cerēt, ka aktivitāte dzejas laukā nemazināsies.

*Lit. Kūkojs O. Viļa Dzērvīnīka osoru laseitis//Jaunuo Dzeive. — 1993. — Nr. 3. — 30. lpp.; Bijušā kabineta pašreizējā lirika (Stāsta V. Dzērvīnīks)//Neatkarīgā Cīņa. — 1993. — 14. okt.; Seiksts O. Viļs Dziervīnīks. Tāvainis i kabineta lirika//Zemturs. — 1998. — Nr. 2/3. — 23. janv.*

OSVALDS KRAVALIS

(1942)

O. Kravalis darbojas ne tikai kā īpatnējs dzejnieks, bet arī kā patstāvīgs literatūras vērtētājs un žurnālists.

Dzimis 1942. gada 27. aprīlī Pildas pagasta Potorovā zemnieku ģimenē. Pēc vietējās skolas beigšanas turpmāko izglītību ieguvis Ludzas lauksaimniecības tehnikumā, kuru beidzis 1960. gadā. Augstāko izglītību ieguvis LVU Filoloģijas fakultātē, kur Latviešu valodas un literatūras nodaļu beidzis 1976. gadā.

Strādājis laikraksta «Literatūra un Māksla» redakcijā (1972—1974). Bijis ZA Valodas un literatūras institūta zinātniskais līdzstrādnieks (1975—1985). Apcerējumi par stilu un atsevišķu dzejnieku portretējumi iekļauti institūta izdevumos. Sastādījis rakstu krājumus par bērnu literatūru: «Sudrabotais vārds» un «Padoms», kā arī fabulu izlasi bērniem.

Kopš 1988. gada dzīvo un strādā Daugavpilī, sākumā pildot Daugavpils teātra literārās daļas vadītāja, bet kopš 1990. gada — Rakstnieku savienības Daugavpils nodaļas vadītāja pienākumus. Daugavpilī organizējis žurnāla «Jaunuo Dzeive» izdošanu.

Pirmā publikācija — recenzija — parādās studiju laikā, 1967. gadā. Literatūrkritiskie raksti sakopoti grāmatā «Jābūt» (1984).

Dzejoļus un rakstus, arī par Latgali, publicējis Rīgas un Latgales periodikā. Kā dzejoļu autors lietojis arī pseidonīmus Ontunejs Rikstāns un Ašvolds Dveņņus. Plašāka dzejoļu publikācija (22 dzejoļi) atrodama Ludzas literātu apvienības darbu kopkrājumā «Saule izkopts kātā» (1991). Puse no šai krājumā ietvertajiem dzejoļiem rakstīti latgaliski. No pēdējiem domā un izjūtā vienotāki un iespaidīgāki ir divi veltījumi — O. Slišānam un Potorovai. Pēdējā dzejoļa nobeigumā lasām šādu kodolīgu vispārinājumu:

Ar deigstūšū zōli teirejōs  
Zeme nu tō, kas pyust,  
Ar dzeiveibas teireibu zeme  
Sūla vēļreiz paglōbt myus...

Fakultāti beidzot, O. Kravalis uzrakstījis diplomdarbu par stila jautājumiem. Tas iespaidojis viņu arī paša dzejā īpašu uzmanību pievērst stilam, tā aktualizācijai. Tas manāms arī latgaliski sacerētajos dzejoļos<sup>71</sup>, kuros nereti dzirdams «daudzbalsu tirgus» (stilizācijas, viedokļu imitējumi, pašironija).

*Lit. Laizāns P. [Par O. Kravali sakarā ar viņa poēmas «Pīmiņ, brō!» publikāciju]//Karogs. — 1987. Nr. 126. — 128. lpp.; Slišāns O. Veču un bērnu vīnotōjs//Mōras Zeme. — 1992. — 25. apr.; O. Kravals par sevi//Zemturs. — 1997. — Nr.14/15. — 2. maijs — 6. lpp.*

DZĒRKSTENĀ  
(1909)

M. Bukšs savā «Latgaļu literatūras vēsturē» raksta: «.. lai atļauts minēt kaidas tagad nazynomas dzejneicas — Dzērksteņas dzejūli: «Kristus»» [seko dzejoļa teksts]. Paliek neskaidrs, vai šī dzejniece nezināma M. Bukšam pašam jeb viņš to saka tikai tāpēc, lai atgā-

---

<sup>71</sup> Šai ziņā interesants eksperiments ir poēma «Brōļ, pīmiņ!» (žurnālā «Karogs» 1987. — Nr. 12.)..

dinātu, ka padomju vara viņu par tādu nezināmu padarījusi. Otro pieņēmumu atbalsta vārds «tagad». M. Bukšam varēja būt sastapšanās ar šo vārdu 30. gados žurnālā «Sauleite», kur Dzērksteņa vārds bija parādījies ne vienu reizi vien. Protams, padomju varai Dzērksteņa bija neērta un ne tikai viņas reliģiozitātes dēļ, tāpēc pusgadsimts pagāja bez publicēšanās.

Dzērksteņa (īst.v. Genovefa Stafecka, prec. Upeniece) dzimusi 1909. gada 16. martā Viļānu pagasta Trūpos, ieprecējusies Upenieku pagasta Upeniekos.

Mācoties Rēzeknes Skolotāju institūtā, viņa sāka ievietot savus dzejoļus institūta žurnālā «Daile». Pēc institūta beigšanas, strādājot par skolotāju, viņa savus dzejoļus publicējusi jaunatnes žurnālā «Sauleite».

Padomju varas laikā, kad tiek atlaista no skolotājas darba, viņa strādā par pastnieci, piena vedēju. Daudz pūļu un laika prasa lauku saimniecība un ģimene.

Tautas trešās atmodas sākumā atkal parādās viņas dzejoļi gan vietējos preses izdevumos («Jaunais ceļš»), gan arī Daugavpils žurnālā «Jauno Dzeive».

Pirmo plašāko publikāciju Dzērksteņas dzeja piedzīvo Preiļos izdotajā dzejas darbu kopkrājumā «Avota ūdens malks» (1992). Te ievietots 31 viņas dzejolis. Apmēram puse no tiem rakstīti latgaliski. (Pašlaik Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs gatavo izdošanai atsevišķu autores dzejoļu krājumu.)

Kopkrājumā ievietotie dzejoļi izkārtoti divās iedaļās: «Ilgas pēc dabasim» un «Dzīvē laime un nelaime kopā iet». Pirmajā iedaļā, kur pārsvarā ir latgaliski sacerētie dzejoļi, centrā ir reliģiski un mājas, ģimenes motīvi. Paraugam, cik organiski šie motīvi vienojas, lai palasām dzejoļa «Muns Dīvs» nobeigumu:

Muns Dīvs!

Lyudzu Tevi tik stipri,

Cik kaida mōte spēj lyugt!

Ļauj munim bārnim lobim byut.

Vīnmār un vysur esi tim klōtu.

Lai Tovus ceļus staigōt tī nikod napōrstōtu.

Dzērksteņa ne bez pamata dažkārt dēvēta par Preiļu novada dziesminieci, par dziesminieci arī tāpēc, ka viņas dzejas stiprā puse ir nevis versifikatīvajā tehnikā, bet dabiskā, vienkāršā, vaļsirdīgā, sirsnīgā lirismā. Tas ir tas avota ūdens tīrais malks, kas dod pamatu visam kopkrājumam «Avota ūdens malks».

*Lit. Romanovskis V. Mūžīgā ziedēšana//Novadnieks. — 1990. — 13. okt.; Budže A. Latgales māte un dzejniece//Apskats. — 1990. — Nr. 2. — 7. lpp.;(An.) «Bez bērniem un bez zīdīm nav maņ dzeivis»//Latgolas Bolss. — 1993. — Nr. 3. — 3. lpp.; Erts L. Kai īsadaga Dzērksteņa//Zemturs. — 1996. — Nr. 28. — 26. jūl.*

ONTE LEIČUJŌNS

(1933)

Žurnālists, mākslinieks un dzejnieks, aktīvs preses darbinieks, Preiļu izdevniecības vadītājs.

Onte Leičujōns (īst.v. Ontons Rancāns) dzimis 1933. gada 19. augustā Rogovkā zemnieku ģimenē. Bērnība pagājusi Ičas upes krastos, tas noteicis pseidonīma izvēli un savā ziņā arī pasaules izjūtu.

Beidzis Nautrēnu vidusskolu un pēc tam LVU Filoloģijas fakultāti. Kā žurnālists strādājis Kārsavā, Ludzā, Preiļos. Preiļos veicis organizatorisku un redaktora darbu preses izdošanā. Latgales lauku kultūras kompleksa «Jōsmuiža» izdevniecība viņa vadībā izdevusi vairāk nekā desmit grāmatas (M. Skujas «Naziņā», A. Vējāna «Latgolas mozaika», F. Krystužāna «Fabulys», O. Rupaiņa «Dzimtines skoti», Preiļu novada dzejnieku kopkrājumu «Avota ūdens malks» u.c.), bet kopš 1995. gada — Latgales novada laikrakstu «Zemturis».

Pats izdevējs un redaktors kopkrājumā pārstāvēts ar 29 dzejoļiem (kas apgādāti ar paša autora ilustrācijām). Lielākai daļai no dzejoļiem dabu aprakstošs himniskais raksturs, parasti saistīts ar novada cildinājumu, ar senu labu tradīciju kā dzīves ētiskā pamata akcen-

tāciju. Tas daļēji izpaužas pat arī dzejoļu nosaukumos: «Tāda esi, Latgale», «Preiļi», «Māj pokolnūs Jōņugunis», «Dzirdēt ezera noslēpumu», «Mana zeme», «Man sniegains stāsta lauks», «Zīmas svātki», «Likais bērzs», «Vacō teine», «Lobreit Latgolā», «Nu pogōtnis, caur tagadni uz nōkūtnis Latgolu» u.c. Dažas rindas no «Lobreit Latgolā» (kur izmanāma Madsolas Jōņam līdzīga gleznainība):

Pōr rūbainom meža molom  
Un pōr pakolnu goly  
Saule kōp dabasu ceļūs, —  
Reizē ar jū as ceļūs.  
Lobreit Latgolā!

Un mātes piemiņai:

Nē, tu neesi prom, tu nebūtībā nenogrimi.  
Un savējiem bērniem es mācu cieņu pret tevi un dzimtu.  
Smagiem soļiem tu dzīves laukam pārgāji un rimi,  
Lai tavs paraugs mums paliek uz paaudžu simtiem.

(«Novēlējums»)

Visumā, lai arī dažviet, tāpat kā šeit, ne bez zināma deklarātīvisma, tomēr šī dzeja ir piestrāvota ar veselīgu dzīvi augšupceļošu patosu. Tradicionāla, bet ne triviāla dzeja.

\*

Latgaliešu mūsdienu liriku ar savām publikācijām periodikā kuplina vēl savs desmits autoru no jaunākās paaudzes, bet savu krājumu kā abu kopkrājumu laiduši klajā O. Seiksts un V. Lukaševics — «Seppuku iz saulis vādera» (1995). Žanriskā ziņā tas dēvēts par stāstu. Tā ir savdabīga parādība latgaliešu dzejā. Netradicionāls tēlojums, daudz neparastību leksikā.

## IESKATS LATGALIEŠU JAUNĀKAJĀ LIRIKĀ

Pārlūkojot jaunāko latgaliešu liriku, diemžēl nevaram ar pilnu pārliecību teikt, ka tā būtu iespaidīga un daudzbalstīgi skanoša savās liriskajās tonalitātēs. Bieži pietrūkst to vārdu, kuros būtu jūtams pašas dzīves pulss un elpa, kā tas, piemēram, ir bijis 30. gadu 2. pusē. Cēloņu tādām stāvoklim ir daudz. Galvenais no tiem ir izbijušais, padomju laikā pastāvējušais, latgaliešu rakstu aizliegums un svešas ideoloģijas valdonība līdz pat 80. gadu beigām. Sevišķi stindzinošs šis aizliegums bija tieši lirikai kā subjektīvi izjustākai literatūras daļai. Dziļākos pārdzīvojumus īsti var ietvert tikai tajā valodā, kas dota no mātes, kas nāk no šūpuļa, no bērniņas un ir izkopta savās komunikatīvās saskarsmēs.

Šai sakarā vērojama tāda parādība, ka dažkārt pantus gan saliekam, bet dzīvās, pārdzīvotās runas tajos pamaz, un ja arī ir, tad kā atsevišķi izņēmumi. Tāpēc vairāk padodas fabuliski pantojumi nekā īsta lirika. Bieži vien darbojas latgaliski klaboša atribūtika un retorika, ne dvēseles izpausme vārdos, kas, kā saka, velk un dziedē.

Bieži vien panti kalpo dialektālai eksotikai, vārdošanai ventiņu garā ar jokainām iespēlēm. Bet kavējas elastīgākas izjūtu izpausmes, kādas tās bija aizsākušās A. Eglāja, M. Andžānes, Madsolas Jōņa, M. Skujas dzejā. Protams, tām šodien vajadzētu izpausties mūsdienām un katra individualitātei atbilstošā veidā.

Taču jāatzīst, ka ir jau arī cerīgākas iezīmes, sevišķi pēdējos gados. Un galvenais, kas cerības balsta, ir dzejas atiešana no t.s. tautiski retoriskā sludinošā epigonisma. Jaunākajās publikācijās (tiesa, dažreiz pat saoriginalizētos meklējumos) dodas daži jaunie autori. Jōņa Ryučāna dzejoļos vērojama auglīga skološanās pie dzejas meistariem un ar to saistītā tematiskā un izteiksmes dažādība. Savas izjūtas pašu vārdos cenšas ietvert Ingrīda Tērauda, Normunds Dimants u.c. Vispār dzeja sāk dažādoties, dzejas vārds nostājas tuvāk izjūtām, tuvāk raibajai dzīvei un, tiešāk sakņojoties individuālā, atgūst savu būtību — liriskumu. To it sevišķi apliecina jaunie O. Kūkoja dzejas krājumi «Mīlesteiba, Lelais Līpukolns» (1995) un «Oka», (1997).

Atbildot uz jautājumu, vai ir iespējama īsta latgaliešu dzejas atdzimšana, parādās divas sabiedrībā pastāvošas vēlmes. Vieni vēlētos, lai latgaliešu dzeja, lirika, ieplūstot kopnacionālajā, atmestu rūpi par savu pašizkopšanos, to uzskatot par nevajadzīgu un pat par «separātisku». OTRAS ievirzes pamatā ir doma, ka viss latgaliskais, arī dzejā, bagātina koplātvisko kultūru. Tāpēc dzeja un valoda ir kopjamas kā ziedi kopējā nācijās dārzā. Tātad latgaliešu valoda un literatūra nevis tikai «pieļaujama», bet arī kopjama. Tas ir visai nācijai un pat pasaulei piederīgs dārgums.

Taču jāatzīst, ka ir arī tādi latgaliešu jautājumu risinātāji, kuri (bieži vien personīgu ambīciju vadīti), it kā iestājas gan par latgalisma nepazudināšanu, bet stāv vienīgi par to, lai nosargātu Latgali no «separātisma», tādējādi nevērībā atstājot latgaliešu kultūras izkopšanas darbu. Tātad — par Latgali gan, bet bez Latgolas. Taču reģionālās kultūras kopšana nenozīmē separātismu. Rūpes par kopšanu šķiramas no «rūpēm» par nolīdzināšanu, novienādošanu, asimilēšanu. Būt vienotiem nenozīmē būt vienādiem. Un šajā vienotās nevienādības kopšanas darbā sevišķi svarīga preses loma, kur sava vieta ierādāma ne tikai literatūrai, dzejai, bet arī rakstiem par to, recenzijām, bez kā profesionalitāte nav domājama. Taču, jāatzīst, mums nav ne vispār literatūrkritikas, ne arī dzejas kritikas (tāda ir bijusi pirms padomju laika: Stepons Seiļš, M. Apeļš, St. Vaikuļš, St. Belkovskis, A. Sprūdžs, H. Tihovskis, N. Trepša, M. Bukšs, V. Mundurs u.c.).

Latgaliešu dzeja un tās kritika bagātinātos, ja vairāk atbalstītos uz to labāko, kas guļ piemirsts tās mantojumā — ja būtu izdotas Madsolas Jōņa, Marijas Andžānes u.c. izlases. Bez tam būtu jāizdod labākais no literatūrkritikas mantojuma.

No mūsdienu dzejniekiem blakus O. Seikstam un V. Lukaševičam ar viņu krājumu pie sava krājuma būtu jātiek O. Kravalim, Jōņam Ryučānam un katrā ziņā arī visjaunajiem.

Sevišķi vērtīga būtu Annas Rancānes patiesi latgaliskās dvēseles atklāsme atsevišķā vienkopā latgaliskā «skaidrā volūdā» rakstītajā krājumā.

Latgaliešu lirika un vispār literatūra pastāvēs un izkopsies, ja

tai netiks atrauts pats attīstības pamats — ja no skolām Latgalē neizmetīs latgaliešu valodu, ja nenovērsīs tos cēloņus, kāpēc iznīkst latgaliskā prese, un ja par to patiesi rūpēsies nevis skaļi mudinātāji no Rīgas, bet jaunie radošie spēki Rēzeknē, Daugavpilī, Ludzā un ja par literatūru un arī pašu literatūru rakstīs tīrā, koptā latgaliešu valodā. Latgales nākotnes literatūrai un dzejai tāpat kā visai kultūras dzīvei jāaug un jāsakuplo pašā Latgalē.

Lai dzejas gaisma palīdz krāsainākai kļūt latgaliski latviskai dzīvei Latgalē!

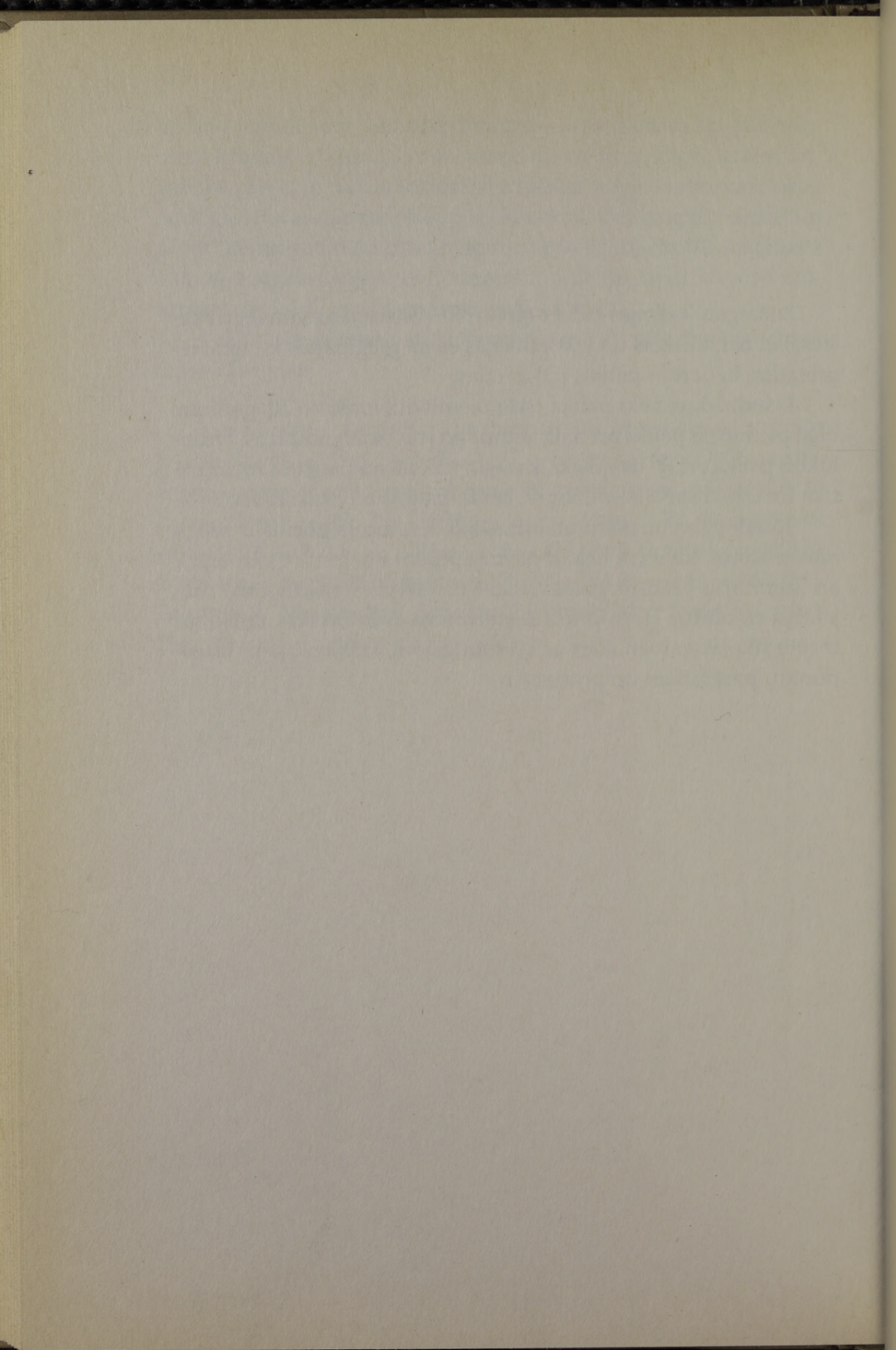
*Lit. Kursīte J. Latgališu literatura latvīšu literatūras kontekstā// Jaunuo Dzeive. — 1992. — Nr. 2. — 17.—19. lpp.; Seiksts O. Quo vadis, latgališu dzeja? Puors vuordu par tautiskuo romantisma epigoniejumu// Jaunuo Dzeive. — Nr. 3. — 1992. — 11. lpp.; Valeinis V. Dzejis celi Latgolā//Olūts. — Nr. 8. — 1992. — 119.—127. lpp.; Kursīte J. Latgaliešu literatura — kas tu esi?//Karogs. — 1993. — Nr. 2. — 143.—149. lpp.; Salceviča I. Myusu dīnu latgališu literatura//Tāvu zemes kalendars 1997. gadam. — 1996. — 256.—265. lpp.*

\*

Izstaigāti ir dzejas ceļi Latgalē. Ne visās sētās esam iegriezušies, bet bagātākajās un izkoptākajās esam mēģinājuši ne tikai iegriezties, bet arī ar patiku uzskavēties.

Daudzi dzejnieki palika tikai pieminēti, īpaši no 20. gadiem; tikai pieminēta palika arī daļa autoru no jaunākās paaudzes. Neaplūkoti palika arī tie dzejnieki, kas gan nākuši no Latgales un tematikā un izjūtā saistīti ar Latgali, bet latgaliski nav rakstījuši.

Tomēr galveno gaitu un būtiskāko katrā ceļa posmā ir mēģināts sazīmēt. Visu jau nekad nevar aplūkot ne vēsturē vispār, ne arī literatūras vēsturē. Pastāv atlase (lai arī cik objektīva vai subjektīva tā būtu). Tā to prasa historizācija. Vēsturiskās attīstības izpēte rīkojas galvenokārt ar virsotnīgajām, izšķirošajām, krustpunktu parādībām un procesiem.



## SATURS

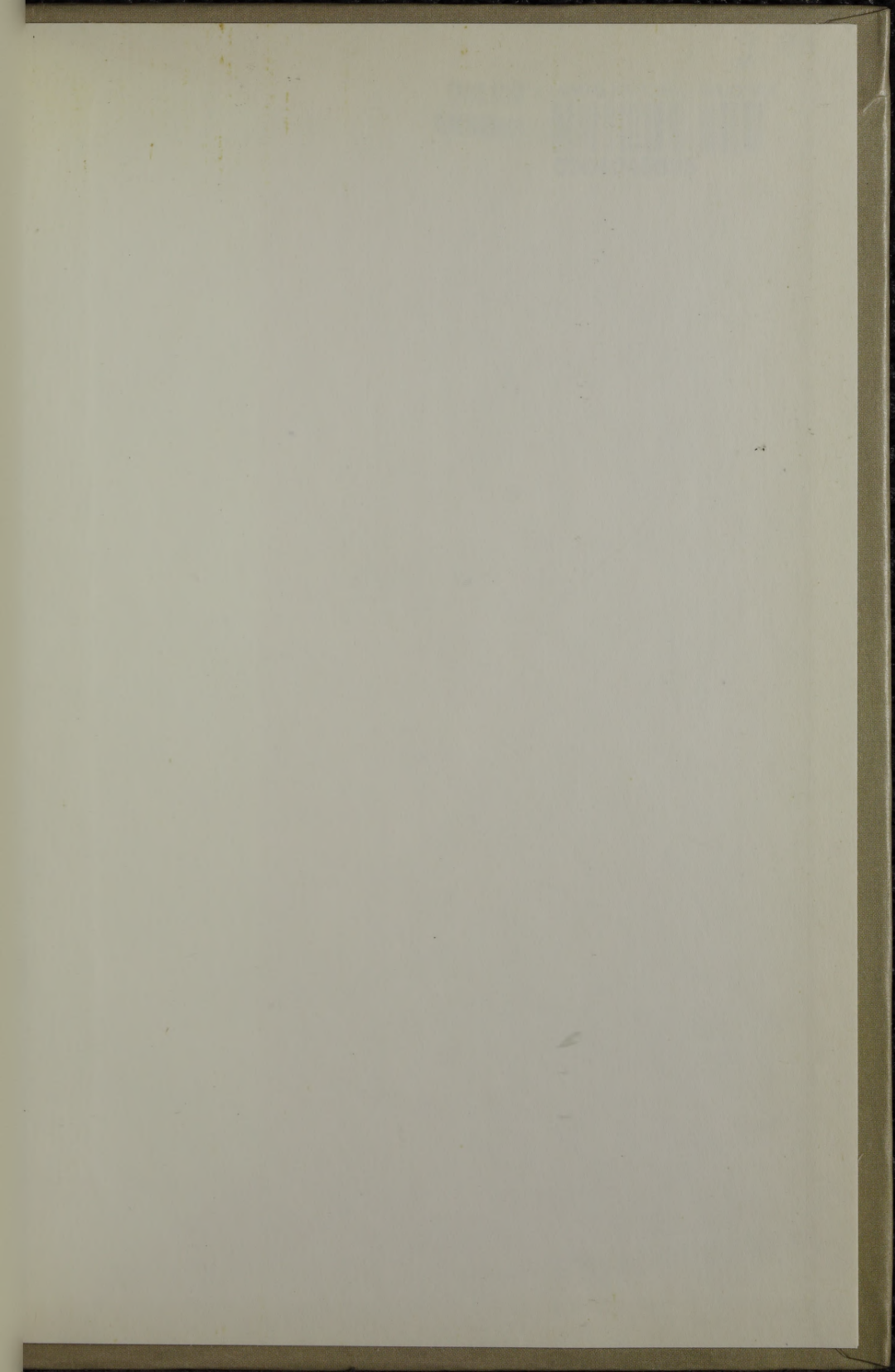
Sponsora ceļavārdi	5
Priekšvārds	7
Ievadam	9
<b>Latgaliešu lirikas avoti un pirmsākumi</b>	12
Tautasdziesmas	12
Garīgās dzejas sākums	16
Laicīgās dzejas sākums	19
Pirmais laicīga satura dzejolis	19
Laicīgās dzejas procesa sākums.	20
Gustavs Mantefelis	21
Tautas dziesminieku dzeja rokrakstos	23
Vispārīgs raksturojums	23
Andryvs Jūrdžs	24
Pēters Miglinīks	26
<b>Pirmās atmodas laikā</b>	29
Pirmie soļi ceļā uz brīvo vārdu, dzeja un pirmies brīvās preses izdevumi	29
Atmodas tālākā gaita	29
Francis Trasuns	33
Francis Kempss	42
Jurs Pabērzs	47
Ontons Skrinda	51
Eduards Krustāns	53
Staņislavs Cunskis	55

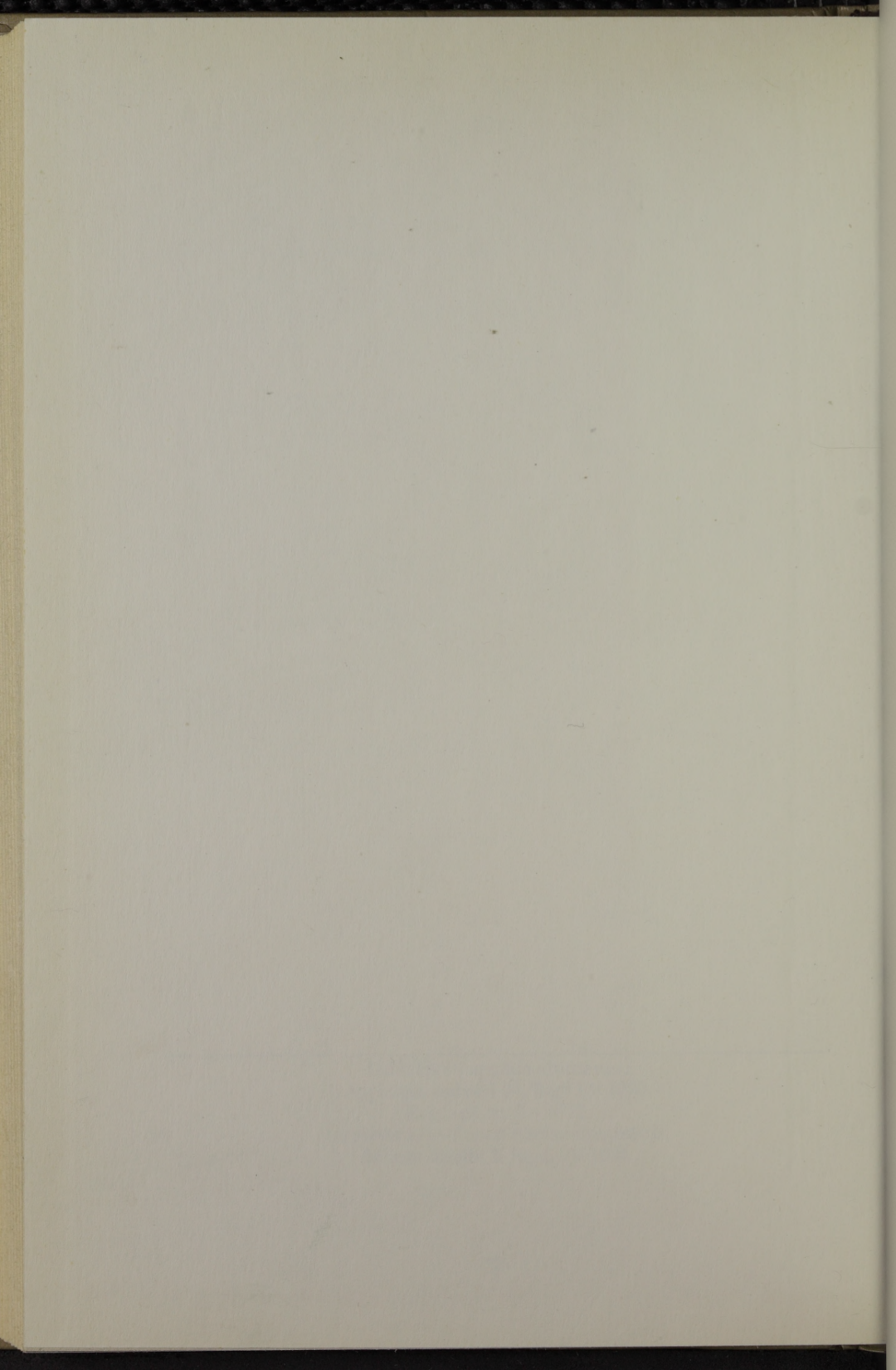
<b>Latvijas pirmās brīvvalsts laikā un Otrā pasaules kara gados</b>	57
Vispārīgs ieskats procesā	57
Autori un darbi. Kopaina	60
Atsevišķi dzejnieki ar dažādu sava laika tematiku	62
Seimaņš Putāns	62
Naaizmērstule	68
Pēteris Voitkāns-Klaidūns	70
Augusts Smagars	72
Meikuls Apeļs	76
Aleksandrs Ancāns	78
Aleksandrs Garančs	79
Lobreitenš	81
Spilgtākie meditativās lirikas pārstāvji	83
30. gados	
Alberts Sprūdžs	83
Aleksandrs Adamāns	85
Daniels Grečs	93
Jānis Klīdzējs	96
Konstantīns Strods-Plencinīks	99
Marija Andžāne	101
Augusts Eglājs	105
40. gados ieejot. Kopskats	111
Madsolas Jōns	113
Marta Skuja	117
<b>Latgaliešu lirika trimdā</b>	124
Vispārīgs raksturojums	124
Marija Andžāne	126
Alberts Spoģis	134
Francis Murāns	138
Norberts Neikšanīts	143
Ontons Zvīdris	147
Jōns Leidumnīks	149

Ontons Kokars	152
Jōns Trūps	154
Vladislavs Bojārs	155
Janīna Babre	157
Paulīna Zalāne	158
Jōns Silkāns	160
Ārzemēs izdotās latgaliešu dzejas grāmatas	161
<b>Latgaliešu mūsdienu lirika</b>	163
Vispārīgs raksturojums	163
Andris Vējāns	165
Pēteris Jurciņš	168
Anna Rancāne	170
Marta Bārbale	173
Ontons Kūkojs	176
Broņislava Martuževa	178
Jōns Karūdznīks	181
Ontons Slišāns	183
Vilis Dzērvinīks	185
Osvalds Kravalis	187
Dzērksteņa	188
Onte Leičujōns	190
Ieskats latgaliešu jaunākajā lirikā	192

---

Izdevējs — apgāds «Jumava»,  
Aspazijas bulvārī 24, Rīgā LV 1050.  
Reģ. apl. nr. 2 – 1012.  
Iespiests a/s «Preses nams» tipogrāfijā,  
Balasta dambī 3, Rīgā, LV 1081.





2.90

OBLIGĀ  
EKSEMP

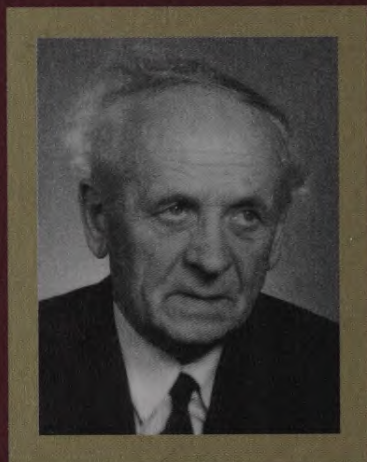
LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0304045635

98-4  
L204

*Dr. habil. philol. Vitolds Valeinis (1922) –  
literatūrzinātnieks, LU profesors, monogrāfiju  
Latviešu lirika XX gadsimta sākumā (1900–1917)  
un Latviešu lirikas vēsture autors.*



*Latgaliešu lirikas vēsturē pirmo reizi apkopota  
un arī izvērtēta gan senākā, gan mūsdienu, Latvijā  
un trimdā rakstītā latgaliešu dzeja.*

*Stāstījumu papildina dzeja un biogrāfiskas ziņas  
par autoriem.*

*Grāmatā izvērtēta pazīstamu dzejnieku  
(J. Klīdzējs, B. Martuževa, A. Vējāns u.c.),  
kā arī mazākzināmu un plašākai auditorijai pat  
nezināmu autoru daiļrade.*

ISBN 9984-05-179-X



9 789984 051796